
”FOLK I HUSAN”

HISTORIEN OM ET BEVARINGSENGASJEMENT

Forutsetninger og begrensninger for restaurering av arbeiderboliger og framveksten av et kunstnermiljø på det gamle jernverkstedet Eidsfoss i perioden 1978 – 1991

Masteroppgave – Tverrfaglig master i samfunnsvitenskap

av

Kasper Rogde Søyland

Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap

Bakkenteigen mai 2, 2011

SAMMENDRAG

I denne historiske avhandlingen undersøkes utviklingen som preget lokalsamfunnet Eidsfoss i perioden 1978 – 1991, som oppstod med debatten om bevaring av arbeiderboliger som fokuspunkt. Eidsfoss er godt bevart jernverkssted i utkanten av Hof kommune, der det i dag eksisterer et levende kunstmiljø.

I 1978 var man i en situasjon der noen av stedets gamle arbeiderboliger skulle rives, og et frivillig engasjement oppstod for å forhindre dette. Denne avhandlingen tar sikte på å forklare hvilke forhold som var med å definere det frivillige arbeidets omfang og karakter.

Avhandlingen starter med å redegjøre for generelle utviklingstrekk med betydning for bevaringskampen, før vi får en kronologisk gjennomgang av hendelsene lokalt på Eidsfoss. Det konkrete hendelsesforløpet analyseres på bakgrunn av det kontekstuelle rammeverket, og i forhold til utviklingen av stedets identitet som et kulturelt sentrum.

Avhandlingen legger vekt på kulturhistoriske utviklingstrekk. Tanken bak det er å sette hendelsene inn i en bredere mentalhistorisk sammenheng, under den antakelsen at utviklingen på Eidsfoss kan belyse generelle endringer i tidsånden i det norske samfunnet i samme periode.

FORORD

Å skrive en masteroppgave har vært en krevende, morsom og lærerik erfaring. Man er like mye avhengig av støtte fra dem rundt seg, som fra dem man møter i forbindelse med forskningen. En stor takk rettes derfor til min samboer Sissa og mine barn, Fabian og Brynja som har støttet meg i denne prosessen.

I mitt arbeide har jeg nytt godt av en rekke kompetente vurderinger og råd. En takk rettes i den forbindelse til min veileder ved Høgskolen i Vestfold, Jan Thomas Kobberød. Hans tilbakemeldinger har holdt den høyeste faglige standard jeg kunne ønske meg, og vårt samarbeide har vært både lærerikt og inspirerende. I tillegg skal James Godbolt ved Høgskolen i Vestfold og Lise Talleraas, Kristin Skjelbred og Lone Kirchoff ved Vestfoldmuseene ha takk for nyttige tips og støtte.

For tilgang og utlån av viktige dokumenter fra saken, rettes en stor takk til Astrid Solbakken ved Verkets kontor. Uten hennes velvillighet hadde mitt arbeide blitt meget forvansket. Takk til Tove M. Kristoffersen ved arkivet på Høgskolen i Telemark, for å kopiere og sende meg læreplanen for miljøvernlinja, og Lise Talleraas for å låne meg hennes eneste eksemplar av Kjersti Tønseths studie. En takk rettes også til Halvdan Eikeland for å sette meg på sporet av en relevant studentoppgave han var veileder for ved Eik lærerhøgskole i 1979, og for å låne meg sin utgave av ”Eikenøtter” fra 1981, der denne oppgaven ble publisert.

Flere intervjuer har vært nødvendig for å skrive denne historien. De som stilte opp på dette, Lise Talleraas, Knut Dahl, Astrid Solbakken og Fred Nordseth, fortjener en stor takk. Sistnevnte skal også ha en spesiell takk for råd og tips underveis, utfyllende svar på mail, og utlån av kilder fra sitt private arkiv.

INNHOOLD

1. INNLEDNING.....	6
STEDETS HISTORIKK.....	6
TIDSAVGRENSNING.....	8
PROBLEMSTILLING OG OPPBYGGING AV OPPGAVEN.....	9
2. METODER OG TEORI.....	11
KILDER OG KILDEBRUK.....	11
TIDLIGERE FORSKNING OG TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	14
3. UKRITISK MODERNISME?.....	20
FREMSKRITT OG MODERNISERING.....	21
REAKSJON.....	24
OPPSUMMERING.....	25
4. PARADIGMESKIFTE.....	26
ARKITEKTURVERNÅRET 1975.....	27
BEVARING SOM IDENTITETSKONSTRUKSJON.....	31
MILJØVERNINJA PÅ DISTRIKTSTSHØGSKOLEN I TELEMARK.....	34
OPPSUMMERING.....	36
5. ENGASJEMENTET VÅKNER I 1978.....	38
BRÅTAGATA TRUES AV RIVING.....	39
DEN EGENTLIGE FIENDEN.....	44
OPPSUMMERING.....	46
6. STIFTELSEN OG BEVARINGSKAMPEN 1979.....	48
DANNELSEN.....	49
FINANSIERINGSKAMPEN.....	51
TRAFIKKSIKKERHET.....	55

EIKE-NØTTER.....	59
BRÅTAGATA REDDES FRA RIVING.....	60
OPPSUMMERING.....	61
7. EN STIFTELSE I MEDVIND- OG MOTBØR.....	64
GEOGRAFISK EKSPANSJON OG ØKONOMISK KONSOLIDERING..	65
ARBEID FOR TRYGD.....	69
GRENSEOPPDRAKNINGEN.....	73
DEN KULTURELLE OMSKAPINGEN.....	76
OPPSUMMERING.....	79
8. KONKLUSJON.....	81
KILDER OG LITTERATUR.....	87
VEDLEGG.....	93

1. INNLEDNING

Mitt første møte med Eidsfoss var da min far, som er keramiker, tok meg med dit med tanke på å flytte dit. Det var en gang på slutten av 1980-tallet. Da hadde jeg i så fall blitt en del av den historien jeg skriver, noe som hadde forvansket min rolle som forsker. Det var imidlertid gjennom mitt engasjement som museumsvert og guide på stedet de siste tre sommersesongene at jeg har lært stedet å kjenne, både som representant for en av dagens viktigste museale aktører der, Nordjarlsberg-museene, og som en etter hvert delvis integrert del av miljøet i forbindelse med min rolle som guide. Eidsfoss står for meg som et varmt og gjestfritt samfunn, men også som et samfunn preget av sterke underliggende konflikter og usynlige maktstrukturer.

Tre stiftelser, en rekke komiteer og arrangementer eksisterer i dag side om side og i tett interaksjon med hierarkiske strukturer som Verket og byråkratiske organisasjoner som Vestfoldmuseene og Hof kommune. I dette ligger det en kamp om definisjonsmakt med bånd til det engasjementet for bevaring som startet i 1978 og resulterte i dannelsen av Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss 4. mai 1979. Bevaringskampen på Eidsfoss har spilt en viktig rolle i utviklingen av stedets identitet, og jeg tror at det gjennom en bedre forståelse av utviklingen i perioden 1975-1991 kan ligge en nøkkel til å forstå dagens lokalsamfunn. Jeg håper derfor at denne oppgaven kan være til hjelp for dem som skal jobbe med å utvikle stedet som et levende museum i fremtiden.

STEDETS HISTORIKK

Eidsfoss er et lite industristed ved innsjøen Eikeren i Vestfold. Det har blitt kalt et samfunn i miniatyr og en stat i staten. Sistnevnte henger sammen med at jernverkseieren i tidligere tider, i tillegg til økonomisk og symbolsk makt, også hadde et de facto voldsmonopol. Eidsfoss ligger i utkanten av Hof kommune, og har aldri blitt helt integrert i det omkringliggende bondesamfunnet. Stedet hadde egen skole og butikk i jernverkstida, og fra 1915 sørget det nye kraftverket for innlagt strøm. Det

blir hevdet at folk i Hof sa at folkeskikken tok slutt før man kom til Eidsfoss.¹ Dette illustrerer avstanden som eksisterte mellom jernverksstedet og samfunnet rundt.

Alle faser av norsk industrihistorie er representert her, fra møller for maling av korn på 1200-tallet og oppgangssager på 1500-tallet, til jernverk fra 1697 og et moderne smelteverk i den optimistiske kraftindustri-æraen på 1950-tallet. Jernverket er mest kjent for sine ovner, men de var også en ledende aktør på gravplater på 1700-tallet, diverse smijern til husholdnings- og fasadebruk fra midten av 1800-tallet og landbruksmaskiner og jernbanevogner på begynnelsen av 1900-tallet, for å nevne noe. Dårlig kommunikasjon hjemsøkte imidlertid bedriften, og dette problemet løste seg først delvis når stedet fikk jernbaneforbindelse med Tønsberg i 1901. Konstante markedstilpasninger grunnet økonomiske problemer gjorde at Det Eidsfossische Jernverk i lange perioder slet for å holde hodet over vannet, noe arbeiderne ved Verket tidvis led under. Den beste perioden hadde Verket i tiåret etter andre verdenskrig, da over 200 arbeidere var ansatt her. På 1950-tallet ble det satset stort, noe byggingen av et moderne smelteverk vitner om, men optimismen falmet raskt i årene som kom.²

Globaliserte markeder førte til at industriproduksjonen ble faset ut her som så mange andre steder i løpet av 1960-tallet. Arbeiderpartiets satsing på storbruksdrift og rasjonalisering innen industrien falt heller ikke heldig ut for mindre produsenter som Eidsfoss Verk.³ Ovnsproduksjonen ble lagt ned i 1961, men bygget fungerte i enda noen år som virefabrikk (produksjon av en metallduk som brukes i papirindustrien). I dag består industrien på Eidsfoss kun av et mekanisk verksted, mens Verket, som eies av Mads Andenæs, hovedsaklig er engasjert i eiendomsforvaltning, kraftproduksjon og skogdrift. Det er allikevel lys i vinduene i 1700-tallshusene i arbeiderstrøkene Gata og Bråtagata, og dugnader, fellesmøter, utsalg og arrangementer vitner om et livskraftig og engasjert lokalmiljø. Eidsfoss er et populært mål for bilturister på jakt etter kulturelle opplevelser, guidede turer, en matbit eller kjøp av kunsthåndverk, og på sommeren fører arrangementer som Knivmarkedet, Kunsthåndverksmarkedet, Eidsfoss-dagen, kunstutstillinger og Steintreffet (et relativt stort og anerkjent geologitreff), til at stedets befolkning tidvis vokser kraftig.⁴

¹ Nordset, intervju 14/4-2011

² Joramo, 1997

³ Slagstad, 1998, s 217-227

⁴ Joramo, 1997

Fra å være et delvis fraflyttet industristed ble mange av de gamle arbeiderboligene på Eidsfoss i løpet av perioden 1978 – 1991 befolket av kunstnere, kunsthåndverkere, musikere og andre med en alternativ livsstil, og kulturell produksjon som kunsthåndverk, knivmakeri, kunst og musikk har etter hvert blitt en like viktig del av stedets identitet som den tradisjonelle industrien var. I denne oppgaven skal jeg se på de historiske hendelsene som resulterte i at Eidsfoss utviklet seg fra et delvis nedlagt industristed til et tett og integrert lokalsamfunn med en høy grad av kulturproduksjon. Når og hvordan dette ble en del av stedets identitet, vil være et av spørsmålene jeg vil forsøke å finne svar på.

TIDSAVGRENSNING

Det å velge å tidsavgrense oppgaven til perioden 1978–1991, handler ikke bare om hva som er forsvarlig innenfor 50 studiepoeng, men også om et naturlig skille. Innenfor denne perioden skal jeg se nærmere på om endringer i det institusjonelle klimaet for kulturminnevern la tilrette for at bevaringsengasjementet skulle lykkes. Jeg skal også se på hvordan noen få opinionsledere ikke bare vant kampen for å bevare de gamle arbeiderboligene i Bråtagata, men også lyktes i å utvide sitt handlingsrom både geografisk og kulturelt. Drømmen var å skape et bærekraftig samfunn, der ”bevaring gjennom bruk” skulle sikre et aktivt vern av bygningene. Hva innholdet i denne bruken skulle være, og hvordan det eventuelt endret seg i løpet av perioden, blir interessant å se nærmere på. Perioden 1978–1991 handler om at en gruppe mennesker fikk et relativt stort handlingsrom, som dannet rammene for et alternativt samfunn som etter hvert fikk stor definisjonsmakt i forhold til stedets identitet. Hvilke utviklingstrekk lå bak dette? Var Eidsfoss et alternativt samfunn siden kampen for bevaring startet i 1978?

På slutten av 1980-tallet, førte et omdiskutert arbeidsmarkedstiltak til at restaureringsarbeid generelt økte i omfang. Det var høy arbeidsledighet i Norge, og det nasjonale sysselsettingsprogrammet ”Arbeid for trygd” var en strategi for å møte denne utviklingen. Det innebar restaurering av gamle bygninger og andre kulturminner, og på Eidsfoss var dette en anerkjennelse av de frivilliges dugnadsbaserte restaureringsarbeid. Over 20 mennesker i arbeid i tre år representerte

en betydelig tilføring av ressurser, og slutten av 1980-tallet kan slik betegnes som bevaringskampens ”gullalder”.

I 1991 ble Lappestad, en bygning som ble brukt som bolig for eldre og uføre på 1800-tallet, revet av Verket. Hva som var Verkets hensikt med rivingen er interessant å spørre seg. Politianmeldelsen som kom i kjølvannet av denne hendelsen markerer et dramatisk høydepunkt for konfliktnivået på stedet. Det er naturlig for meg å sette strek ved denne hendelsen, fordi den, uavhengig av ståsted, kan sies å representere en grenseoppdragning mellom det frivillige bevaringsarbeidet og Verkets interesser.

PROBLEMSTILLING OG OPPBYGGING AV OPPGAVEN

Dette er primært en historisk undersøkelse, hvor historiefagets teori og metodikk er lagt til grunn for arbeidet. Jeg ønsker å beskrive et konkret fenomen i fortiden, på en måte som gir mening for oss i ettertid. Undersøkelsen er avgrenset til å beskrive og forklare prosessen, som ble innledet med at Eidsfoss Verk fikk rivingstillatelse for arbeiderboligene 46/47, 48 og 49 i Bråtagata i 1977. Avgrensingen i etterkant er satt da Eidsfoss fremstod som et etablert, alternativt kunstnermiljø på begynnelsen av 1990-tallet. Hovedproblemstillingen blir da som følger. For det første; hvordan kan vi forklare at arbeiderboligene i Bråtagata ikke ble revet? For det andre; i hvilken grad var det sammenheng mellom arbeidet for bevaring av arbeiderboligene og utvikling av det kunstnermiljø som er en viktig del av Eidsfoss’ identitet i dag?

For å gi svar på oppgavens hovedproblemstilling har jeg funnet det fruktbart å analysere utviklingen på flere nivåer. Etter i neste kapittel å ha redegjort noe nærmere for oppgavens teoretiske, metodiske og empiriske fundament, vil jeg i kapittel 3 og 4 etablere en samfunnsmessig, ideologisk og mentalitetshistorisk kontekst for hendelsene på Eidsfoss i perioden 1978–1991. Dette arbeidet er primært bygget på eksisterende litteratur. Deretter gjennomføres det i kapittel 5–7 en detaljert analyse av den konkrete prosessen på Eidsfoss, hvor interaksjonen mellom ulike grupper med ulik interesse og agenda stilles i sentrum for fremstillingen. Dette arbeidet bygger på samtidige dokumenter fra den studerte prosessen, samtidige aviser og samtaler med sentrale aktører. I denne delen av fremstillingen er det et mål å sette utviklingen på

Eidsfoss i sammenheng med den utvikling som er skissert i kapittel 3–4. Endelig vil jeg i det avsluttende kapitlet trekke mine konklusjoner.

2. METODER OG TEORI

Når det gjelder den historiske metode, handler den mye om kildebruk og kildekritikk. Øyenvitneskildringer, utrykte og trykte kilder er alle egnet for å skape seg et bilde av det som skjedde, men disse vurderes i forskjellig grad som troverdige. En objektiv fremstilling bør i størst mulig grad anvende de kildene som opptrer nærmest hendelsene i tid. Øyenvitneskildringer brukes best for å underbygge funn i primærkildene, men er også nyttig når det ikke foreligger samtidige kilder. Selv om hendelsene som danner utgangspunkt for mitt arbeid ikke har blitt studert før, vil jeg under *Tidligere forskning og teoretiske perspektiver*, gjøre rede for studier av liknende fenomen og teoretiske perspektiver jeg mener er nyttige i forhold til min fremstilling.

KILDER OG KILDEBRUK

De første kildene jeg har sett på, har vært aviser. Det er ikke sikkert saken hadde fått et like stort omfang dersom ikke Vestfold Arbeiderblad (VA) hadde engasjert seg så tidlig som de gjorde. Det er interessant at nettopp Arbeiderpartiets partiorgan var først på banen. Partiet hadde i etterkrigstiden stått for en moderniserings- og saneringspolitikk som ofte innebar riving av gamle bygninger. Fred Nordseth, som hadde vokst på Eidsfoss og var en av de mest sentrale bevaringsforkjemperne, betraktet Arbeiderpartiet som bevaringssakens største motstander på det lokale plan. VAs interesse for bevaringssaken illustrerer at det var en generell interesse for bevaringssaken, også innen Arbeiderpartiets egne rekker. Der det i artiklene refereres til brev og vedtak, vil jeg selvsagt så langt som mulig sjekke med primærkildene.

I Verkets private arkiv kom jeg over et rikt materiale med direkte tilknytning til min problemstilling. Dokumentene ble ifølge Astrid Solbakken ved Verkets kontor, samlet av disponent Hans Jørgen Schwartz, som hadde papirene på sitt skrivebord. Da han gikk bort i 1988 flyttet hun dem over i permer og ordnet dem i Verkets private arkiv. Her fant jeg viktig korrespondanse og notater som gjengir hendelsene. Noen av notatene er håndskrevne av disponenten selv, og gir uttrykk for hans tanker underveis i prosessen. Dette gjør dem spesielt verdifulle for mitt arbeid.

Fred Nordseth hadde samlet en rekke dokumenter og avisutklipp, men disse kildene var ikke like godt organiserte, og noen av avisutklippene manglet datering. Dette henger muligens sammen med ulike rutiner for arkivering. Noen viktige opplysninger har dette kildematerialet også avstedkommet, men det er først og fremst som muntlig kilde at Nordseth har vært verdifull.

I tillegg til dette, har forskjellige planutkast og avtaler utgjort viktige bidrag til kildematerialet. Disse har vært med på å danne basis for beslutningsgrunnlaget til de forskjellige aktørene, og kan ses som uttrykk for den gjeldende mentaliteten innen forvaltningen. Utformingen slike offisielle dokumenter fikk, kan også si noe om holdningene til dem som skrev dem. Det er imidlertid viktig å merke seg at planer og vedtak for det meste er uttrykk for en avklaring av en beslutningsprosess, og det sentrale vil være å prøve å fange opp selve prosessens karakter.

Av trykte kilder har spesielt det materialet som jeg har fått fra Riksantikvaren vært relevant. Gjennomgangen av informasjonskampanjen Arkitekturvernåret 1975, har i all hovedsak blitt skrevet på grunnlag av materiell som ble utgitt i forbindelse med kampanjen og boka *Innhugg og Rapport*, som ble utgitt av Arkitekturvernårets Nasjonalkomitè i 1974. Det faglige innholdet i miljøvernstudiene ved Telemark distriktshøgskole er hentet fra studieboka for studieåret 1973 - 1974, som Tove M. Kristoffersen ved høgskolens arkiv var så elskverdig å kopiere og sende meg.

Når det gjelder aktørenes egen opplevelse av det som skjedde, har jeg forsøkt å danne meg et bilde av dette på bakgrunn av deres erindring. Mentalitetshistorie er en viktig komponent i denne oppgaven, og informantenes egne erfaringer vil, sammen med det øvrige kildematerialet, utgjøre grunnlaget for en kartlegging av denne. For å sette hendelsene inn i en bredere mentalitetshistorisk kontekst, har det vært viktig å kontrastere dette med annen relevant forskning. Dette blir gjort rede for under overskriften *Tidligere forskning og teoretiske perspektiver*.

Jeg vil som sagt vektlegge de kildene som er nærmest hendelsene i tid. Det vil si at jeg i så liten grad som mulig vil bruke uttalelser som kommer fram i intervjuer med muntlige kilder i dag. Unntaket er der det ikke finnes andre kilder, eller der disse kildene sier noe om aktørenes subjektive opplevelse eller på annen måte underbygger tendenser som fremkommer i det øvrige kildematerialet. I VA er det endel intervjuer som jeg anser som verdifulle når det gjelder hva de forskjellige aktørene tenkte under den aktuelle tiden. Det er interessant om intervjuobjektene kan utdype visse elementer i dette materialet, slik at jeg kan danne meg et så komplett bilde av hendelsene som

mulig. Her støtter jeg meg på prinsippene for kildekritikk, som legger vekt på kildens tidssammenheng med hendelsene. Kilder som er nærmest hendelsene i tid, er de mest relevante.⁵

Ved intervjuer av tidsvitner som også er sentrale aktører, er det viktig å huske på at de kan lede til en tendens i kildematerialet. For å motvirke en skjev fremstilling av hendelsene, vil jeg forsøke å bruke kilder som kan representere en mottendens. Ved å intervju øyenvitner som sannsynligvis representerer et annet syn, har jeg forsøkt å sikre at avhandlingen blir så tendensfri som mulig. Dette er særlig viktig i forhold til hendelser preget av et høyt konfliktnivå aktørene imellom. Dette er også grunnen til at jeg i størst mulig grad vil basere beskrivelsen av selve hendelsesforløpet på korrespondansen de involverte aktører i mellom, møtereferater, kunngjøringer og avisartikler.

Når det gjelder bruken av tidsvitner, er det også viktig å ta inn over seg den menneskelige hukommelsens selektive preg. Man har en tendens til å huske best det man er interessert i og man husker uvanlige detaljer bedre enn ordinære detaljer. I tillegg tror jeg at det Mats Alveson og Kaj Sköldberg kaller ”narrativ smitte”, i stor grad kan påvirke aktørenes egne erfaringer. Med dette menes at fortellingen om hva som skjedde skifter karakter i etterkant av hendelsene. Dette gjøres ubevisst, og gjerne etter man har pratet med andre som har opplevd det samme, lest om hendelsene i avisen eller på grunn av kulturelle føringer som forventninger, suggesjon eller tvang.⁶ Når det gjelder tvang, tror jeg ikke det har vært en komponent på Eidsfoss, men det er ingen tvil om at det i løpet av de drøye 30 årene som har gått siden bevaringskampen startet, har blitt skapt flere ulike fortellinger om den perioden jeg nå behandler, der drivkreftene og motivene til de forskjellige aktørene avviker. Det er grunn til å tro at disse fortellingene har hatt stor ”narrativ smitteeffekt” i et lite lokalsamfunn som Eidsfoss, noe den store interessen hendelsene fikk i media kan ha vært med på å fortsterke. Det å forsøke å avdekke denne fortellingens karakter, har vært en viktig del av mitt arbeid. Et annet element som sannsynligvis har vært med på å prege fortellingen om bevaringskampen på Eidsfoss, har vært konflikten mellom Eidsfoss Verk og bevaringsforkjemperne. Det blir viktig å prøve å redegjøre for denne konflikten i lys av hendelsesforløpet som fremgår av det øvrige kildematerialet.

⁵ Thurén, 2005 s.13

⁶ Ibid s. 31-34

TIDLIGERE FORSKNING OG TEORETISKE PERSPEKTIVER

Kjersti Tønseths hovedfagsavhandling i etnologi ved Universitetet i Bergen fra 1995, handler om kampen for å bevare bydelen Nordnes i Bergen på 1970-tallet. Hennes fremstilling vil være med å danne utgangspunkt for min behandling av hendelsene på Eidsfoss. Selv om dette eksempelet omhandler en bydel i en større norsk by, og hendelsene på Eidsfoss skjer innenfor rammene av et mindre lokalsamfunn i periferien, vil hennes arbeid være nyttig for å belyse hvordan den generelle mentaliteten i forhold til bevaring av gammel arbeiderbebyggelse endret seg i Norge i perioden.

1970-tallet representerer ei brytningstid, ikke bare i Norge men i hele den delen av verden vi gjerne referer til som Vesten. Hva dette innebærer, er det som i historieforskningen gjerne går inn under begrepet ”1968”. Som Førland sier i innledningen til boka ”1968 – Opprør og motkultur på norsk”, er det endringene i væremåte og verdensbilde som er det vesentlige ved det norske ”opprøret”. ”1968” handler altså ikke om studentopprøret våren 1968, men om en bevissthetsendring som sprang ut av denne. Det var en kamp for frihet og selvbestemmelse, i opposisjon til gamle autoritetsstrukturer og normer i samfunnet, som skolen, kjernefamilien og skolemedisinen.⁷ Jeg vil se nærmere på om disse strømningene også kom til uttrykk gjennom endrete holdninger til vern av kulturminner og framveksten av en ny historiebevissthet. Jeg tror at studier av 1968-fenomen som Godal-Lindhjems arbeid med kollektivet Karlsøy i Troms og Korsviks artikkel om forsøksgymnaset, kan være med på å belyse denne tidsånden på en måte som er fruktbart for mitt arbeid.

Begrepet ”Motkultur” ble brukt av Stein Rokkan om periferiens organiserte motstand mot den kulturelle ensrettingen i stats- og nasjonsbyggingens tid. Han brukte begrepet om lavkirkelige bevegelser, målsak og avholdssak. Det som kjennetegner en motkultur, er at den virker som en motsetning og et alternativ til storsamfunnet. Motkulturen på 1960- og 1970-tallet var sammensatt, som hadde felles endel ytre kjennetegn som musikk, spesielle klær, langt hår og skjegg. I korthet kan man sammenfatte de motkulturelle verdiene som en protest mot gamle normer, militær opprustning og det miljøødeleggende forbrukersamfunnet, og i denne sammenheng vil særlig sistenevnte være viktig. Bevaringskampen som protest mot

⁷ Førland, 2006

trekk ved storsamfunnet setter hendelsene på Eidsfoss inn i en generell tendens til å ”hoppe av”, og skape seg et liv preget av lavere forbruk og mindre grad av pengeøkonomi. Dette gjorde at mange unge mennesker flyttet til mer eller mindre selvforsynte landbrukskollektiver, der de stod fritt til å leve ut en alternativ livsstil. I Norge er et av få eksempler på dette Karlsøykollektivet i Troms.⁸

”Katt og kaniner” var en langt mer vanlig strategi her til lands. Det gikk ut på at familier forsøkte å unngå storsamfunnets krav ved å flytte til små landbruksenheter, med en viss grad av selvforsyning. Jeg arbeider ut fra en hypotese om at bevaringskampen på Eidsfoss representerte en variant av dette fenomenet, der identifikasjon med gamle arbeiderboliger dannet utgangspunkt for en politisk protest.

Thomas Ekman Jørgensen redegjør i sin artikkel i *Scandinavian Journal of History*, for hvordan han mener 1960-tallets bevissthetsendring i Skandinavia var preget av et lavt konfliktnivå, og best forstås langs konfliktlinjene sentrum-periferi. Ifølge ham var EF-avstemningen i 1972 kulminasjonen av en kamp mellom periferien, med positive konnotasjoner til det enkle livet til virkelige mennesker, og det offisielle Norge, som var villig til å selge landet i effektivitetens navn. Han mener dette kan være med på å forklare motkulturens ”tilbake til naturen”-tankegang.⁹ Dette kan etter min mening settes i sammenheng med en større grad av romantisering av det enkle livet til småkårsfolk, som gav seg utslag i nye perspektiver på historien. Historikeren Ingar Kaldal har vist hvordan et slikt ”nedenfra og opp” - perspektiv var typisk for historiebevisstheten som vokste frem på 1970-tallet.¹⁰ Var det også med å forme kampen for bevaring av de gamle arbeiderboligene på Eidsfoss?

Inglehart kaller postmodernismen for ”The silent revolution”, og mener at det som preget dette mentalitetsskiftet i høyt industrialiserte land, var en betoning av livskvalitet og estetiske verdier.¹¹ Dette bygde på 1970-tallets motkulturelle kritikk av moderniseringens ensidige fokus på kvantitativ materiell vekst, en skepsis som fikk så forskjellige uttrykk som miljøbevegelsen, alternativbevegelsen og arkitekturkritikk.

Etter andre verdenskrig fremstod Norge som en samlet nasjon. Konflikter i arbeidslivet ble løst gjennom mekling mellom fagforeninger og arbeidsgiverne, noe som gjorde at konfliktnivået i arbeidslivet sank betraktelig. På den ene siden kan dette

⁸ Lindhjem-Godal,, 2006

⁹ Jørgensen, 2008

¹⁰ Kaldal, 1995

¹¹ Inglehart, 1990

fraværet av konflikt ha skapt et savn, som kan forklare framveksten av revolusjonære venstregrupperinger på 1970-tallet. Disse gruppene, som gjerne kalles ”Far Left”, var i Norge i stor grad høyt utdannet middelklasseungdom som nektet å oppgi drømmen om revolusjon og et klasseløst samfunn. Den tradisjonelle venstresiden ble beskyldt for å ha solgt sin sjel til fienden, kapitalismen, og de nye venstrefraksjonene hevdet at utbyttingen av arbeidsfolk fortsatt eksisterte.

I 1961 hadde SF brutt ut av Arbeiderpartiet på grunn av misnøye med partiets utenrikspolitikk, men ble herjet av splittelse da ungdomspartiet deres, SUF, markerte seg på slutten av 1960-tallet. SFs grunnlegger Finn Gustavsen forsøkte å roe ned de unges revolusjonstørst på det 6. landsmøte i februar 1969 med de berømte ordene: ”Se på den norske arbeider: hver søndag står han foran huset sitt og polerer bilen sin. Det er dette den norske arbeider er opptatt av, han er ikke interessert i noen revolusjon.”¹² På slutten av 1970-tallet var de fleste slike revolusjonære grupperinger enten integrert i partipolitikken eller forvunnet, og de fleste aktørene hadde oppgitt drømmen om en radikal omkalfatring av samfunnet. Sejersted beskriver hvordan den virkelige fienden til mange unge var sosialdemokratiets trygge rammer.¹³ Stormaktenes feilslåtte krig i Vietnam, atomtrusselen og forurensningsproblematikk hadde for alvor diskreditert ”The Establishment”, og felles for alt fra revolusjonære marxist-leninister til nyreligiøse hippier, var en søken etter et nytt ankerfeste i tilværelsen.

Ingar Kaldal beskriver hvordan dette gav seg til kjenne i et fortidssavn, der identifiseringen med den førindustrielle arbeiderkulturen var uttrykk for en økende skepsis til moderniseringen på 1970-tallet.¹⁴ Jeg vil behandle bevaringskampen på Eidsfoss med utgangspunkt i et slikt perspektiv, med formål å undersøke om hendelsene var uttrykk for noe mer enn en kamp for å bevare gamle bygninger.

Anthony Giddens ser framkoblingen fra tradisjonene som et trekk ved det senmoderne samfunnet, en mentalitet som først og fremst er preget av samtidighet. Identitet, som i det moderne hadde vært forankret i fortiden og tradisjonene, ble i det senmoderne gjenstand for individuelle tolkninger. Det senmoderne samfunnet er ifølge Giddens preget av en oppløsning av størrelser som tid og rom, og uten denne

¹² Sjøli, 2005 s.31

¹³ Sejersted, 2005 s. 518-519

¹⁴ Kaldal, 1995

forankringen oppstår det han kaller for den refleksive selvidentitet.¹⁵ Da historien jeg skal fortelle handler om glidningen inn i det postmoderne, blir det interessant å se om dette også påvirker holdningene til vern av gamle bygninger. Ziehe beskriver hvordan ungdom på 1980-tallet søkte en erstatning for følelsen av meningstap gjennom det han kaller *kulturelle orienteringsforsøk*. Jeg vil se på om utviklingen på Eidsfoss bar preg av slike strategier.

Subjektivering handler om at mange unge søkte nærhet gjennom tette sosiale relasjoner i en lengten etter det autentiske. Dette kom til uttrykk på så forskjellige måter som nyreligiøsitet eller trommekurs. Felles var en søken etter en følelse av samhold som man følte manglet i det moderne, såkalt ”kjølige” samfunnet. Man søkte ifølge Ziehe det Nils Christie kalte et *tett samfunn*, der hvert enkelt individ blir sett, på godt og vondt.¹⁶ Kan hendelsene på Eidsfoss ses som en lengsel etter et slikt ”tett samfunn”, der man søkte å leve på en mer autentisk måte?

En annen måte å orientere seg på i det postmoderne, er det Ziehe kaller ontologisering. Dette handler om en remystifisering av verden (Jf Max Webers beskrivelse av det moderne som en *avmystifisering*), som gir seg til kjenne i en lengsel til det førmoderne. Særlig innebærer dette en identifisering med ”det enkle liv”, en lengsel som bare var mulig i et materielt fremgangsrikt samfunn uten kollektive minner om nød og mangel. Begge disse strategiene søkte det autentiske, som man mente var blitt borte med moderniseringen. Dette fikk ifølge Ziehe et spesielt uttrykk i en dyrking av 1950-tallet, og særlig identifisering av arbeiderklassens enkle kår. Det må dog ikke forstås som et ønske om å faktisk vende tilbake, advarer han. 1950-tallets arbeiderkultur ble et symbol på verdier som fellesskap, samarbeid og kontinuitet med tradisjonene, verdier som alle var i oppløsning på 1980-tallet. Dette var i sannhet et postmodernistisk prosjekt, som handlet om å gripe tilbake for å konstruere nye individuelle identiteter.

Den siste kategorien av kulturelle orienteringsforsøk er potensiering. Denne strategien går mer på det estetiske plan, og handler om å bygge opp en identitet omkring tegn. På denne måten plukker de unge fra forskjellige kulturer og historiske epoker i sin søken etter en identitet som kan fylle tomrommet som oppstod som følge av bruddet med fortidens tradisjoner.¹⁷

¹⁵ Giddens, 1996

¹⁶ Christie, 1982

¹⁷ Ziehe, 1986, s. 354-361

Disse teoretiske perspektivene vil utgjøre et bakteppe for hendelsene på Eidsfoss, særlig når det gjelder utviklingen på 1980-tallet. Når det gjelder bevaringskampen som fant sted i begynnelsen av perioden, vil jeg undersøke om den hadde trekk fra 1970-tallets motkultur. Et viktig mål for oppgaven vil derfor være å se om hendelsene kan settes i sammenheng med ideer som har røtter i ”1968”, så som frigjøring fra normer og autoriteter.

Francis Sejersted har beskrevet hvordan en økende grad av individualisering i løpet av 1980-tallet også kom til uttrykk i en politisk vilje til å styrke det sivile samfunn. Særlig stod Gro Harlem Brundtland for et slikt syn på individuell handlefrihet, som førte til privatisering så vel som en styrking av samspillet mellom det offentlige og de frivillige organisasjonene. Dette setter Sejersted i sammenheng med ”jakten på det tapte fellesskap”, som han betegner denne utviklingen som.¹⁸

Ingar Kaldal beskrev hvordan historiebevisstheten endret seg på 1970-tallet, som ifølge ham gikk i retning av et ”nedenfra og opp”-perspektiv. Dette innebærer et større fokus på arbeiderklassens hverdagsliv, med utgangspunkt i tiden før moderniseringens disiplinering og organisering. Den førmoderne arbeiderkulturen ble et symbol på den fremvoksende moderniseringsskepsisen, som også gav seg utslag i en følelse av ”tapt idyll”.¹⁹

Ifølge den franske sosiologen Maurice Halbwachs skapes kollektive minner gjennom interaksjon på individnivå. Forskjellige samfunnsklasser og grupper skaper sine egne kollektive minner, som igjen danner utgangspunkt for deres tradisjoner. Kollektive minner er knyttet til sosialt signifikante symboler som jubileumsfeiringer og krigsminnesmerker.²⁰ Jeg skal se på hvordan forholdet til gamle arbeiderboliger som symboler forandret seg i etterkrigstiden. Den tradisjonelle arbeiderklassen, som hadde opplevd både de harde 1930-åra og annen verdenskrig, hadde på 1960- og 1970-tallet på mange måter foretatt en kollektiv klassereise, og lagt traumer som 1930-åras nød og fattigdom bak seg. Babyboomen etter krigen, i kombinasjon med økonomisk vekst og utdanningseksplasjon, skapte en bevisst og ressurssterk generasjon uten traumer. Kan disse endringene i kollektive minner forklare hvorfor mange unge på 1970-tallet søkte tilknytning til den fortiden foreldregenerasjonen ønsket å løsrive seg fra? Ble det på 1970-tallet skapt et nytt kollektivt minne knyttet

¹⁸ Sejersted, 2005, s. 413-416

¹⁹ Kaldal, 1995

²⁰ Halbwachs, 1992

til arbeiderkultur, der man fokuserte på positive verdier som solidaritet og fellesskap, og var dette eventuelt med på å danne rammer for en idealisering av fortiden? Dette er også spørsmål jeg håper å belyse med denne avhandlingen.

3. UKRITISK MODERNISME?

Jens Arup Seip sa i innledningen til foredraget ”Fra embedsmannsstat til ettpartistat”, som han holdt i Det norske studentersamfunn i 1963, at bruddet med fortiden i 1945 var like stort, om ikke større enn det man hadde fått med innføringen av parlamentarismen i 1884.²¹ Det hadde i det tverrpolitiske fellesprogrammet fra 1945 vært bred politisk enighet om en styrt kapitalisme, og alle krefter skulle settes inn i gjenreisningen av det norske samfunnet.²² Arbeiderpartiets kraftsosialisme innebar en ekspansiv industrialisering og modernisering av det norske samfunnet, med mål om å skape en økonomisk vekst som skulle komme alle til gode. Alles øyne var rettet mot fremtiden.

For å få til dette, var ikke Marshall-hjelp og politisk flertall nok. Arbeiderpartistaten, som Slagstad kalte det, var preget av en utstrakt satsing på stordrift og rasjonalisering av industrien så vel som primærnæringene. Dette innebar et ønske om å få ”mer for mindre” gjennom en effektivisering av produksjonen, men førte også til en monopolisering av kraftkrevende industri under statlig lederskap.²³ En konsekvens var også en aktiv boligpolitikk. Som Tønseth kommer inn på, dreide det seg i Einar Gerhardsens tid like mye om å sanere som å gjenoppbygge. For eksempel ble ødeleggelsene som følge av bombingene under andre verdenskrig ifølge henne sett på som ”en Guds lykke av byplanleggere og politikere som ville omforme Bergen som en moderne handelsby.”²⁴

Etterkrigstidens saneringspolitikk var tuftet på sosialismens likhetsideal og ønsket om å starte på nytt etter den traumatiske tiden under fremmed styre. Som det het i det første punktet i ”Grunnsyn og retningslinjer”, som ble vedtatt på Arbeiderpartiets landsmøte i 1949, var et gammelt samfunn i ferd med å skapes om til et nytt, og i denne prosessen skulle Arbeiderpartiet ta styringa. Partiet så det som sin oppgave å samle et sterkt flertall bak sitt syn på hvordan det nye samfunnet skulle bygges. Det overordnede målet var full sysselsetting og omfordeling av overskuddet fra en styrt kapitalisme.²⁵ Sanering, som egentlig betyr ”å gjøre sunn”, handlet i stor

²¹ Seip, 1963

²² Arbeid for alle, 1945

²³ Slagstad, 1998, kap. 2

²⁴ Tønseth, 1995, s.32

²⁵ DNA, 1949

grad om å skape bedre helsemessige forhold for arbeiderklassen. Riving av primitive arbeiderstrøk og bygging av nye, moderne leilighetskompleks omgitt av grøntarealer var slik sett uttrykk for Arbeiderpartiets omfordelings- og moderniseringspolitikk. Det er imidlertid vanskelig å tenke seg denne utviklingen uten et bredt politisk samarbeid, eller det som også blir kalt konsensuspolitikken.

FREMSKRITT OG MODERNISERING

De første to tiårene etter krigen var preget av en utilslørt tro på fremtiden, og det man kalte "Bedriften Norge" skulle tilpasses en moderne produksjon, som ikke bare skulle sikre økonomisk vekst, men også Arbeiderpartiets mål om sosial utjevning.²⁶ Noe som stod Arbeiderpartiet nært i så henseende, var en forbedring av arbeidsfolks hverdagsliv. Gamle arbeiderstrøk var preget av dårlige sanitærforhold og primitiv standard, og hadde konnotasjoner til en fortid preget av sosial nød og utbytting av arbeidere. Den typen bebyggelse forfalt derfor i raskt tempo, og ble mange steder revet for å gi plass til moderne forretningsbygg eller boligblokker. I og med at de gamle arbeiderstrøkene tradisjonelt hadde hatt sin plassering ved den sentrumsnære industrien, ble hele småhusbebyggelser av den typen man hadde på Nordnes jevnet med jorden. Modernisering innebar en funksjonalistisk byplanlegging, der folk skulle bo, handle og arbeide i atskilte områder. Denne tankegangen var først og fremst betinget av den private biltrafikkens fremmarsj, og de forskjellige funksjonsområdene skulle forbindes med et moderne veinett.

Arbeiderpartiet representerte på mange måter den tradisjonelle venstresiden. Mange av tidens toneangivende politikere i partiet hadde opplevd de harde 1930-åra og arbeidsfolks kår før politisk innflytelse og økonomisk oppgang hadde forandret alt. Da er det kanskje ikke så rart at det var en utbredt oppfatning innad i partiet, om at gamle arbeiderboliger var "noe gammelt ræl som best var jevnet med jorda", slik Nordseth husker at ordfører i Hof kommune, Arne Solli, hadde sagt det.²⁷ I kapitlet *Grasrota våkner* skal vi se hvordan et nytt syn på slike bygninger var viktig for at kampen for bevaring vant frem på Eidsfoss. Unge mennesker på 1970-tallet hadde

²⁶ Tønseth, 1995, s.29

²⁷ Nordseth, Intervju 27/1-2011

vokst opp i en periode preget av materiell velstand, og hadde vanskelig for å forstå dette kollektive traumet. Det nye kollektive minnet knyttet til slike symboler skulle tvert imot få et romantisk preg.

Sanering handlet om mer enn modernisering og velferd. Mange gamle hus var direkte brannfarlige, og på Nordnes forteller Tønseth at de fleste husene manglet moderne toalettfasiliteter. Mangelen på innlagt vann og strøm var en stor utfordring for bevaringsforkjemperne på Eidsfoss, og slike spørsmål stod også sentralt når Verket vurderte riving opp mot bevaring. Det var utvilsomt mange rasjonelle begrunnelser for riving, og i de fleste tilfeller var det billigere å bygge nytt enn å restaurere. I tillegg kunne man gjennom totalsanering, slik som på Nordnes i Bergen, få muligheten til å tilrettelegge for moderne handelsvirksomhet og biltransport helt fra grunnen av.²⁸ I gamle arbeiderstrøk var det gjerne smale gateløp, og tilrettelegging for biltrafikk var vanskelig. Vi skal se hvordan hensynet til biltransport og en viss grad av tilrettelegging for moderne handelsvirksomhet spilte en rolle for ønske om å rive også på Eidsfoss.

Det store forbildet for etterkrigstidens saneringspolitikk var den sveitsiske funksjonalistiske arkitekten Charles-Édouard Jeanneret, kjent som Le Corbusier. Det var hans ideer om effektivitet og rasjonalitet som i stor grad fikk lov å prege byutviklingen i denne perioden.²⁹ Ifølge Le Corbusier skulle moderne boligblokker settes opp utenfor bykjernen og omkranses av store park- og grøntarealer som skulle sikre arbeiderne områder for rekreasjon, i tillegg til å slippe til lys og luft. Dette hadde vært goder arbeidsfolk ikke hadde hatt tilgang på i de gamle arbeiderkvartalene, som gjerne lå ”nedi dumpa”, langt fra funksjonærenes og direktørenes boliger i åssiden med utsikt og hage. Å bygge i høyden hadde derfor like mye et ideologisk som et samfunnsmedisinsk rasjonale. Le Corbusiers prosjekt gikk lenger enn å sikre sunne boforhold for arbeidsfolk gjennom å skille industri, sentrum og boliger. Hans visjon handlet om intet mindre enn et framtidssamfunn som var fritt for konflikt. Dette kommer til uttrykk i hans bok *Toward a new Architecture: "It's Architecture or revolution. Revolution can be avoided"*. Tanken var at dette skulle sikre arbeiderne den nødvendige ”sjelefred”, som sammen med en moderne produksjon skulle sikre et godt liv for arbeiderklassen.³⁰ Dette var tankegods som harmonerte med

²⁸ Tønseth, 1995 s.35

²⁹ Ibid, s. 32

³⁰ Le Corbusier, 1970

Arbeiderpartiets gjenreisningsprosjekt etter krigen, et klima der det var liten eller ingen plass for bevaring av gammel arbeiderbebyggelse.

En faktor som spilte en vesentlig rolle i etterkrigstidens saneringspolitikk, var som sagt hensynet til biltransport. Selv om det var rasjonering på kjøp av bil helt frem til 1960, og massebilismen i Norge derfor kom senere enn ellers i Vesten, hadde ideene om tilrettelegging for fremtidens kommunikasjonsmiddel likevel vært en viktig begrunnelse for totalsanering siden 1940-tallet. Som Tønseth sier om eksempelet Nordnes, ble ”planene bygget opp rundt et veisystem av brede, rettlinjede ferdsselsårer. Dette var av hensyn til [...], bilen, som allerede begynte å bli et problem i de trange gatene.”³¹ Det var 1960- og 1970-tallet som representerte den store ”boomen” når det gjaldt biltrafikk i Norge, og dette hadde stor påvirkning på bosettingsmønsteret.

At tilrettelegging for biltrafikk var viktig på Eidsfoss, vitner Verkets første planer om. Man ønsket å rive de gamle arbeiderboligene for å bedre sikten ved utkjøring fra Verksområdet, og få bedre kundeparkeringen ved den lokale butikken i Bråtagata, som Nordseths familie drev. Man kan se hendelsene på Eidsfoss som etterdønninger av en politikk som hadde preget samfunnsplanleggingen siden krigen. Fortiden ble under funksjonalismens tidsalder sett på som alt det man ønsket å løsrive seg fra.³² De som satte seg til motverge mot denne politikken på slutten av 1970-tallet, var av en helt annen oppfatning.

På Eidsfoss hadde de gamle arbeiderboligene forfalt kraftig på 1960- og 1970-tallet. Ubebodde, umalte og med store restaureringsbehov fungerte de best som symboler på at Eidsfoss’ over 350 års sammenhengende industrihistorie ugjenkallelig gikk mot slutten. Gamle vedtekter forbeholdt boligene for Verkets arbeidere, men dem ble det stadig færre av. Bilen hadde i tillegg gjort det mulig for dem å bo lenger fra arbeidsplassen, og på 1970-tallet holdt ikke leiligheter av den typen som lå i Bråtagata, i Gata eller på Hauane lenger tilfredstillende standard for industriarbeideren, som gjerne drømte om å eie sin egen enebolig. Den oppgraderingen som var nødvendig for at leilighetene skulle nå akseptabel standard, var omfattende.

Forfallet og de tekniske utfordringene gjorde restaurering stadig vanskeligere. Verket hadde ikke selv bruk for boligene, og kostnadene ved istandsetting kunne

³¹ Tønseth, 1995, s.35

³² Ibid, s.44

vanskelig forsvares i forhold til salg eller utleie. Rivingen kom i gang i 1975, da man rev det gamle bakeriet i Bråtagata og brygga på Kølabbånn (plassen nede ved Eikeren der man i tidligere tider brant kull). Dette førte imidlertid ikke til noen store reaksjoner, verken fra private aktører eller antikvariske myndigheter, selv om noen folk på stedet syntes det var synd at man rev. Rivingen, som skulle vise seg å være starten på et større saneringsprosjekt, skjedde raskt og uten forvarsel. Da det ble kjent, kom flere aktører på banen, med et helt annet syn på arkitektur og bevaringspolitikk enn den funksjonalistiske utopien til Le Corbusier og saneringspolitikkenes tilhengere.

REAKSJON

Moderniseringstankegangen ble utsatt for økende kritikk på 1970-tallet. Det var en trend som gjorde seg gjeldende innen hele den vestlige kulturkrets, som i økende grad fokuserte på moderniseringens skyggesider. Det innebar en ny bevissthet om grensene for økonomisk vekst, både på det økologiske og det menneskelige plan, og en viktig hendelse i den sammenheng var boka *Limits to growth*, utgitt av Romaklubben i 1972.

Negative konsekvenser av kraftindustrialismens ekspansive politikk på 1950- og 1960-tallet førte til dannelsen av organisasjoner som Fremtiden i våre hender, som mente at hvis man skulle skape en mer rettferdig fordeling i verden, måtte den rike delen endre sin livsstil. Det var også en viktig del av EF-motstanden, og "Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern", som hadde stått bak Mardøla-aksjonen (den første aksjonen mot kraftutbygging her til lands), argumenterte mot EF's sentraliserings- og stordriftspolitik slik: "Et samfunn i balanse må forsterke det "naturlige mangfold" gjennom et desentralisert og variert livsmiljø".³³ Vi skal i neste kapittel se at tanker om desentralisering og lavere forbruk utgjorde bakgrunnen for miljøvernbevegelsen, som så dagens lys på begynnelsen av 1970-tallet.

³³ Slagstad, 1998 s.466-467

OPPSUMMERING

At man på Eidsfoss startet med sanering av den gamle arbeiderbebyggelsen så sent som i 1975, skulle på mange måter bli de gamle bygningenes redning. Hadde man startet rivingen da modernisering og sanering fortsatt hadde en positiv klang, hadde kanskje resultatet blitt et annet. Paradigmeskiftet i innen planlegging og kulturminnevern og framveksten av det nye fagfeltet miljøvern, representerte et nytt syn på gamle bomiljøer enn det som var gjeldende på 1950- og 60-tallet. Det paradoksale er at den generasjonen som i stor grad forvaltet den nye mentaliteten, selv hadde nytt godt av den enorme velstandsøkningen som moderniseringen hadde ført til. Det var allikevel uunngåelig at de negative konsekvensene av moderniseringen skulle komme for en dag, og heller ikke overraskende at mentalitetsendringen kom i en tid da velferdsøkningen var blitt en selvfølge. Sanering av gamle arbeiderstrøk var på mange måter en naturlig del av Arbeiderpartiets moderniseringsprosjekt i etterkrigstiden, som handlet om å sikre økonomisk vekst, velferd og omfordeling. Arbeiderboliger var i tillegg symboler på et kollektivt traume for mange i arbeiderklassen, og det var først når det vokste frem et nytt kollektivt minne knyttet til disse symbolene at bevaringstanken kunne få gjennomslag. Med 1968-opprøret fikk kritikken av de negative konsekvensene av den økonomiske veksten fornyet kraft, og et uttrykk for denne kritikken var et økende fokus på livskvalitet og et nytt syn på hva verdiskaping var. Dette ble viktig for framveksten av et nytt paradigme innen kulturminnevernsektoren, som skulle få stor betydning for bevaringen av de gamle arbeiderboligene på Eidsfoss.

4. PARADIGMESKIFTE

Det er lang tradisjon for å ta vare på gammel, verdifull bebyggelse i Norge. Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring ble grunnlagt allerede i 1844, men da var det først og fremst middelalderkultur som ble ansett å være bevaringsverdig.³⁴ Motstandere av saneringspolitikken hadde vanskelige kår under ”byggingen av landet” på 1950- og 1960-tallet, og mye av grunnen til dette var at de gamle holdningene til hva som var verneverdig fortsatt eksisterte. Det som var fredet var i all hovedsak høykulturelle minner, som storgårder, kirker og patrisierhus i byene. Det gamle kollektive minnet knyttet til arbeiderhistorie kan forklare hvorfor det var så få som kjempet for å ta vare på arbeiderarkitektur. Nordseth fortalte som nevnt at han husker at Arbeiderpartiets ordfører Solli gav uttrykk for en slik holdning, og det er grunn til å tro at han husker riktig. Men mens fremskrittstroen og utviklingstanken var den dominerende på 1950- og store deler av 1960-tallet, skjedde det en holdningsendring på slutten av 1960-tallet. Dette kan ses i sammenheng med 1968-opprøret, særlig hvis man inntar Førlands perspektiv på fenomenet. Som han skriver i innledningen til boka *1968 – opprør og motkultur på norsk*, er det ”endringene i væremåte og verdensbilde som er det vesentlige med 1968”. Mange i Norge hadde på slutten av 1960-tallet fått øynene opp for de negative følgene av industrialisering og velferdsøkning, og satte fokus på det man så på som miljømessige, estetiske og verdimeslige konsekvenser av moderniseringen.³⁵ Man pekte på at desentralisering og lavere forbruk kunne snu denne utviklingen, som man så på som destruktiv. Vi skal se på hvordan dette gav seg utslag i et nytt syn på vern av kulturminner.

ARKITEKTURVERNÅRET 1975

Bakgrunnen for Arkitekturvernåret 1975, var at Europarådet i 1969 hadde besluttet å lansere et spesielt år for vern av den felles europeiske arkitekturarv. Organiseringen

³⁴ Berntsen, 1994, s.190

³⁵ Furre, 2000, s. 195 – 196

ble lagt under Committee on Monuments and Sites, som igjen nedsatte en egen komité, The Organizing Committee, med representanter fra alle de deltakende land. Norge sendte fylkesreguleringsarkitekt Einar Hedén og Riksantikvarens Stephan Tschudi Madsen. I mars 1972 vedtok Europarådets ministerkomité å proklamere det europeiske Arkitekturvernår 1975.³⁶ Denne informasjonskampanjen skulle få stor betydning for vernearbeidet i de enkelte land.

Ved inngangen til 1970-tallet var holdningene i forhold til bygningsvern i endring i Europa. Det gjaldt både spørsmålet om hvilke bygninger som skulle anses som bevaringsverdige, hvordan den bevaringsverdige arkitekturen skulle ivaretas og brukes, og hvordan vernearbeidet skulle integreres i politikernes planarbeid og i skolen. Samtidig som Arkitekturvernåret 1975 var et vannskille i forhold til hvordan forvaltningen forholdt seg til kulturminnevern, var denne informasjonskampanjen mer en stadfesting av en ny interesse for vern enn et forsøk på å påvirke eksisterende holdninger. Som daværende miljøvernminister Gro Harlem Brundtland sa ved åpningen, skulle ideen og formålet med kampanjen være ”å fremme kunnskapen og interessen for å ta vare på gode og verdifulle bygninger og miljø.” Fokuset på at man skulle ta vare på gamle miljøer gjennom å tilrettelegge bruken av dem som boliger stod sentralt, og det er dette som lå i begrepet ”bevaring gjennom bruk”. Som Brundtland sa videre, bygget kampanjen på en holdningsendring; ”Vi begynner i økende grad å se de uheldige resultater av den planleggings- og utbyggingspolitikk som ikke har tatt tilstrekkelig hensyn bl.a. til vår bygningsarv.”³⁷ Hun stilte seg med andre ord kritisk til sanerings- og moderniseringspolitikken hennes eget parti hadde gått inn for under ”byggingen av landet” etter krigen.

I Norge var det da som nå Riksantikvaren som skulle være bygningsarvens vokter, og dette embete, som hadde ligget under Kirke- og undervisningsdepartementet siden opprettelsen i 1912, ble i 1972 lagt inn under det nyopprettede Miljøverndepartementet. Dette varsler om en helhetstankegang i emning, der arkitektur, kulturminnevern og naturvern skulle ses under ett. Nå ble ikke lenger arkitektur sett på kun som husbygging, og en konsekvens av dette var blant annet at arkitekter og landskapsarkitekter ble samarbeidspartnere i bladene *Arkitektnytt* og *Byggekunst*.³⁸

³⁶ Rapport, 1976

³⁷ Brundtland G. H. 1975

³⁸ Karlsen J. 2004

Med Arkitekturvernåret var det ikke bare landskapet det skulle tas hensyn til når man bygget nytt. Gammel bebyggelse skulle integreres i reguleringsplanene, og tas vare på så langt det var mulig. Brundtland uttrykte stor vilje fra departementets side til å legge tilrette for at Riksantikvaren skulle ”gjøre seg sterkere gjeldende i Miljøverndepartementets planleggingsoppgaver”. Stortinget økte samtidig sine bevilgninger til fredete hus betraktelig, fra 500 000 kroner i 1973, til 2,1 millioner i 1975.³⁹

Kampanjen var som sagt kritisk til saneringspolitikk, og gav uttrykk for at modernisering av by og bygd var mulig uten at man samtidig rev gammel bebyggelse. Man mente at bygningsarven i stor grad hadde blitt ødelagt av det Sigrid Undset kalte ”nivelleringsdjevelen”, og at det i det moderne samfunnets ”statusjag, dynamikk, fremgang, materiell velferd og drivende utvikling, var vanskeligere enn noensinne å finne et ankerfeste.”⁴⁰ Dette vitner om at det også lå et element av modernitetskritikk i tankegodset bak kampanjen, som i stor grad minner om den samtidige motkulturens kritikk av ”lønnsomhetsamfunnet”, og miljøvernbevegelsens advarsler om de negative konsekvensene av den vestlige verdens forbruksmønster.

Det var flere enn Riksantikvaren som uttrykte skepsis til saneringspolitikken og det man så på som et manglende fokus på bevaring av gamle bygninger. I Odelstingsproposisjon nr. 4 for 1975–1976 het det i innledningen: ”På det tidspunkt saneringsloven ble fremmet, var man ikke i særlig grad opptatt av at bebyggelsen i et saneringsmodent strøk kunne bevares og settes i stand ved mer eller mindre inngripende ombygging og modernisering.” Det som står videre er viktig i forhold til utviklingen på Eidsfoss: ”Holdningen til bevaring har endret seg vesentlig i de senere år, og det blir nå fra mange hold lagt for dagen en sterk interesse for en bedre samfunnsøkonomisk utnyttelse av den bestående bebyggelse, spesielt for boligformål.” Holdningen var altså at ”sanering” i fremtiden måtte vike plass for ”fornyelse”, og at bevaring av gammel bebyggelse skulle sikres gjennom å bruke dem som boliger.

Denne nye formen for bevaring hvilte på to grunnleggende faktorer: 1. Den bestående bygningsmasse var en ressurs som burde nyttes langt bedre ut fra en samfunnsøkonomisk betraktning. 2. Utbedrede og fornyede områder bar i seg

³⁹ Brundtland G. H. 1975

⁴⁰ Tschudi Madsen S. 1976

fundamentale menneskelige kvaliteter: Trygghet, trivsel og stabilitet.⁴¹ Det var et ønske om kontinuitet og utvikling under fanen ”en fremtid for fortiden”, til forskjell fra den tidligere frakoblingen fra tradisjonene. Denne tryggheten og kontinuiteten skulle man søke å oppnå gjennom bevaring av det man tidligere hadde sett på som ”verdiløse objekter”. Det var hele miljøer som nå skulle ivaretas, og formålet med bevaringen skulle være å skape identitet med stedet.⁴² Fokus innen kulturminnevernsektoren skulle ikke lenger kun være monumentene, storgårdene og borgerens hus. Også den anonyme boligmassen ble sett på som verdifull. Daværende førstekonservator Stephan Tschudi Madsen i Nasjonalkomiteén for Det Europeiske Arkitekturvernåret oppsummerer bakgrunnen for kampanjen slik: ”mens man før vernet og bevarte av historiske og estetiske grunner, har vernetanken i dag fått et helt annet sosialt, menneskelig og samfunnsmessig idégrunnlag. *Det er disse klynger, grupper og miljøer av beskjeden, anonym og tidligere upåaktet bebyggelse som i dag er den verneverdige ressurs som vår generasjon er forpliktet til å sikre og bevare for fremtiden* – i tillegg til de allerede aksepterte monumenter og enkeltbygninger.”⁴³

Føringene for hva Arkitekturvernåret skulle innebære ble gitt i ”The Amsterdam Declaration”. Her het det seg at konservering av alle typer av bygninger som fortalte noe av den europeiske kulturs unike historie, skulle ha forrang når det kom til planlegging. Ansvar ble lagt på de lokale myndighetene, og det ble oppfordret til samarbeid og utveksling av ideer og erfaringer. De lovgivende og bevilgende myndigheter i alle land skulle bidra med å tilrettelegge for restaurering, som man mente alle deler av samfunnet ville nyte godt av. Kampanjen innebar også videreføring av arkitekturarven til de oppvoksende generasjoner i form av læreplaner og undervisningsopplegg, og det skulle oppmuntres til dannelse av uavhengige organisasjoner på det lokale, nasjonale og internasjonale plan. Til slutt minnet man om at dagens arkitektur er morgendagens kulturminner, og at det derfor var viktig også å kvalitetssikre denne.⁴⁴

Som et ledd i kampanjen deltok Norge med tre pilotprosjekter som på en opplysende måte skulle illustrere hvordan man gjennom bevaring kunne skape et rikt miljø der det moderne menneske kunne bo og arbeide. Disse var Nusfjord, et av de

⁴¹ Ibid, s.15-16

⁴² Kaul, S. 1976

⁴³ Ibid.

⁴⁴ The Amsterdam Declaration, 1976

best bevarte fiskeværerne i Lofoten som fortsatt var i full drift i 1975, gruvebyen Røros, med bebyggelse hovedsaklig fra 17–1800-tallet, og den delen av trehusbebyggelsen i ”Gamle Stavanger” som ikke var utsatt for sanering i moderniseringens tidsalder.⁴⁵

Fokuset på bruken av bevaringsverdige miljøer var sentral for den nye måten å tenke bygningsvern på. Et viktig stikkord her var ”Miljøer for mennesker”, som arkitekt Sigrun Kaul kalte det i sin artikkel i boka *Innhugg og Rapport*. Det skulle tilrettelegges for menneskenes forskjellige behov innenfor rammene av levende bomiljøer med røtter, under slagord som trygghet, identitet og kontinuitet. Dette stod i skarp kontrast til Le Corbusiers ønske om å skille livets forskjellige funksjoner. Konkret gav denne målsettingen seg uttrykk i en endring av Bygningsfredningsloven av 1920, som ble utvidet til også å gjelde for bygningsmiljøer. Nå kunne altså bygningsmiljøer som bestod av enkeltvise verdiløse objekter, anses som bevaringsverdige dersom de inngikk i en verdifull helhet. En ny felles Kulturminnelov, der man samlet Fornminneloven og den nye Bygningsvernloven, ble vedtatt i 1978.⁴⁶

Arkitekturvernåret var ikke bare uttrykk for et ønske om å bevare i større grad enn tidligere. Det var like viktig å fylle de bevaringsverdige miljøene med mennesker og aktivitet. Dette var det motsatte av saneringspolitikkenes rasjonale, som ønsket å omskape samfunnet i det moderne menneskets bilde. Som det heter i Riksantikvarens brosjyre under overskriften ”Hva er det Europeiske Arkitekturvernåret 1975?”, skulle man i tillegg til å beskytte bygninger av arkitektonisk og historisk interesse, også sikre dem en levende rolle i dagens samfunn.⁴⁷ En slik ”bevaring gjennom bruk” var i stor grad avhengig av frivillige som kunne ta på seg ansvaret for å sikre denne levende rollen i samfunnet, og i den sammenheng skulle de generelle tendenser i tidsånden, som Ziehe beskriver som en tilbakegripen til 1950-tallets arbeiderkultur i en søken etter *det autentiske*, vise seg å være av avgjørende karakter.

Til tross Arkitekturvernåret 1975, var det likevel ikke før våren 1987 at Regjeringen fremmet en melding om kulturminner for Stortinget, hvor det ble satt fokus på arbeiderkulturen og viktigheten av å bevare denne. Miljøvernminister Sissel Rønbeck fra Arbeiderpartiet var sentral i forhold til denne kulturmeldinga, som ifølge

⁴⁵ Arkitekturvernåret, 1974

⁴⁶ Berntsen, 1994

⁴⁷ Arkitekturvernåret, 1974

Nordseth opplevdes som viktig i forhold til en endelig anerkjennelse av bevaringsarbeidet.⁴⁸

BEVARING SOM IDENTITETSKONSTRUKSJON

Det senmoderne samfunnet som vokste frem på 1970-tallet innebar et brudd med fortiden og tradisjonene. Bilen og globaliseringen gjorde verden mindre, og Anthony Giddens beskriver hvordan denne frakoblingen fra sammenheng i tid og rom førte til individuelle strategier for identitetskonstruksjon. Mens man tidligere hadde arvet en identitet fra sine foreldre, hadde hver og en nå ansvaret for å konstruere sin egen.⁴⁹ Denne utviklingen har røtter i utdanningsboomen som preget 1960-tallet og den kollektive klassereisen den nye middelklassen hadde foretatt. Behovet for mening og identitetskonstruksjon har sin opprinnelse i frakoblingen fra tradisjonene, men dette fikk forskjellige uttrykk innenfor ulike deler av den vestlige kulturkrets.

På 1970-tallet følte stadig flere at samfunnet var preget av en økende grad av kommersialisering og materialisme, og søkte etter ny mening i det førmoderne. Dette fortidsavnet kan ses som uttrykk for en følelse av avmakt i forhold til moderniseringen. Man lette etter en kontinuitet som kunne fungere som et nytt ankerfeste i tilværelsen, da man opplevde at økonomiske verdier hadde erstattet tradisjonelle verdier som fellesskap og solidaritet. Mens det gamle samfunnet ble revet opp med roten og erstattet med moderne og funksjonalistiske bomiljøer i Einar Gerhardsens tid, ble spor av tidligere tider på 1970-tallet til symboler på en økende skepsis til lønnsomhetstankegangen og pragmatismen mange mente preget det moderne Norge.

Tønseth beskriver hvordan den akademiske interessen for lokalsamfunn som var uberørte av etterkrigstidens modernisering preget det akademiske klimaet i Norge på 1970-tallet. Det som var sentralt for denne bevissthetsendringen, var ifølge henne dets subjektive karakter. Den nye måten å tolke seg selv inn i fortiden på, innebar en lengsel etter å iscenesette det førindustrielle livet, som man så på som noe sant og egentlig, ubesudlet av det moderne samfunnets krav til effektivitet og lønnsomhet.

⁴⁸ Nordseth, E-post 2/5-2011

⁴⁹ Giddens, 1996

Tønseth beskriver hvordan denne lengselen fikk en retning med kampen for å bevare de gamle trehusmiljøene på Nordnes i Bergen.⁵⁰

Modernitetskritikk dannet også, som vi har sett, bakgrunnen for Arkitekturvernåret 1975. Allerede i annen linje i brosjyren Riksantikvaren gav ut i forbindelse med kampanjen, står det å lese at ”Samfunnsutviklingen i den vestlige verden har ført til et enormt press på all eldre bebyggelse som stadig har måttet gi tapt.”⁵¹ Stephan Tschudi Madsen sier det slik; ”Den materielle fremgang forplanter seg til alle sider av samfunnet – ikke minst til alt som har med byggevirksomhet å gjøre”. Det man trengte var et ankerfeste, mente han; ”Vi søker å finne frem til noe som er forbundet med det som forblir, med trygghet, med det som ikke rives opp.”⁵² Det at mange unge ble løsrevet fra sin bakgrunn gjennom en klassereise på 1960- og 70-tallet, kan være med på å forklare dette behovet for å finne et nytt fotfeste i en stadig mer flyktig tilværelse.

At dette var en trend som ikke bare preget utviklingen i Bergen, vitner hendelsene rundt rivingen av Hammersborg skole i Oslo i 1976 om. Den litt over hundre år gamle bygningen huset blant annet det pedagogiske prosjektet Forsøksgymnaset og Hammersborg fritidsklubb. Forsøksgymnasets eksperimenter med elevdemokrati og flat autoritetsstruktur i skolen var en del av det norske ”1968”-opprøret. Selv om bygningen hadde blitt erklært verneverdig av byantikvaren, hadde bystyret vedtatt å rive den. Dette skapte et stort engasjement, og barn og unge aksjonerte for å hindre at rivingen ble gjennomført. Historikeren Trine Rogg Korsvik skriver i sin artikkel om Forsøksgymnaset, om hvordan den gamle bygningen skolen hadde sine lokaler i også var en viktig del av dens identitet.⁵³ Man ser av denne hendelsen at riving av gamle bygninger hadde evne til å engasjere, og var egnet som identitetsmarkører for progressive miljøer på 1970-tallet.

Tønseth mener dette fikk to uttrykk i Norge. På den ene siden søkte man forankring i drømmen om bondesamfunnet, og mange flyktet fra storsamfunnet for å søke tilflukt i landlige omgivelser der økologisk jordbruk og husflidproduksjon skulle skaffe inntektsgrunnlaget for den gjenskapte fortiden. Fenomener som Karlsøykollektivet, der man forsøkte å skape et nytt samfunn med utgangspunkt i de

⁵⁰ Tønseth 1995 s.65–66

⁵¹ Arkitekturvernåret, 1974 s.1

⁵² Tschudi Madsen, 1976

⁵³ Rogg Korsvik, 2008

motkulturelle impulsene fra "hippie-communities" i USA, var relativt sjeldne her til lands. En mer vanlig strategi var bygget på en følelse av slektskap med småkårsfolk, som man så på som offer for den samme utviklingen man selv var skeptisk til, og identitetsbygging med utgangspunkt i arbeiderboliger var noe som preget kampen for bevaring av det gamle arbeiderstrøket på Nordnes.⁵⁴ Lå slike drømmer bak engasjementet for bevaring på Eidsfoss?

I det å skape identitet gjennom bevaring av arbeiderhistorie lå et ønske om å stoppe eller reversere utviklingen, som i økende grad var gjenstand for kritikk. Det var på 1970-tallet at det sosiologen Ulrich Beck kalte "risikosamfunnet" vokste fram. I dette ligger framveksten av en bevissthet omkring de miljømessige truslene mot vår eksistens som var forbundet med industrialisering og økonomisk vekst.⁵⁵

Forurensning og det man så på som uestetiske inngrep i naturen var baksiden av moderniseringsmedaljen, og i Norge fikk denne motstanden så forskjellige uttrykk som Altaaksjonen i 1979 og et økende engasjement for å bevare gammel arbeiderbebyggelse. Mens arbeiderklassen hadde mistet kontakten med sine røtter, søkte mange unge på 70-tallet etter et liv preget av lavere forbruk og større grad av fellesskap. Det fant de i den gamle, solidariske arbeiderklassen.

Et populært uttrykk på den tiden; "Stopp verden, jeg vil av" kan kanskje illustrere noe av denne reaksjonen. Det innebar en lengsel mot det Tønseth kaller "landet gamledager", på leting etter mening og fellesskap.⁵⁶ Denne nostalgien handlet også om en ny historiebevissthet knyttet til kollektive minner. Der man tidligere hadde sett på arbeiderhistorie som en historie om utbytting, nød og lidelse, fremhevet man nå det man så på som positive verdier, som solidaritet, fellesskap og nøkternhet. Arbeiderboliger fungerte på den måten som minnesmerker over det man så på som tapte verdier, mens nøden og slitet ble glemt eller utsatt for en romantisert gjendiktning. Velferdssamfunnet hadde ikke utvisket forskjellene i samfunnet, men arbeiderklassens gamle levesett hadde forsvunnet. De unge på 1970-tallet, som hadde vokst opp i et materielt fremgangsrikt og trygt velferdssamfunn hadde ingen traumer knyttet til det gamle levesettet, og bevaring av arbeiderarkitektur ble deres symbol på en kritikk av det moderne og et ønske om å gjenskape en romantisk forestilling om den førmoderne arbeiderkulturen.

⁵⁴ Tønseth, 1995, s.68

⁵⁵ Beck, U. 1999

⁵⁶ Tønseth, 1995 s.68

MILJØVERNLINJA PÅ DISTRIKSTSHØGSKOLEN I TELEMAR

Fred Nordseth, den kanskje viktigste enkeltaktøren i arbeidet for å bevare arbeiderboligene på Eidsfoss, mener selv at hans studier ved miljøvernlinja på Høgskolen i Telemark i 1978 spilte en viktig rolle for hans engasjement. Nordseth er født i 1954, og vokste opp i Orevika, like nord for Bråtagata og flyttet til familiens kolonialbutikk i Eidsfoss "sentrum" i 1963 – 9 år gammel (butikken var verkets Landhandel til salget i 1960). Som han sier i dag: "Ikke minst bevisstheten / viktigheten i å se ting fra et helikopterperspektiv, se helhet og tenke konsekvensanalyse ble viktig lærdom jeg tok med meg herfra og som jeg mener bestemt innvirket på arbeidet/ tenkningen / planleggingen i forhold til Eidsfoss." Det var i forhold til denne helhetstankegangen at det oppstod konflikt også, for som han sier videre; " Ble vel også kritisert på dette - hvor det med jevne mellomrom ble ment at det burde holde å verne et par av husene (ihvertfall ikke alle), hvor jeg svarte at vi må akseptere noe kaos i en periode."⁵⁷

Høsten 1970 vedtok det nyopprettede styret for Telemark distriktshøgskole å arbeide for å få i gang et studium i naturvern (miljøkunnskap og forvaltning av naturressurser). Toårig og ettårig studium ble satt i gang samtidig med at distriktshøgskolen åpnet på Bø høsten 1971. I den nye læreplanen fra 1973 – 1974, ble navnet endret til studium i natur- og miljøvern. Som det het i den nye lærerplanen, bygde natur- og miljøvernarbeidet på et etisk-idealistisk syn og en nyttefilosofi, og hadde "derfor ei brei målsetjing - frå å ta vare på eit skogholt eller ein bekk, til å verne om grunnlaget for liv og trivsel i vidare samanheng."⁵⁸ Dette reflekterer sammensmeltingen av natur og kultur, som hadde fått fotfeste innen det nye miljøvernbegrepet på 70-tallet.

Læreplanen gjenspeiler denne brede målsettingen. Fagkretsen i utdanningen bestod i alt fra naturfag som *Naturressursomgrepet*, *Økologien* og *Forureinsingproblemet*, men også samfunnsfaglige perspektiver som *Samfunn og miljø*. På den ene siden dreide det seg i stor grad om tradisjonell naturvernproblematikk som bruken av pesticider og studier av økosystemer, mens det ble lagt like stor vekt på bosettingsspørsmål og ressursforvaltning på lokalt og

⁵⁷ Nordseth, E-post 1/4-2011

⁵⁸ Læreplanen, Miljøvernlinja TDH, 1973 – 1974, (TDHA) s.34

regionalt plan.⁵⁹ Særlig er det sistnevnte som kan ha hatt betydning for Nordseths engasjement.

Innenfor faget *Samfunn og miljø*, som talte 5 studiepoeng, skulle det økonomiske og økologiske ressursbegrep gjennomgås. Med utgangspunkt i verdilære og økofilosofi ble det satt søkelys på den lokale og internasjonale befolknings situasjonen.⁶⁰ Befolkningsutvikling var et viktig moment i tankegodset bak Arkitekturvernåret også, der man så på bevaring av gamle boliger som viktig for å forhindre en ytterligere utvisking av menneskenes trivsel og identitet.⁶¹ Læremålet for faget var en drøfting av forvaltningsapparatet lokalt, nasjonalt og internasjonalt; ”Lokalsamfunnet og sentralplanlegginga – korleis kan lokale synspunkt vinne fram i kommunal- og fylkesplanlegging ?”⁶² Forholdet mellom det lokale forvaltningsapparat og strategier for å vinne fram i forhold til kommune- og fylkesplanlegging kan ha vært lærdom Nordseth tok med seg videre.

Det var ikke bare i faget *Samfunn og miljø* man tok opp strategier for å påvirke offentlige beslutninger. *Regionalproblem og økopolitikk*, som også utgjorde 5 studiepoeng, ble det gitt en ”oversikt over regionale miljøproblem og forvaltningsoppgåver fylkesvis med eksempler frå norske lokalsamfunn, tettstader og byar.”⁶³ At dette etter Arkitekturvernåret 1975 også handlet om eksempler der bevaringsverdige bygningsmiljøer inngikk, synes plausibelt. Også her fikk Nordseth kjennskap til hvordan beslutningsprosesser forgikk innen forvaltningen. Som det het seg i studiehandboka: ”Avgjerdsprosessane i miljøplanlegginga blir analysert ut ifrå avslutta eller gåande forvaltningssaker og i lys av eksisterande lovverk.” Forholdet mellom storsamfunnet og ”ønskemål og økopolitiske vedtak i lokalsamfunnet blir drøfta som eit samordningsproblem. Nærmiljø - sentralplanlegging”.⁶⁴ Også i dette faget ble det lagt vekt på forvaltningslære og forholdet mellom det lokale og det regionale.

I faget ”Miljøverninformasjon” ble det gitt undervisning i ”teoretisk informasjonskunnskap, media – allment, spreidning og rekkevidde, evne til påverknad

⁵⁹ *ibid*, s. 40-46

⁶⁰ *Ibid*, s. 40

⁶¹ Brundtland, G.H. 1975, s. 36-37

⁶² Læreplanen, Miljøvernlinja TDH, 1973 – 1974, s. 40

⁶³ *Ibid*. s. 45

⁶⁴ *Ibid*. s. 45

og samfunnsfunksjon.”⁶⁵ Som vi skal se, skulle media spille en viktig rolle i forhold til bevaringskampen på Eidsfoss, og det er grunn til å tro at Nordseths kjennskap til mediebruk og påvirkning av beslutninger var nyttige perspektiver han tok med seg videre.

OPPSUMMERING

1970-tallet var preget av en reaksjon mot etterkrigstidens modernisering og enorme velstandsøkning. På Eidsfoss representerte Arbeiderpartiet og Verket moderniserings- og lønnsomhetstankegangen, og deres ønske om å rive for å gjøre plass for ny og bedre vei/parkering, var i utakt med de nye holdningene til gammel arbeiderbebyggelse generelt og paradigmeskiftet innen kulturminnevernsektoren spesielt. Nordseth husker at ordfører Arne Solli sa til ham at ” Vi kan ikke stanse utviklinga veit du”. Nordseth repliserte at det må jo faktisk være menneskene selv som må være med å påvirke retningen inn i framtida.⁶⁶ Replikkskiftet er talende for det store spriket disse aktørene i mellom når det gjelder syn på bevaring. Arkitekturvernåret 1975 handlet om å ta vare på og videreutvikle miljøer av den typen man hadde på Eidsfoss, og dette fikk stor betydning for Riksantikvarens engasjement. De nye tankene om helhetlig miljøvern som også inkluderte vern av gamle bomiljøer, stod i sterk kontrast både til politikken Arbeiderpartiet hadde ført i etterkrigstiden og industriens krav til effektivitet. Gjennom sine studier på miljøvernlinja på distriktshøgskolen i Telemark, hadde Nordseth fått innblikk i disse tankene, og i de neste kapitlene skal vi se at bevaringsforkjemperne hadde som mål å gjennomføre en slik type vern på Eidsfoss. Uten Riksantikvarens innlemmelse i det nye Miljøverndepartementet i 1972 og paradigmeskiftet som Arkitekturvernåret 1975 representerte, er det ikke sikkert at det hadde ligget tilrette for at dette engasjementet skulle få så stor gjennomslagskraft som det fikk. Mens Verket i 1975 fikk rive det gamle bakeriet på Kølabbånn i fred, skapte oppslagene om riving av arbeiderboligene i Bråtagata store reaksjoner tre år senere. Det er vanskelig å tenke seg at dette hadde skjedd uten at en ny tidsånd hadde fått fotfeste i mellomtiden.

⁶⁵ Ibid s.46

⁶⁶ Nordseth, E-mail 2/5-2011

Den type vern som preget tidsånden på 1970-tallet harmonerte med en voksende kritikk av Arbeiderpartiets modernisering i etterkrigstiden. Landet var nå gjenoppbygd, men mange mente Norge hadde mistet mye av sin nasjonale identitet på veien. Samtidig som mange unge lengtet etter fortidens fellesskap og kontinuitet med tradisjonene, fikk dette et subjektivt uttrykk i form av vern av gammel arbeiderbebyggelse. Slagordet ”en fremtid for fortiden”, som ble lansert under Arkitekturvernåret 1975, var et uttrykk for at denne mentaliteten hadde fått fotfeste innen kulturminnevernsektoren. Dette hadde opphav i den motkulturelle kritikken av forbrukssamfunnets miljøødeleggende effekter, og ønsker om desentralisering og tettere lokalsamfunn. Den norske kriminologen Nils Christie mente at skapende virksomhet og samarbeid kun er mulig dersom mennesker lever nær hverandre i små enheter, og dette var populære ideer på den tiden.⁶⁷ Sigrun Kaul gav uttrykk for dette når det gjaldt vern av bomiljøer; ”De spredte eneboligområder er som en fortvilet stamming. De tette trebyer er et dikt om nærhet og fellesskap.”⁶⁸

Miljøvern representerte noe nytt på 1970-tallet, og siden opprettelsen av Miljøverndepartementet i 1972, ble også vern av menneskeskapte miljøer i økende grad definert som en integrert del av dette fagfeltet. Synet på at natur og kultur var likestilte miljømessige verneområder kommer tydelig frem i studieplanen til miljøvernlinja ved Telemark distriktshøgskole. Her lærte Nordseth også hvordan man gjennom mediebruk, informasjonsarbeid og kjennskap til forvaltningen, kunne påvirke beslutninger på regionalt og nasjonalt nivå. Særlig kan han ha bitt seg merke i hvordan det lokale synspunktet gjennom mediebruk og en klar strategi kunne vinne frem i forhold til forvaltningen og politiske organ. Engasjementet for bevaring var lokalt forankret på Eidsfoss, og uten en klar medieprofil og kjennskap til forvaltning er det ikke sikkert man hadde lykkes like godt i å få gjennomslag for bevaring av de gamle arbeiderboligene i Bråtagata.

⁶⁷ Christie, N. 1982

⁶⁸ Kaul, S, 1976

5. ENGASJEMENTET VÅKNER I 1978

I dette kapitlet skal vi se hvordan en gryende interesse for bevaring av noen gamle arbeiderboliger på Eidsfoss startet i de trykte medier, først i Vestfold Arbeiderblad (VA), for så å gå veien om sentrale kulturskikkelser og de antikvariske myndigheter, før et lokalt engasjement ble skapt. Det var i de trykte medier (VA, Tønsbergs Blad og Drammens Tidende) at de viktigste aktørene kom på banen i løpet av 1978, og det var her man så de første tegn på utgangspunktet for et bevaringsengasjement. Det handlet i denne første tiden først og fremst om en kamp om opinionen, og her stod ordfører Arne Solli i Hof kommune, Disponent Schwartz ved Eidsfoss Verk og representanter for lokalsamfunnet i Eidsfoss for diametralt forskjellige syn. Ut av denne kampen vokste engasjementet fram. Hva opinionen i forhold til bevaring egentlig var, er vanskelig å svare på i dag, men det som er sikkert er at det i løpet av 1978 lyktes noen få opinionsledere å mobilisere en gruppe mennesker som var villig til å ta på seg ansvaret for å få plass finansiering og stå for gjennomføringen av et restaureringsprosjekt.

Det var i denne første tiden snakk om de tre bygningene 46/47, 48 og 49, som opprinnelig var satt opp en gang på 1700-tallet og påbygd i 1910 – 1912, beliggende i Bråtagata, eller det som også med en viss rett kan kalles Eidsfoss ”sentrum”. Sentrale kulturpersonligheters engasjement og de antikvariske myndigheters inngripen spilte en sentral rolle når det gjaldt å legge til rette for bevaring, men det som manglet var en institusjon som kunne stå økonomisk ansvarlig for gjennomføringen. Den grasrotgruppa som senere ble Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss, har sin rot i debatten som oppstod i VA i 1978, der ulike aktører og institusjoner diskuterte spørsmålet om bevaring i kjølvannet av Verkets ønske om å rive de tre bygningene for å gjøre plass til ny vei. Stiftelsen ble de facto dannet romjula 1978, da et fellesmøte Fred Nordseth innkalte til vedtok opprettelsen av et interimstyre. ”Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss” ble formelt stiftet 4/5-1979, men det skulle ta over to år før kampen for bevaring var vunnet.

BRÅTAGATA TRUES AV RIVING

Gjennom 1978 handlet det mye om hva folk i Hof kommune generelt, og Eidsfoss spesielt, mente om at arbeiderboligene i Bråtagata skulle rives. Det gamle arbeidermiljøet var ubebodd (Kathinka Vike, den siste beboer, flyttet ut i 1975) og hadde forfalt. I 1977 vedtok bygningsrådet i Hof kommune å innvilge Verkets søknad om rivningstillatelse. Saken var også oppe til debatt i kulturstyret i kommune, som enstemmig gikk inn for rivning. Bakgrunnen for det var ifølge Astrid Solbakken ved Verkets kontor, at man ikke hadde fått utslippstillatelse. Kommunen var skeptisk til en økt belastning fra de gamle bygningene, men var samtidig villig til å diskutere alternative løsninger dersom bygningene viste seg å være verneverdige, så som vakuumpoletter.⁶⁹ Verket satt i gang bygging av et nytt boligfelt et par kilometer nord for Gata, Bollerudlia i Vassbotn, noe Solbakken hevder hang sammen med et ønske om boliger i nærheten av lokalsamfunnet.⁷⁰ Før Verket kunne sette i gang med å rive de gamle bygningene i Bråtagata, måtte imidlertid også Riksantikvaren søkes, og med det begynte snøballen å rulle. De antikvariske myndigheter var den første instansen som reagerte på rivningsvedtaket, som ennå ikke var kjent i lokalsamfunnet. I Vestfold Arbeiderblad 14/1-1978 uttalte Riksantikvaren at ”Verksområde på Eidsfoss (er) så godt som er ribbet for eldre tiders virksomhet...” og ”at det ville være ille om også disse bygningene skulle forsvinne.”⁷¹ Språkbruken i Riksantikvarens uttalelser gjør det rimelig å anta en sammenheng med tankegodset bak Arkitekturvernåret 1975. Riksantikvarens engasjementet skulle få stor betydning for den videre utviklingen på Eidsfoss.

I artikkelen 14/1-1978, ble det antydnet at Riksantikvaren så for seg et lokalt museum i bygningene, men de antikvariske myndigheter var splittet når det gjaldt synet på bruken. Fylkeskonservatoren trodde mer på bevaring av bygningene ved å bruke dem som boliger, da man så det som nødvendig å sikre eieren inntekter gjennom bruken.⁷² Her ser man hvordan Fylkeskonservatoren allerede ett år før det første allmøtet som resulterer i dannelsen av Stiftelsen, hadde samme mål som det

⁶⁹ Brev fra kommunen til Verket 21/4-1978 (NPA)

⁷⁰ Intervju med Solbakken, 4/4-2011

⁷¹ Ukjent journalist, Vestfold Arbeiderblad (VA), 14/1-1978

⁷² Ibid.

som blir et av de frivilliges viktigste, nemlig det å sikre ”bevaring gjennom bruk”. Det kom også frem at Riksantikvaren hadde bedt om en uttalelse fra disponenten ved Verket, Hans Jørgen Schwartz, og hans svar ble gjengitt i samme avis tre uker senere. Her bemerket verkseieren hvor kostbart et restaureringsarbeid ville bli, og at det var en byrde ikke Verket var i posisjon til å kunne ta.

Tilslutt i samme artikkel stod en uttalelse fra kunstner Hans Gerhard Sørensen, der han foreslo bruk av boligene til kunstnerverksteder og boliger slik som på Bogen i Stokke, der han selv hadde vært involvert. Her ser vi hvordan ideen om kulturproduksjon som en del av ”bevaring gjennom bruk”, kom tidlig på banen. Hans uttalelse var hentet fra et notat som var vedlagt et brev som Vestfold kulturstyre hadde sendt Verket. I dette brevet gjorde kulturvernkomiteen oppmerksom på deres arbeid for å kartlegge verneverdige bygninger og miljøer i Vestfold, og at man var interessert i å ta med arbeidermiljøet i Bråtagata i sin kulturplan dersom Verket utsatte rivingen. At Sørensen var skeptisk til saneringspolitikken, skinner igjennom i den første setningen i notatet, der også forslag om bruk antydes: ”vil jeg gjøre oppmerksom på de muligheter slike – etter vanlig oppfatning saneringsmodne anlegg ofte kan ha, anvendt som bolig /verksted for kunstnere eller kunsthåndverkere.”⁷³

En annen fremstående kulturpersonlighet som støttet prosjektet fra starten av, var forfatter Kåre Holt. Han var tilknyttet VA og var en framtrædende skikkelse innen arbeiderbevegelsen i hele etterkrigstiden.⁷⁴ Det må derfor ha vært av stor verdi for saken når han skrev en appell i Tønsbergs blad i juli 1978, med overskriften ”Arbeiderboligene på Eidsfoss må få stå!” Her skrev han om hvor viktig han synes det var at man tok vare på arbeiderkulturen som han mente var i ferd med å dø ut, og antydte, som Sørensen, at bruken av bygningene som kunstnerboliger og verksteder kunne være måten å sikre bevaringen på, for som han sa; ”Det måtte kanskje gå an å få noen bildende kunstnere til å bo der. De er flinke til å pusse opp, har ofte gode ideer, og så vidt jeg vet er det mange husløse blant dem.”⁷⁵ Ifølge Nordseth hadde ikke Holt en like høy stjerne hos alle i Arbeiderpartiet, og grunnen til dette kan jo være hans syn på bevaring av den gamle arbeiderkulturen.⁷⁶

⁷³ Hans Gerhard Sørensen i brev til Eidsfos Verk 6/2-1978, (EVPA)

⁷⁴ Glette K. 2004

⁷⁵ Holt K. i Tønsbergs Blad (TB), med påskriften juli 1978, Utklipp i Nordseths private arkiv (NPA)

⁷⁶ Nordseth, E-mail 2/5-2011

At disse kulturskikkelsene engasjerte seg så tidlig som 1978, kan sies å ha hatt symbolsk betydning. Grasrotengasjementer kan være avhengig av slike gallionsfigurer for å mobilisere støtte. Mange av de ideene som senere ble en viktig del av Eidsfoss' identitet ble også først ble trukket frem av Holt og Sørensen.

Det første tegnet på et lokalt engasjement på Eidsfoss, var et leserinnlegg som sto på trykk i VA 21. mars 1978. Tre ukjente forfattere, alias ”tre Eidsfoss-patrioter”, skrev om hvor fint det hadde vært med en kafé i Bråtagata. Innlegget startet med et blick mot fortiden: ”Først tenker man på alle de mennesker som en husker har bodd der, både familie og gode venner.” Også selve forslaget om ”veikro” hadde et bakoverskuende blick. Det mimres om den gamle togstasjonen, der det hadde vært kafé, og hele innlegget preges av en skjønnmaling av fortidens liv.⁷⁷ Følelsen av en ”tapt idyll” er tydelig.

Det kommer også fram i innlegget at man så for seg flere funksjoner med kafeen. For det første ønsket man å ha noe å tilby turistene langs veien: ”Mange som farer langs veien her, har spurt om det ikke er et sted å få kjøpt kaffe.” At man tenkte på tilrettelegging for turisme, viser at man delte Fylkeskonservatorens syn på verdiskaping som en viktig del av ”bevaring gjennom bruk”. Videre skriver de tre Eidsfoss-patriotene om hvordan kafeen kan være et sted for folk som ikke bor der lenger, men som har sine kjære liggende på kirkegården. ”Det er mange familier som ikke har noen familie igjen på Eidsfoss. De har sine på kirkegården... Så koselig da å vandre ned kjente veier, og kjøpe kaffe i de gamle stuene som vel alle har vært inne i.”⁷⁸ I dette kan det ligge et ønske om en kontinuitet med fortidens tradisjoner, eller det Ziehe kaller *ontologisering*, en søken etter et ankerfeste i tilværelsen.

At kafeen, ved siden av å skulle være et tilbud til lokalbefolkningen, ble tenkt som et stoppested for turistene, viser at man tidlig var klar over at hvis bevaring skulle lykkes, måtte det også finansieres. Kafeen ble derfor delvis tenkt å fungere som et kapitalistisk foretak, som både kunne stå for økonomisk verdiskaping og fungere som et museum som kunne gi interesserte tilgang på ”de gamle stuene”. Selvfølgelig skulle det også være et sted for beboerne, men kafeen var ikke først og fremst tenkt som en sosial arena for lokalbefolkningen. En slik funksjon skulle det ta nesten ti år før man fikk.

⁷⁷ ”Tre Eidsfoss-patrioter”, VA, 1978

⁷⁸ Ibid.

Kampen om opinionen var en viktig del av debatten i avisen 1978. Dette startet med en artikkel som stod på trykk i VA 10. Juli. Her ble åtte personer på Eidsfoss spurt om hva de mente om de tre arbeiderboligene i Bråtagata, under overskriften ”Bør bevares, men da må det skje fort”. Holdningen blant de spurte var noe pessimistisk, men kun en av de intervjuede støttet riving, og da kun av det dårligst vedlikeholdte av de tre bygningene. Det uavklarte økonomiske spørsmålet opptok også de spurte. Dersom det skulle tas vare på, måtte det restaureres skikkelig, mente flere av dem. Mange henviste også til livet på Eidsfoss i gamle dager, og pekte på at det ikke fantes så mange sosiale møteplasser lenger. Tre ungdommer som ble spurt ville gjerne ha ungdomsklubb i de gamle arbeiderboligene, og butikkeier Johan Nordseth, Fred Nordseths far, foreslo bruk av husene til kunstnerverksteder. Han nevnte at han på tross av sine interesser i den nye planlagte parkeringsplassen til butikken, likevel ikke støttet riving av de gamle arbeiderboligene, som han hadde mange barndomsminner fra.⁷⁹

Disponent Schwartz kastet seg inn i kampen om opinionen i en artikkel i VA 17/2-1978 med uttalelsene ”Jeg har vært i kontakt med stedets befolkning også om saken...” og ”Man slutter seg til planene om riving.”⁸⁰ Det at han brukte opinionen for å legitimere riving, skapte imidlertid ingen sterke reaksjoner i denne omgang. Opinionen ble først virkelig gjenstand for debatt med uttalelsene til ordfører Arne Solli om saken.

Fred Nordseth tok opp denne tråden. Det første synlige tegnet på hans engasjement i media, var leserinnlegget i VA 19/7-1978, undertegnet av ham selv. Her begynte han med å hevde at det var et folkekrav mot riving.⁸¹ Det var riktignok ingen av dem som ble intervjuet 10. juli som støttet full sanering, men et lokalt folkekrav mot rivingen er det ikke like lett å spore i uttalelsene. Med dette kastet Nordseth seg ut i kampen om opinionen, og henviste til sin tolkning av hva stemningen blant folk på Eidsfoss var. Artikkelen har en smittende og engasjert tone og var egnet for å mobilisere. Han skisserte de ulike forslagene til bruken av bygningene, fra Riksantikvarens tanker om lokalmuseum og Fylkeskonservatorens forslag om å sikre bevaring gjennom bruk av bygningene som boliger, til innspill om

⁷⁹ Frostad J. VA 10/7-1978

⁸⁰ Frostad J. VA 17/2-1978

⁸¹ Nordseth F. VA 19/7-1978

kafé, kunstnerverksteder og tilbud til ungdommen. Artikkelen ble avsluttet med en appell: ”La de gamle boligene på Eidsfoss stå!”⁸²

En kritikk av sentraliseringspolitikken kom også til uttrykk i leserinnlegget til Nordseth. Han beskyldte den for å ha gjort Eidsfoss til en isolert utkant i Hof kommune og fortsatte: ”Fra å være ei livskraftig bygd med de institusjoner en slik plass består av, så som idrettslag, musikkorps, sangkor, ungdomslag, for å nevne noen, er Eidsfoss i dag redusert på de fleste områder.”⁸³ Her ser vi også hvordan det ligger en følelse av ”tapt idyll” bak hans engasjement, som ifølge ham selv må ses i lys av hans oppvekst på Eidsfoss, som han har gode minner fra.⁸⁴

31/8-1978 uttalte ordføreren i Hof, Arne Solli fra Arbeiderpartiet, til avisen at: ”Selv om endel folk her i Hof nok ønsker å få bevart de gamle boligene, så tror jeg de fleste er enig i at bygningene bør rives”. At ordføreren hevdet å ha kjennskap til hva folk på Eidsfoss mente om dette, skapte større reaksjoner enn da disponent Schwartz hadde hevdet det samme i februar. Det kan jo henge sammen med at mens disponenten hadde snakket om hva folk lokalt på Eidsfoss mente, hadde ordføreren uttalt seg om opinionen i Hof kommune generelt, noe som kan ha blåst liv i de gamle motsetningene mellom Hof kommune og jernverksstedet.

I et leserinnlegg i VA 11/9-1978, pekte Sidsel Vagnild, innflyttet Eidsfoss-beboer som siden skulle bli en av Stiftelsens grunnleggere, på det dårlige grunnlaget for ordførerens uttalelser. Som hun sa; ”Siden det ikke er foretatt noen meningsmåling på Eidsfoss, kan vel neppe ordføreren ha dekning for å si at ’de fleste’ går inn for riving.”⁸⁵ Selv om han hadde snakket om opinionen i kommunen generelt, og ikke Eidsfoss spesielt, var Vagnilds poeng treffende. Ordføreren hadde ingen annen bakgrunn for uttalelsen enn i beste fall en magefølelse om hva opinionen i kommunen var. Vagnild stolte imidlertid på sin egen magefølelse når hun ga en stemningsrapport fra lokalmiljøet på Eidsfoss: ”ofte er (det) slik at menigmann uttrykker vemod over at de gamle boligene skal rives.”⁸⁶

Imens fortsatte Fylkeskonservatoren og Fylkeskultursjefen å presse på for en utsettelse av rivingen. I slutten av september 1978 fortalte Vestfold Arbeiderblad at Fylkeskultursjefen hadde anmodet kulturstyret i Hof kommune om å ta saken opp til

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Nordseth, E-mail 2/5-2011

⁸⁵ Vagnild, S. VA 11/9-1978

⁸⁶ Ibid.

fornyhet drøftelse i påvente av en bevaringsplan som Riksantikvaren skulle utarbeide. Man håpet også at Verket, grunnet interesse i saken, ville utsette rivingen. Disponenten stod imidlertid på sitt, nemlig at folk på Eidsfoss syntes de gamle husene var skjemmende, og hevdet at Verket stadig mottok henvendelser fra folk som lurte på om ikke snart rivingen kom i gang. Verket motsatte seg ikke bevaring, men understreket nok en gang at det ikke fantes en krone til det formålet i bedriften. Disponenten skisserte mulige finansieringsmuligheter for bevaring, herunder Husbanklån og kulturvernmidler, i et forsøk på å kaste ballen over på Fylkeskommunen og Riksantikvarens banehalvdel.

Fylkeskultursjefen antydet mot slutten av artikkelen for første gang muligheten for tilskudd av kulturvernmidler, men la raskt til: ”Når det gjelder fylkeskommunens engasjement i denne saken, så reguleres det av regelverket for kulturvernmidler av 1976. Disse reglene legger blant annet et klart økonomisk ansvar på vertskommunen også.”⁸⁷ Det sentrale spørsmålet for både kommunen og Verket var derfor sannsynligvis det økonomiske ansvaret. For Hof kommune hang dette sammen med regelverket for kulturvernmidler av 1976, mens Verket hadde ansvar i kraft av å være eier av bygningene. I et brev Fylkeskultursjefen sendte Hof kommune og Verket den 31/10-1978, het det: ”Uten et slikt lokalt initiativ kan vi vanskelig se noen mulighet for å gå videre med saken”.

Kommunen var ikke villig til å stå ansvarlig for et slikt ”lokalt initiativ”. Når det var klart at verken Riksantikvaren eller Fylkeskultursjefen var villige til å påta seg et slikt ansvar, og ordfører Solli i tillegg uttalte at han ikke ville motsette seg riving, så det mørkt ut for de som ønsket å forhindre dette. Overskriften ”Bevaringsarbeidet gikk i vasken – 9 arbeiderboligene blir revet”⁸⁸, var klar melding.⁸⁹ Skulle noe skje nå, måtte det bli initiert av et privat engasjement. Grunnen til dette var at ingen av institusjonene som ønsket bevaring samtidig var villig til å påta seg ansvaret for gjennomføringen av den.

Samtidig som Fylkeskonservatoren, Fylkeskultursjefen, Riksantikvaren, Verket og Hof kommune fortsatte å diskutere nødvendigheten av bevaring og de økonomiske og ansvarsmessige spørsmålene knyttet til denne, var det ifølge Fred Nordseth begynt å bli et samtaleemne blant beboerne på Eidsfoss. I romjula inviterte

⁸⁷ Frostad J. VA 29/9-1978

⁸⁸ Det var potensielt 9 leiligheter i de tre bygningene.

⁸⁹ Frostad J. VA 8/11-1978

han derfor til et fellesmøte der rundt 20 personer som kunne tenkes å være interesserte i bevaring ble invitert. Blant dem var Kjell Øren fra Horten, som hadde fått kjennskap til saken gjennom media og hadde en viss erfaring med lignende prosjekter.⁹⁰ Her ble man enige om å engasjere Planteknisk institutt A/L for å utarbeide en arkitektplan for arbeidermiljøet i Bråtagata.⁹¹ Med dannelsen av et interimstyre og utarbeidelse av denne planen ble Stiftelsen en viktig pådriver for bevaring av de tre arbeiderboligene 46/47, 48 og 49 i Bråtagata, en kamp som skulle foregå i tett interaksjon med Verket, kommunale-, fylkeskommunale-, trafikale- og antikvariske myndigheter.

DEN EGENTLIGE FIENDEN

Som det tydelig fremkom i Fred Nordseths leserinnlegg i VA 19/7-1978, handlet det om mer enn kulturminnevern. For det første var han skeptisk til sentraliseringspolitikken som han mente hadde preget utviklingen i Hof kommune siden 1950-tallet, og for det andre mente han at beslutninger ble tatt over hodet på lokalbefolkningen på Eidsfoss av enkeltpersoner og institusjoner, noe som ble koblet opp mot det han så som lønnsomhetstankegangen i samfunnet. Tilslutt i innlegget trakk han i den forbindelse fram Distriktenes Utbyggingsfonds millionstøtte til det kapitalistiske foretaket Bolkesjø Turisthotell.⁹² Det er tydelig at Nordseth var grunnleggende uenig i mye av politikken som ble ført på den tiden, både når det gjaldt synet på hva som var verdier og verdiskapning og når det gjaldt distriktspolitikk. Dette viser at bevaringskampen også til en viss grad handlet om en politisk protest, med innslag av motkulturelle elementer. Videre mente han at det var viktig å ta vare på bebyggelsen fordi den ”skaper identifikasjon/tilhørighet med stedet”. At han så på saneringspolitikken som en identitetsløs ukultur er også tydelig når han sier: ”En rivning med en etterfølgende asfaltering vil være en hån mot befolkningen”.⁹³ Tankene om at bygningene skapte identifikasjon med stedet, er i tråd med de nye tankene innen miljø- og kulturvern.

⁹⁰ Nordseth, E-mail 2/5-2011

⁹¹ Nordseth, F, Intervju 27/1-2011

⁹² Nordseth F. VA 19/7-1978

⁹³ Ibid.

I Sidsel Vagnilds innlegg i samme avis 11/9-1978 påpekte hun at dette med ”dårlige minner” ikke var en god nok begrunnelse for å rive, og sier: ”Til det er det å si at det neppe er mer enn noen ganske få som har levd sitt voksne liv i disse boligene.” I tillegg hevdet hun at de dårlige minnene om livet i de gamle arbeiderboligene var sterkt overdrevet: ”i et lite industrisamfunn som Eidsfoss [...], hadde folk sikre arbeidsplasser og ensartet sosial status”. Dette kan ha sammenheng med hennes egen oppvekst på stedet, og en følelse av ”tapt idyll”. Hun mente at det tvert i mot var viktig å ta vare på minnesmerker som gjør at man i fremtiden vil ha mulighet til ”å fatte samfunnsutviklingen”. Her ser man tydelig fremveksten av et nytt kollektivt minne knyttet til arbeiderboliger, og et ønske om å sette formidling av arbeiderkultur på agendaen når det gjelder kulturminnevern. Vagnilds innlegg kan også tolkes som en kritikk av det hun ser som en manglende fokus på formidling av arbeiderhistorie i etterkrigstidens Norge. I nest siste avsnitt i innlegget, kom hennes syn på saneringspolitikken tydelig fram: ”Hvis dårlige minner skulle betinge riving, ville nok mange berømte bygninger og minnesmerker verden over vært jevnet med jorden. Den tankegangen er rett og slett bakvendt.”⁹⁴ Det var altså ikke bare en kamp om opinionen, men også en kamp om definisjonen av det kollektive minnet knyttet til arbeiderboligene. Bevaringsforkjemperne ønsket å gjenopprette noe av den forbindelsen med fortidens arbeiderkultur som de opplevde som en viktig del av den historiske arven.

På bakgrunn av disse leserinnleggene, som ble skrevet av to av hovedpersonene bak Stiftelsen, ser man konturene av aktørenes eget fiendebilde. For det første var man motstander av saneringspolitikken og sentraliseringspolitikken som man mente hadde vært ført i etterkrigstiden. For det andre var man mot lønnsomhetstankegangen og det man så på som skjeve maktstrukturer i samfunnet. Bevaringssaken kan med en viss rett forstås som en arena for motmakt mot det man så på som ufornuftige og udemokratiske utviklingstrekk ved det norske samfunnet på 1970-tallet.

⁹⁴ Vagnild S. VA 11/9-1978

OPPSUMMERING

Vi ser at det i denne første tiden oppstod et lokalt engasjement i forbindelse med den planlagte rivingen av de gamle arbeiderboligene i Bråtagata på Eidsfoss. De antikvariske myndigheter sørget langt på vei for at det var rom for et slikt engasjement, men var ikke selv interessert i å ta på seg ansvaret for gjennomføringen av restaureringsarbeidet. For de første som engasjerte seg i VA i 1978, handlet det først og fremst om å vinne kampen om opinionen. Bevaringsforkjemperne mente at sentraliseringspolitikk og synet på verdier og verdiskapning hadde skylden for at Eidsfoss var en fraflyttet periferi, og følte seg ikke hjemme i det kollektive traume man mente motstanderne forbandt med arbeiderboligene. Det at man insisterte på å få satt formidling av arbeiderhistorie på agendaen både når det gjaldt kulturminnevern og historieformidling, viser at bevaringsforkjempernes tanker om bevaring, stemte overens med dem Arkitekturvernåret 1975 representerte. Om dette var en del av den generelle tidsånden, eller om det hadde sammenheng med Nordseths utdanning fra Distriktshøgskolen i Telemark, er vanskelig å si sikkert. Sannsynligvis handlet det om begge deler. Som vi har sett, hadde Nordseth under sine miljøvernstudier også fått kjennskap til hvordan man skulle forholde seg til media og forvaltning for å få gjennomslag for miljøvernsaker. Bevaring av arbeiderboligene i ”Bråtagata” synes å handle om å ta vare på stedets identitet og restaurere en følelse av ”tapt idyll”, noe som resonnerer med tidens nye interesse for fortiden. De fungerte dermed godt som et symbol på den motkulturelle kritikken av det man så på som uheldige konsekvenser av et fremvoksende materialistisk forbrukssamfunn på 1970-tallet.

6. STIFTELSEN OG BEVARINGSKAMPEN 1979

1979 var lokalvalgår, men Nordseth kan ikke huske at bevaringsforkjemperne hadde noe skriftlig nedfelt politisk strategi. ”Likevel var vi klare på å få fram våre synspunkter / holdninger – bla. via media og ved samtale enkeltpersoner, ink. politikere”⁹⁵ Uansett ble 1979 et begivenhetsrikt år for bevaringskampen, et år det først og fremst handlet om å samle kreftene for bevaring. “Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss” ble formelt dannet på Varden, arbeidernes forsamlingslokale fra 1930-tallet, den 4. mai 1979. I innledningen til innbydelsen til dette møtet sto utgangspunktet for dannelsen å lese i form av to spørsmål: ”Er du Eidsfosspatriot?” og ”LIKER DU BARE MODERNE BYGNINGER, ELLER VIL DU AT NOE AV STEDETS GAMLE ANSIKT SKAL BESTÅ?”⁹⁶ Dette viser at misnøye med moderniserings- og saneringspolitikken, samt lokalt engasjement, utgjorde bakgrunnen for initiativet. Å danne en juridisk enhet som en stiftelse var også viktig for å få på plass finansiering, da man fikk mulighet til å ta opp lån og søke om midler. Det fantes et eget Husbanklån til restaureringsarbeid, samt en rekke kulturmidler som en ideell organisasjon kunne søke på. Det kom også frem i innbydelsen at initiativtakerne var klar over dette: ”Midler til slike formål bevilges årlig fra staten og sentrale myndigheter.”⁹⁷ Det gjaldt også å fylle de gamle arbeiderboligene med folk og aktiviteter dersom man skulle sikre bevaring. I den forbindelse trengte man folk med ”interesse, pågangsmot og gode ideer!”, som det stod i innbydelsen. Ifølge Nordseth var det omlag 30 mennesker som ble med i Stiftelsen fra starten, og han mener å huske at de syv personene som skrev under på den første avtalen med Verket 7/10-1981, var identisk med det første styret.⁹⁸ Stiftelsens formålsparagraf bar i seg et ekko av arkitekturvernåret; ”Å arbeide for å bevare, planlegge og aktivisere det miljø som eksisterer på Eidsfoss.” Stiftelsens største utfordring i den første tiden etter dannelsen var imidlertid av mer konkret karakter; å skaffe tilveie en bruks- og finansieringsplan som kunne tjene til å overbevise Verkets ledelse om prosjektets realiserbarhet. I den sammenheng hadde man behov for både fagfolk og ressurssterke aktører. Som det kom frem i

⁹⁵ Nordseth, mail, 1/4-2011

⁹⁶ Innbydelse til dannelsen av Stiftelsen 4/5-1979, (NPA)

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Nordseth, mail, 1/4-2011

rundspørringen i VA i august 1978, hadde stedets ungdommer ønske om nye lokaler, og dette fikk de, i det gamle gjestgiveriet ”Pynten” på Hauane, i 1979. Det hadde ifølge Fred Nordseth stor betydning. ”Man så at det nyttet og at resultatet ble bra, når man fikk mulighet til å handle”, mener han om betydningen av dette i dag.⁹⁹

DANNELSEN

Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss, ble som sagt formelt dannet 4/5-1979.¹⁰⁰ Styret bestod, foruten Fred Nordseth selv, av Lillian Wassengen Hansen, født 1952, Taave C. Nilsen, født 1960 og hennes mor Maren Nilsen, Sidsel Vagnild, Erling Braathen og Selma Stene. Sistnevnte beskrives av Nordseth som ei eldre, koselig dame som bodde på Gata. Sidsel Vagnild, født 1929, kan heller ikke karakteriseres som ung. Erling Braathen var Nordseths onkel og Høyre-mann, og ifølge Nordseth en viktig medspiller som ofte var med på dugnad. Taave Nilsen var datter av Maren Nilsen og overtok sekretærjobben etter sin mor. Wassengen Hansen (med bakgrunn fra Gloppe husflidsskole, Sandefjord) var forøvrig en av tre jenter som startet med husflid og søm i hus nr. 49. Alle, bortsett fra Vagnild, hadde sin oppvekst på Eidsfoss.

Stiftelsen bestod altså ved dannelsen av en heterogen gruppe mennesker, både når det kom til alderssammensetting og politisk tilknytning. Felles var en lokal tilknytning til Eidsfoss og et engasjement for å ta vare på de gamle bygningene. Man delte Arkitekturvernårets ideer om bygningsvern, noe som trolig stammer fra Nordseth. Målsettingen kom tydelig til uttrykk i selve navnet; ”Aktiv bevaring” handlet om ”bevaring gjennom bruk”, og det helhetlige miljøet ble sidestilt med de enkeltstående kulturminner.¹⁰¹

I et brev fra styreleder ved Verket av 13/1-1979, takket Verket for å ha blitt invitert til å være representert i interimstyret til Stiftelsen. Men selv om han skriver at det i fremtiden vil tas avgjørelser der man tar større hensyn til fortiden enn tidligere, og at ”A/S Eidsfoss Verk vil fortsette å vise så stor pietet overfor miljøet på stedet som mulig.”, så han seg nødt til å takke nei til invitasjonen. Bakgrunnen for dette var

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Nordseth, intervju 27/1-2011

at styret ikke støttet bevaring av en av bygningene på grunn av ”beliggenhet og tilstand.”¹⁰² Med beliggenheten mente man antakelig de trafikale forholdene, og da spesielt utkjøringen fra verksområdet. Dette gjaldt bygning 46/47, eller ”det farlige hjørnet”, som det ble kalt på folkemunne. Når styrelederen mente at disse bygningene ikke lot seg redde på grunn av tilstanden, var det sannsynligvis en vurdering som var tatt på økonomisk grunnlag. Selv om Verket hadde forståelse for bevaringstanken, men uvillig til å ta det økonomiske ansvaret, og uenig i hvilke bygninger man eventuelt skulle bevare.

Planen fra Planteknisk Institutt A/L var ferdig utarbeidet 6/2-1979, og ble oversendt Verket som vedlegg til et brev undertegnet Fred Nordseth 8/2-1979. Drakampen som hadde pågått året før, mellom Fylkeskonservatoren og Riksantikvaren på den ene siden, og Verket og Hof kommune på den andre, hadde som sagt verken resultert i en avklaring når det gjaldt finansiering eller en verneplan for stedet. Rivingsfaren var fortsatt overhengende, og man måtte handle raskt for å sikre bevaring.

Planene ble behandlet på styremøte i Verket 13/2-1979, og det ble vedtatt å utsette rivingen til høsten 1979, ”inntil en tilstrekkelig gjennomarbeidet finansieringsplan kan forventes å foreligge”. Tilslutt påpekte styreleder Bjørn H. Thon på vegne av styret i Eidsfoss Verk at det fantes langt bedre objekter som ”kreftene kunne samles om å rehabilitere.”¹⁰³ De objektene Verket i 1975 hadde vurdert å sanere - arbeidermiljøene på Gata og Hauane, ble nå trukket fram som interessante i forhold til bevaring. Beliggende et stykke unna Bråtagata og ”sentrum”, representerte disse ingen konflikt i forhold til planene om ny vei.

Thon uttalte videre at styret ”ikke hadde noen bemerkninger til målsettingen for planen”.¹⁰⁴ Det var altså ikke intensjonene, men mangelen på den økonomiske realiserbarheten som var ankepunktet i Verkets kritikk. Tross bemerkningene, hadde Stiftelsen vunnet sin første seier med rivningsutsettelsen. ”En tilstrekkelig gjennomarbeidet finansieringsplan” var det som nå måtte komme på plass nå for at Stiftelsen skulle lykkes med å sikre bevaring av arbeidermiljøet i Bråtagata.

¹⁰² Brev fra styreleder Thon til Stiftelsen, 13/1-1979, (EVPA)

¹⁰³ Brev fra Verket til interimstyret i Stiftelsen, 14/2-1979 (EVPA)

¹⁰⁴ Ibid.

FINANSIERINGSKAMPEN

I Juli 1979 hadde det ennå ikke skjedd noe som fremvirket endringer i Styrets holdninger. Man mente at det fortsatt manglet en realistisk finansieringsplan, men var likevel villig til å diskutere en overdragelse av eiendomsretten til bygningene og leieavtaler av den nødvendige grunnen, slik Stiftelsen hadde foreslått i et tidligere brev. Verket stilte imidlertid som forutsetning at det innen høsten 1979 forelå ”konkrete omkostningsoverslag med sikret finansieringsplan for bevaring av bygningene”.¹⁰⁵ Finansiering var derfor sensommeren 1979 fortsatt det mest sentrale problemet Stiftelsen stod overfor. Innholdet i den ”aktive bevaringen” var også viktig å kartlegge i forhold til planene for bruk. I tillegg måtte man finne en løsning på spørsmålet om trafiksikkerheten, i og med at det hadde vært den utløsende årsaken til at Verket hadde søkt om riving i utgangspunktet.

At finansiering stod sentralt for Verket hang antakeligvis sammen med at det økonomiske ansvaret tilfalt dem som eiere. I tillegg er det klart at Verket som økonomisk aktør var vant med å vurdere realiserbarheten i slike planer. Det er lett å få inntrykk av at Verkets ønske om å rive handlet om å velge det billigste alternativet, men rivingen hadde også en kostnad. At det også lå estetiske og økonomiske vurderinger bak Verkets ønske om å rive, vitner Hans Jørgen Schwartz’ uttalelse til VA høsten 1978 om; ”Det er først og fremst med tanke på utseende at vi (Verket) har ønsket å rive”. Videre sa at han var; ”ikke imot hvis noen vil bruke penger på dem (arbeiderboligene)”. Det var altså det billigste alternativet for Verket å la bygningene stå, og disponenten var fullstendig klar over omfanget av en eventuell istandsetting av de for tiden uskjønne arbeiderboligene. Det er derfor sannsynlig at han helst så at de ble restaurert, forutsatt at noen andre enn Verket stod for finansieringen.¹⁰⁶

Fylkeskultursjefen hadde som sagt vært skeptisk til å bevilge penger med mindre det forelå et lokalt initiativ.¹⁰⁷ Etter dannelsen av Stiftelsen, hadde han derimot ikke lenger slike betenkeligheter, og den første overføringen av offentlige midler Stiftelsen mottok var de 20 000 kroner som Fylkeskultursjefen vedtok å gi i tilskudd til reparasjon av takene på bygningene i Bråtagata den 16/10-1979.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Brev fra Verket til Stiftelsen 4/7-1979, (EVPA)

¹⁰⁶ Frostad, VA 29/9-1978

¹⁰⁷ Brev fra Fylkeskultursjefen til Verket og Hof kommune, 31/10-1978, (EVPA)

¹⁰⁸ Brev fra Fylkeskultursjefen i Vestfold til Stiftelsen, 10/10-1979, (EVPA)

30. oktober 1979 kom Stiftelsen med et nytt planutkast med bruksplan og finansieringsplan, denne gang utarbeidet av økonomisk konsulent Kjell E. Øren. I finansieringsplanen skisserte han foruten de 20 000 fra Fylkeskultursjefen, tilskudd fra Norsk kulturråd, Riksantikvaren, Fortidsforeningen, lån i Postsparebanken/Hof sparebank, og egeninnsats (herunder dugnadsinnsats og leieinntekter) på til sammen 960 000 kroner.¹⁰⁹ Det at disse overslagene, som foruten støtten fra Vestfold kulturstyre, var basert på mulige tilslag på søknader og ikke faktiske bevilgninger, kan ha vært grunnen til at Verket heller ikke denne gang lot seg overbevise.¹¹⁰

I forbindelse med Verkets gjennomgang av den nye bruks- og finansieringsplanen, skrev disponent Hans Jørgen Schwartz for hånd et brev til styreleder Bjørn Thon, der han konkluderte; ”Opplegget er ikke realistisk”. Han påpekte også at endringene forutsatte godkjenning av avkjøringstillatelse fra Vegvesenet.¹¹¹ Verkets offisielle svar til Stiftelsen kom i form av et notat 13/12, der man omtalte bruksplanen som ”tiltalende” og en plan som ”kan gi øket liv på stedet.” Finansieringsplanen anså man derimot som ”lite realistisk og svakt dokumentert”, og omkostningsoverslaget som altfor lavt. Man påpekte i tillegg at man måtte prise inn vannforsyning og lukket system for toaletter, og at bygningene var i en brannteknisk farlig forfatning. Det kom også frem av dette notatet at man mente at bygning 46/47 ikke kunne bli stående dersom man skulle få ”Brukbare trafikkforhold og sikring av persontrafikk”. Tilslutt uttrykte man tvil om bygningene i det hele tatt var verneverdige, i og med at de alle var radikalt ombygget i tiden 1905–1908, og hvis noe skulle bevares i Bråtagata, kunne man heller diskutere om en eller to av bygningene kunne bevares.¹¹²

Ifølge dette notatet, som var underskrevet Hans Jørgen Schwartz, hadde det i tiden fra 1. november kommet flere omfattende utredninger fra Stiftelsen. Det han siktet til var sannsynligvis de tegninger, bruksplan og finansieringsplan som økonomisk konsulent Kjell E. Øren hadde stått for, som ble oversendt som vedlegg til et brev fra Stiftelsen til Verket 30/10-1979.¹¹³ I forslaget til bruksplan skisserte man et stedlig postkontor, der man henviste til at det hadde innkommet et skriftlig tilbud

¹⁰⁹ Bruksplan og Finansieringsplan 79, (EVPA)

¹¹⁰ Notat 13/12-1979, (EVPA)

¹¹¹ Håndskrevet brev fra Hans Jørgen Schwartz til Bjørn Thon, datert 2/11-1979, (EVPA)

¹¹² Notat 13/12-79, (EVPA)

¹¹³ Notat 13/12-79, (EVPA)

etter samtale med avdelingsleder Odd Kjefferud i Tønsberg, på leie av 50 kvm. Videre så man for seg lokale for salg av brukskunst, og viste til at brukskunstnere hadde vist sin interesse. Man ønsket også en vaktmesterbolig og en kafeteria, og nevnte at en person lenge hadde jobbet med planer om å starte sistnevnte virksomhet. I tillegg skisseres mulighetene for frisørsalong, eldresenter, lokalt museum, folkebibliotek og lokaler til voksenopplæring.¹¹⁴ Det er interessant å merke seg at kulturell virksomhet var en av de mulighetene man så for seg på dette tidspunktet. Det som senere skulle bli en så viktig del av stedets identitet var altså på dette stadiet en av mange veier å gå.

Vedleggene til bruksplanen ble ettersendt 9/11-1979, og bestod blant annet i dokumentasjon fra Tønsberg postkontor og Sosialkontoret i Hof. Av brevet fra sosialkontoret fremgår det at man stilte seg positive til å lage et tilbud til de eldre i Eidsfoss og omegn og at saken var ”luftet” i formannskapet på helserådsmøtet 25/9-1979. Man var derimot negative i forhold til den trafikkmessige plasseringen og kommunens svake økonomi. I forhold til tanken om å ta vare på verneverdige bygninger var man derimot positive.¹¹⁵ I brevet fra Tønsberg postkontor ble det meldt om fortsatt interesse om å åpne i nye lokaler på Eidsfoss.¹¹⁶

Vedlagt lå også brev fra andre som ønsket å starte virksomhet på stedet, blant annet keramikk/grafikk-verksted i bygning 49,¹¹⁷ kafé i bygning 48¹¹⁸ og frisørsalong i søndre del av bygning 46/47¹¹⁹. De som ønsket å etablere disse virksomhetene håpet at det skulle skje i ”nær framtid”, og ”på de betingelsene vi er blitt enige om.” Vedlagt var også et brev fra Vestfold Fylkesbibliotek, som stilte seg positive til Stiftelsens tilbud om lokaler for en ny avdeling på Eidsfoss.¹²⁰

Selv om flere av disse ideene ikke ble satt ut i livet, er det verdt å notere seg at tankene om bruk av de gamle arbeiderboligene i den første tiden hadde et ganske åpent preg. Bruksplanene per 30/11-1979 viser at man i tillegg til å sikre ”bevaring gjennom bruk”, var opptatt av å styrke servicetilbudet til lokalbefolkningen. Det var selvfølgelig viktig at bruken også kunne bidra til å løse de finansielle utfordringene

¹¹⁴ Bruksplaner Kjell Øren vedlegg 1 1979, (EVPA)

¹¹⁵ Brev fra Hof Sosialkontor til Stiftelsen, 16/10-1979, (EVPA)

¹¹⁶ Brev fra Tønsberg postkontor til Stiftelsen, 1/11-1979, (EVPA)

¹¹⁷ Brev Geir Jensen til Stiftelsen, 26/10-1979, (EVPA)

¹¹⁸ Brev fra Henriksen til Stiftelsen, 23/10-1979, (EVPA)

¹¹⁹ Brev fra Gro Anny og Bjørg Tinjar til Stiftelsen, 1979, (EVPA)

¹²⁰ Brev fra Vestfold Fylkeskommune til Stiftelsen, 6/9-1979, (EVPA)

som var knyttet til restaureringen, selv om dette hensynet ikke virker som det høyest prioriterte. Planene om keramikkverksted og utsalg vitner om at det fantes kulturarbeidere i nettverket til Stiftelsen fra begynnelsen av.

Det var som sagt en sammensatt gruppe mennesker som engasjerte seg i bevaringsspørsmålet i 1978–79. De delte verken partipolitisk tilhørighet eller andre former for interessefellesskap.¹²¹ Det man hadde felles var et ønske om å sikre bevaring av de gamle arbeiderboligene i Bråtagata og revitalisere miljøet.¹²² De mange forskjellige prosjektene som utgjorde bruksplanene i 1979, representerte forskjellige aktørers ideer om hva som skulle være innholdet i ”bevaring gjennom bruk”. Drømmen om det å skape noe eget stod sentralt, og bevaring av arbeiderboligene var fellesprosjektet som dannet rammene. Aktører som ønsket å etablere seg på Eidsfoss, stod mer eller mindre fritt til å bidra med sin versjon av hva innholdet i dette fellesprosjektet skulle være.

Tross den kritiske holdningen Verket viste ovenfor Stiftelsens første finansieringsplaner, hadde man samtidig fått en støtteerklæring til bruksplanen og dermed Stiftelsens målsetting om å skape økt liv på stedet. Selv om Verket aldri motsatte seg Stiftelsens drøm om ”liv og lys”, var de skeptisk til om man ville overvinne de trafikale, tekniske og finansielle hindringene ved en eventuell bevaring. Dette var med på å sette dagsorden for Stiftelsens arbeid.

Det var Riksantikvaren som skulle by på en løsning, både i forhold til det finansielle spørsmålet, og disponert Schwartz’ kritiske bemerkning om bygningene i det hele tatt var verneverdige. I et brev til Eidsfoss Verk 13/5-1980, stipulerte de antikvariske myndigheter at Stiftelsen i realiteten hadde 175 000 kroner disponibelt til iverksetting av de første grunnleggende istandsettelsesarbeidene. Her tok man med to bevilgninger fra Riksantikvaren selv, på til sammen 59 000 kroner, 100 000 kroner fra Norsk kulturråd, 20 000 fra fylkeskultursjefen i Vestfold samt 5 000 kroner fra Foreningen til fortidsminnesmerkens bevaring v/Vestfoldavdelingen. Riksantikvaren gav også en faglig vurdering av hvorvidt bygningene var verneverdige; ”Arbeiderboligene i Bråtegata på Eidsfoss er naturlig knyttet til Verkets historie. De inngår i den sosiale og industrielle utvikling som i generasjoner har preget lokalsamfunnet”. Man visste at rivingen av bygning 46/47 var ønsket for å bedre trafikksikringen ved fabrikkutkjørselen, men la til at man mente at ”disse problemene

¹²¹ Nordseth, intervju 27/1-2011

¹²² Nordseth, E-mail 2/5-2011

(ville) løse seg på sikt, dels ved veimyndighetenes ekspertise og dels ved økonomiske tilskudd og faglig bistand fra flere kulturinstitusjoner til arbeiderboligenes bevaring”.¹²³ Riksantikvarens økonomiske stipulering og faglige vurdering styrket bevaringskampens legitimitet. Verket lot seg allikevel ikke helt overbevise, noe som sannsynligvis henger sammen med at bedre sikt ved utkjøringen fra verksområdet hele tiden hadde vært utgangspunktet for at man ønsket å rive. Før man kunne få på plass en avtale mellom Verket og Stiftelsen, måtte dette spørsmålet derfor få en løsning.

TRAFIKKSikkerhet

Riksvei 35 mellom Sundbyfoss og Vestfossen deler det lille lokalsamfunnet i to. Høy fartsgrense gjorde ferdsel i området farlig, særlig ved det ”farlige hjørnet” ved bygning 46/47 i Bråtagata. De trafikale forholdene lå til grunn for at Vegvesenet i utgangspunktet ønsket å rive de tre bygningene i Bråtagata. Når man nå ønsket å bevare arbeiderboligene, måtte derfor dette få en alternativ løsning. Fartsdumper anses i dag som relativt vanlige og er sjelden gjenstand for de store debatter. Som Fred Nordseth erindrer, var derimot ikke det tilfelle på slutten av 1970-tallet, da slike tiltak representerte noe helt nytt. Å få ned farten til 30 km/t var avgjørende for at bygningene kunne få stå, og da særlig 46/47. Vegvesenets utkast til ”Strategi C - miljøprioritert vei”, fra august 1981, revidert desember 1981, var en trafikkplan som tok hensyn til både trafikksikkerheten og bevaringen av arbeiderboligene i Bråtagata. Avkjøringen fra fabrikkområdet skulle gjøres forsvarlig, og myke trafikanter beskyttes ved bygging av en gangbro parallelt med bilbroa til riksvegen. ”Strategi C” var en stadfesting av løsningen på de trafikale forhold, og baserte seg på en avtale som var gjort mellom Verket, Stiftelsen og de Antikvariske myndigheter og Vegvesenet. Å få på plass en avklaring i forhold til de trafikale forhold hadde gjennom det meste av 1980 vært det viktigste spørsmålet i forhold til å sikre rehabilitering av det gamle arbeidermiljøet i Bråtagata. Løsningen kom etter lang tids diskusjon mellom partene, og den nye trafikkplanen var en viktig forutsetning for at en avtale mellom Verket og Stiftelsen kunne komme på plass.

¹²³ Brev fra Riksantikvaren (RA) til Verket 13/5-1980, (EVPA)

Vegvesenet hadde en avventende holdning til spørsmålet om bevaring i 1979. Dette kommer frem i et brev til Verket 30.mai, der det står at man ikke ville prioritere en omlegging av riksvei 35 gjennom Eidsfoss før etter 1985. Dette er blitt understreket for hånd i Schwartz' kopi av brevet, sannsynligvis av disponenten selv. Vegvesenet forutsatte ”nærmere drøfting av aktuelle tiltak når det er nærmere klarlagt hvilken funksjon bygningene i området skal ha”, og gjorde til slutt kjent at man visste om planene Stiftelsen jobbet med å utarbeide i løpet av høsten.¹²⁴

Samtidig presset Stiftelsen på for å få til en løsning. I et brev til Vegkontoret i Tønsberg datert 8/8-1979 ser vi at Stiftelsen hadde noen av de samme ideene som senere ble en del av ”Strategi C”, som sykkelsti og gangfelt. Målet om et helhetlig miljøperspektiv er tydelig, samtidig som man ønsket å sikre lokalbefolkningen ”vesentlige sentrumsfunksjoner”. Man nevnte også at Riksantikvaren hadde uttalt at arbeiderboligene var verneverdige, noe som sannsynligvis var ment å gi bevaringssaken faglig tyngde.¹²⁵

Disponent Hans Jørgen Schwartz skrev i et internt notat til styreleder Bjørn Thon 2/11-1979 at ”Alle endringer forutsetter godkjenning av avkjøringstillatelse fra Vegvesenet.”, og skrev selvsikkert at ”Vegvesenet vil svare Nei på søknad om avkjøringstillatelse.”¹²⁶ Disponenten skulle imidlertid snart oppleve at Vegvesenet ikke opptrådte slik han hadde forventet.

Disponenten oversendte samme dag en forespørsel til Vegvesenet angående denne avkjøringstillatelsen. Ifølge bruksplanen Verket hadde fått fra Stiftelsen, hadde det jo manglet, og han ba derfor om en forhåndsuttalelse fra Vestfold Vegkontor, slik at man kunne ta stilling til bruksplanens realiserbarhet.¹²⁷ På telefon med Arne Nilsen i Vegvesenet 4/12-1979 ble Hans Jørgen Schwartz lovet en slik forhåndsuttalelse 18/12 samme år.¹²⁸ Denne forhåndsuttalelsen var derimot noe annerledes enn disponenten hadde ventet.¹²⁹ I et håndskrevet notat datert 18/12 referer til en telefonsamtale disponent Hans Jørgen Schwartz hadde med ingeniør Bjørn Skøie i Vegvesenet. Her har disponenten notert at Skøie mente at ”Veien må vike for

¹²⁴ Brev fra Vegsjefen i Vestfold til Verket 30/5-1979, (EVPA)

¹²⁵ Brev fra Stiftelsen til Vegkontoret i Tønsberg 8/8-1979, (EVPA)

¹²⁶ Internt notat fra Disponent Schwartz til styreleder Thon 2/11-1979, (EVPA)

¹²⁷ Brev fra Verket til Vegsjefen, forespørsel om forhåndsuttalelse 2/11-1979, (EVPA)

¹²⁸ Schwartz' håndskrevne referat fra telefonsamtale med Arne Nilsen i Vegvesenet 4/12-1979, (EVPA)

¹²⁹ Håndskrevet brev fra Schwartz til styreleder Thon 2/11-1979, (EVPA)

eventuell bevaring” og at det skulle legges tilrette for å redusere farten og løse siktproblemene uten å rive noen av bygningene.¹³⁰ Denne holdningsendringen fra Vegvesenets side var avgjørende for bevaringskampen.

Det formelle uttrykket for Vegvesenets endrete holdning kom 2/1-1980. I dette brevet skrev man at ”Vi mener at stedet er så attraktivt at det må la seg gjøre å komme fram til en helhetsløsning for området som kan aksepteres av de fleste interessentene.” Videre ble det for første gang nevnt at man arbeidet med en trafikkmessig plan for området som man har kalt ”Strategi C”, og at denne ”innebærer at riksvegtrafikken må avpasse fart og kjøring etter forholdene hvor miljøet på stedet blir prioritert.” Innholdet i det som også blir hovedtrekkene i den reviderte utgaven i desember 1981, skisseres her. Man så for seg en 30 km/t fartsgrense som ble tilrettelagt for ”gjennom fysiske tiltak, eventuelt både vertikalt og horisontalt.”¹³¹ Med horisontale tiltak mente man fartsdumper eller andre fartsreduserende tiltak, som på den tiden representerte en helt ny måte å tenke trafikksikring på.

Når disponenten skjønnte at det var så sterk vilje til å tilrettelegge for bevaring innen Vegvesenet, må han ha innsett at slaget var tapt. Med en avkjøringstillatelse på plass, bortfalt et av Verkets viktigste argumenter for å rive, og snart fikk den nye trafikkplanen også støtte fra de antikvariske myndigheter. Riksantikvaren kom på befaring til den mest utsatte bygningen 46/47 den 31/10-1980, og i brevet som kom med denne rapporten gikk de antikvariske myndigheter lenger enn før når det gjaldt å tillegge bygningen historisk verdi. Han uttalte blant annet at ”bygningen har atskillig lokalhistorisk interesse og bygningshistorisk verdi og derfor bør bli bevart i sin helhet.” Det står også i dette brevet at han arbeidet med å få Vestfold Vegkontor til å komme med en ”trafikkplan for området som for å bringe på det rene om det er mulig å bevare bygningen i sin helhet uten at det går ut over trafikksikkerheten.” At tidligere forslag ikke var tilfredsstillende fra Riksantikvarens synspunkt kom også til uttrykk da han sa at; ”disse kun må betraktes som skisser i denne sammenheng.”¹³² Samtidig som det at Riksantikvaren engasjerte seg så sterkt hadde symbolverdi for bevaringssaken, kunne en motvillig byråkrat i Vegvesenet uten videre ha ignorert de

¹³⁰ Notat fra telefonsamtale 18/12 sannsynligvis 1979, uten underskrift, men skrevet i Schwartz' håndskrift, (EVPA)

¹³¹ Brev fra Vegvesenet til Verket 2/1-1980, (EVPA)

¹³² Brev til Verket fra RA 31/10 1980, med rapport, (EVPA)

antikvariske myndigheter til fordel for trafikksikkerheten. Dette skjedde imidlertid ikke, og alt lå tilrette for det Vegvesenet kalte ”Strategi C- miljøprioritert vei”.

Strategien var ferdig utarbeidet august 1981, men bestod da i hovedtrekk av det samme som ble skissert januar året før. Planen ble revidert desember 1981, men revisjonen hadde først og fremst sammenheng med at avtalen om bruksrett mellom Stiftelsen og Verket ble formalisert 7/10-1981. ”Strategi C” innebar lavere fart, slik at fri sikt ved utkjøring fra Verksområdet ikke var like viktig. Samtidig fikk man en tilfredstillende sikring av persontrafikken. Med denne planen presenterte Vegvesenet tiltak som 30 km fartsgrense og opphøyde gangfelt, noe som skulle løse problemet med utkjørselen fra både Verket og Bråtagata uten å være nødt til å rive noen av bygningene.¹³³ Dette var kanskje den viktigste forutsetningen for at en avtale om overdragelse av bruksretten fra Verket til Stiftelsen kunne komme på plass.

Første setning i innledningen i den reviderte utgaven av ”Strategi C” fra desember 1981, er hentet fra avtalen om overdragelse av bruksrettigheter av 7/10-1981: ”Bakgrunnen for dette arbeidet er at ”Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss” har fått bruksrett til 3 av arbeiderboligene.” Det man sier videre stammer også fra avtalen mellom Verket og Stiftelsen; ”Bygningene forutsettes å være restaurert innen utgangen av 1985”. Dette vil ifølge Vegvesenet medføre ”større aktivitet i området”, og mener at trafikkforholdene per i dag ikke er tilfredstillende for en slik økning i aktiviteten. ”Strategi C” tar dermed høyde for et mer aktivt miljø, men setter også restaurering av arbeiderboligene innen 1985 som en forutsetning, slik vi skal se at man også gjorde i avtalen om bruksrett.¹³⁴ Dette viser at avtalen om bruksrett dannet viktige premisser for den reviderte utgaven av ”Strategi C”. Uten en avtale som sikret at Stiftelsens planer for bevaring ville føre til økt aktivitet i området, ville heller ikke de trafikale forhold kreve omlegging. Selve navnet ”miljøprioritert vei” viser at planen i seg selv var et uttrykk for at man var på linje med det helhetlige miljøperspektivet som preget datidens kultur- og miljøvernsektor.

¹³³ ”Strategi C”, (EVPA)

¹³⁴ Ibid. s.51

EIKE-NØTTER

Som vi har sett, var det stor interesse i media for bevaringskampen fra starten av, men det var flere som engasjerte seg. Semesteret 1979-1980 ble det gjort et arbeid av de tre lærerskolestudentene, Unni Synnøve Jakobsen, Aud Tordis Neverdalen og Ingun Steen ved Lærerhøgskolen på Eik . De lagde et opplegg for bruk i skolen, ”et pedagogisk utviklingsarbeid” med utgangspunkt i de gamle arbeiderboligene i Bråtagata.¹³⁵ Fred Nordseth, som også hadde gått på Eik, sier han kjente godt til de tre kvinnelige studentene og deres arbeid. Han tipset dem om å intervju Selma Steen, som satt i styret i Stiftelsen og hadde bodd mange år på Eidsfoss.¹³⁶

De tre studentenes perspektiv kan knyttes til trekk ved 1970-tallets motkultur. Gjennom å fortelle historien om arbeidernes hverdagsliv fra et kvinneperspektiv, hadde de ambisjoner om å påvirke det de mente var den rådende historiebevisstheten. Under overskriften ”Målet for oppgaven” sier de: ” Det er skrevet mye om framstående personer i vår historie, men lite om de menneskene som stod bak og drog det tyngste lasset: arbeiderne, bøndene, husmødrene. Vi vil spesielt forsøke å trekke fram arbeiderhusmorens situasjon på Eidsfoss.”¹³⁷ Både et slikt ”nedefra og opp”-perspektiv, der vanlige folks individuelle historier sidestilles med historien om ”de store menn” og aksentueringen av kvinnens perspektiv, kan knyttes opp til autoritetsopprøret og kvinnesaken, med røtter i ”1968”. Dette representerer samtidig det Ingar Kaldal sammenfatter som *tapshistorie*, slik den ble formidlet i den tyske *Alltagsgesichte*-skrivningen. Å fortelle arbeiderhistorie som en ”tapt idyll” klang godt med 1970-tallets moderniserings skepsis, og la mer vekt på kontinuitet enn tidligere.¹³⁸

Det kan virke som om de tre studentene assosierte seg med selve bevaringsarbeidet; ”Da vi skulle velge ut emne for prosjektarbeidet, var vi midt inne i en arbeidssom periode for ’Komiteen for bevaring av kulturminner på Eidsfoss’”. De hadde hvertfall oversikt over hvilken fase prosessen var inne i vinteren 1979 – 1980: ”Planene for arbeiderboligene i Bråtagata skulle fastsettes.” Videre kom det frem

¹³⁵ Jacobsen, Neverdalen, Steen, 1980

¹³⁶ Nordseth, F. mail 1/4-2011

¹³⁷ Jacobsen, Neverdalen, Steen, 1980 s. 54

¹³⁸ Kaldal, (1995) s.66

hvor viktig medias rolle hadde vært for deres engasjement; ”Avisene skrev en del om dette, og vi fattet interesse for emnet.”¹³⁹

Selv om man trakk frem ”det hverdagslige slitet”, og ønsket å gi elevene en forståelse av at Norge ikke alltid hadde vært like velstående, var man også opptatt av å fokusere på positive sider av arbeidernes hverdagsliv på Eidsfoss rundt 1920; ”Når vi skriver om familiene her, ønsker vi å få fram det hverdagslige slitet, men også gleden over helgene og høytidene”. En romantisering av ”det enkle liv” var som vi har sett en del av tidsånden, som også kom til uttrykk i et nytt kollektivt minne knyttet til arbeiderboliger. Studentene uttrykte også en følelse av ”tapt idyll”: ”De hadde sine tradisjoner som vi har, og for dem var deres tradisjoner viktigere enn våre tradisjoner er for oss. Vi har så mange andre ting å være opptatt av.”¹⁴⁰ Dette harmonerer godt med det Kaldal mener var 1970-tallets måte å fortelle om arbeiderkultur på, der organisering og disiplinering ble fremstilt som ødeleggingen av noe folkelig, spontant, naturlig og fritt, eller det som Habermas kaller systemets kolonisering av livsverden.¹⁴¹

Det pedagogiske opplegget til studentene ved Lærerhøgskolen på Eik som ble skrevet i studieåret 1979 – 1980 gir oss et innblikk i den rådende tidsånden, særlig når det kommer til arbeider- og kvinnehistorie. Det var en følelse av ”tapt idyll” knyttet til livet til småkårsfolk, men også et syn på at historien i for stor grad var skrevet med utgangspunkt i ”de store menn”. Det er dette Kaldal beskrev som ”*tapshistorie*”, som han mener preget den fremvoksende historiebevisstheten på 1970-tallet. Å fortelle historien om livet på Eidsfoss omkring 1920 gjennom en husmors øyne, handlet også om kampen for kvinners plass i historieskrivingen. De tre studentenes arbeid gir oss et bilde på bevaringskampens klangbunn blant mange unge på 1970-tallet.

BRÅTAGATA REDDES FRA RIVING

Ganske uventet mottok Stiftelsen 200 000 i støtte fra Anders Jahres stiftelse for bevaring av arbeidermiljø. Fred Nordseth minnes den dagen tilsagnet kom, og mener det kan ha vært en gang i 1981. Maren Nilsen som satt i Stiftelsens styre, jobbet også

¹³⁹ Jacobsen, Neverdalen, Steen, 1980 s. 52

¹⁴⁰ Ibid. s.54

¹⁴¹ Kaldal, 1995 s.66-67

på postkontoret. Hun ringte Nordseth og sa at hun hadde åpnet et brev til Stiftelsen, og at han måtte komme med en gang. Siden dukket det to ”dresskledde herrer” fra Stiftelsen som forvaltet fondet etter den store skipsreder Jahre i Sandefjord, til Eidsfoss for å se hvordan midlene var benyttet, og de var ifølge Nordseth meget fornøyde med Stiftelsens restaureringsprosjekt i Bråtagata. Ifølge Nordseth delte de to Stiftelsene det samme synet på ”bevaring gjennom bruk” innenfor et helhetlig miljøperspektiv.¹⁴² Det er sannsynlig at det var midlene fra Anders Jahres Stiftelse man siktet til i en artikkel som stod på trykk den 6/8 i Drammens Tidende (DT-BB). Beløpet var uansett det samme, og avisen konkluderte i overskriften med at ”Stiftelsen vant drakampen om arbeiderboligene på Eidsfoss”. Her står det også å lese at to av leilighetene var utleide, noe som gav en viss finansiell trygghet for Stiftelsens videre arbeid.¹⁴³ Å få folk til å flytte inn i leilighetene representerte de frivilliges kanskje viktigste aktivum. Folk ville ikke bare generere leieinntekter, men også kunne bidra på dugnadene som i stor grad preget restaureringsarbeidet på denne tiden. I tillegg var tilflyttingen en forutsetning for Nordseths drøm om ”liv og lys” i det gamle arbeidermiljøet. Sist, men ikke minst, ville tilflytting kunne sørge for flere medlemmer i Stiftelsen og et mer aktivt bevaringsmiljø.

Både Riksantikvarens uttalelse om hvor viktig arbeidermiljøet var for Verkets historie og lokalsamfunnet, samt dokumentasjonen på bevilgningene og støtten fra Anders Jahres Stiftelse representerte en anerkjennelse av Stiftelsens arbeid. Det at man hadde kommet til enighet med Vegvesenet var også noe DT-BB fokuserte på som viktig for at man hadde vunnet kampen for bevaring.¹⁴⁴ Denne artikkelen viser at kampen for bevaring opplevdes som vunnet to måneder før bruksretten var overdratt Stiftelsen formelt, og fire måneder før den reviderte utgaven av ”Strategi C” forelå. Bakgrunnen for dette var sannsynligvis bevilgningene fra Anders Jahres Stiftelse og Riksantikvarens stipulering, samt det faktum at man allerede hadde oppnådd enighet om trafikkplanens innhold. Med Riksantikvarens overslag og faglige uttalelse, en ny trafikkplan for området og midlene fra Fylkeskultursjefen og Anders Jahres Stiftelse, hadde man dermed overvunnet alle de betenkeligheter Verket hadde hatt når det gjaldt ”oppleggets realisme”. Med disse hindringene av veien var det nå mulig for Stiftelsen og Verket å komme til enighet. Avtalen om overdragelse av bruksretten til

¹⁴² Møte med Fred Nordseth 27/1-2011

¹⁴³ Ivar Rosendal, DT-BB, kopi med påskrevet dato 6/8-1981 (NPA)

¹⁴⁴ Ibid.

arbeiderboligene i Bråtagata til ”Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss”, ble formalisert den 7/10-1981, og dermed var kampen for bevaring av de tre arbeiderboligene 46/47, 48 og 49 i Bråtagata i Eidsfoss ”sentrum” vunnet. Innholdet i denne avtalen skal vi komme tilbake til i neste kapittel.

OPPSUMMERING

Avisdebatten som startet i VA våren 1978, resulterte i dannelsen av Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss. Gruppen var i alle aldre, men de unge spilte en aktiv rolle, noe som antakelig var opphavet til de motkulturelle innslagene.

Kampen for bevaring av de tre arbeiderboligene i ”Bråtagata” var Stiftelsens første seier, og dermed en viktig forutsetning for deres videre arbeid. Man hadde gjennom støttespillere som Anders Jahres stiftelse og de antikvariske myndigheter fått en avklaring på de to viktigste punktene Verket hadde å utsette på prosjektet, nemlig trafikkisikkerhet og finansiering. Med ”Strategi C” la Vegvesenet tilrette for at man kunne ivareta trafikkisikkerheten samtidig som man sikret bevaring av alle de tre arbeiderboligene i Bråtagata, også 46/47 som Verket mente stod i veien for en tryggere utkjøring fra Verksområdet og persontrafikken på stedet. Riksantikvaren og Anders Jahres Stiftelse hadde løst finansieringsspørsmålet med konkrete pengeoverføringer, folk hadde allerede flyttet inn i to av leilighetene, og leieinntektene fra dem og deres dugnadsinnsats representerte Stiftelsens viktigste aktivum. Stiftelsens behov for finansiering skulle derimot ikke bli noe mindre i fremtiden, og arbeidet med å skaffe midler stod sentralt også i den perioden man nå gikk inn i. Det skulle imidlertid dreie seg mer om lånefinansiering, og det krevde at man fant en løsning på hvem som skulle stille pantesikkerhet for disse lånene.

I det foregående kapittel har vi sett at det våren 1978 oppstod et lokalt forankret engasjement for bevaring av de gamle bygningene i Bråtagata som Verket ønsket å rive. Stiftelsen var en heterogen gruppe, som også bar i seg motkulturelle elementer som kritikk av modernisering, sentralisering og forbrukssamfunnet. Dette smeltet sammen med et nytt kollektivt minne knyttet til arbeiderboliger, som i større grad enn tidligere vektla og tildels romantiserte kvinners og småkårsfolks hverdagsliv. Interessen for å ta vare på gammel bebyggelse handlet også om en ny bevissthet omkring estetiske verdier og livskvalitet, slik Inglehart hevder preget ”The silent

revolution”, som var hans navn på den postmoderne kulturen som vokste frem på denne tiden. Selv om Verket etter hvert delte Stiftelsens om å skape økt liv på stedet, hadde man ønsket å rive av økonomiske og praktiske grunner. Når Stiftelsen nå hadde overvunnet Verkets betenkeligheter, lå derfor alt tilrette for at bevaringsarbeidet kunne utvides til å gjelde andre gamle bygninger på stedet. Ambisjonene om en helhetlig bevaring av hele det gamle jernverksmiljøet, var et mål Stiftelsen delte med de antikvariske myndigheter, noe som var helt på linje med tankegodset fra Arkitekturvernåret 1975. Dette dannet bakteppe for en periode preget av økonomisk konsolidering og geografisk ekspansjon.

7. EN STIFTELSE I MEDVIND OG MOTBØR

Avtalen som ble inngått mellom Verket og Stiftelsen den 7/10-1981 innebar at Stiftelsen fikk bruksrett til bygningene 49, 48 og 46/47. Det ble gjort under forutsetning av at alternativ 1 c fra ASPLAN A/S ble lagt til grunn for veiomleggingen i Bråtagata, og overdragelsen skjedde uten vederlag. Stiftelsen forpliktet seg ifølge denne avtalen ikke bare til de vanlige huseierpliktene som brannassurans, vann/kloakk og andre eventuelle pålegg fra offentlige instanser. En restaureringsplan var også forutsatt gjennomført innen utgangen av 1985. Dersom dette punktet ikke ble oppfylt innen fristen, bortfalt også bruksretten til den eller de bygningene som ikke var restaurert. En mulig tvist omkring graden av restaurering skulle avgjøres av Sorenskriveren i Holmestrand. Bruksretten skulle også opphøre dersom Stiftelsen ble oppløst eller opphørte å fungere etter sin formålsparagraf, som vi husker var ”å arbeide for å bevare, planlegge og aktivisere det miljø som eksisterer på Eidsfoss”.¹⁴⁵ Formålsparagrafen skulle heller ikke endres uten godkjenning av Verket. Avtalen var under forutsetning av at disse punktene ble oppfylt, satt til å gjelde i 50 år, da den skulle opphøre uten oppsigelse dersom ikke en ny avtale var på plass.¹⁴⁶ Med denne avtalen kunne Stiftelsen forvalte leieinntekter fra de 9 leilighetene som de tre bygningene potensielt inneholdt, men stod også økonomisk ansvarlig for et omfattende restaureringsprosjekt. For å få til dette økonomisk, var det nødvendig med lånefinansiering.

For blant annet å få mulighet til å søke på et spesielt type lån i Husbanken som var øremerket utbedring av antikvariske bygninger, måtte man imidlertid få en avklaring på hvem som skulle stille pantessikkerhet for lånet, noe som i realiteten innebar en avklaring av eierforholdene. Sammen med diverse kulturmidler, skulle lånefinansiering i stor grad sikre istandsettingsarbeidet fram til 1988, da sysselsettingsprogrammet ”Arbeid for trygd” i all hovedsak kom til å finansiere restaureringen. I løpet av 80-tallet ble antallet bygninger Stiftelsen disponerte kraftig utvidet, noe som samtidig var med å øke behovet for finansiering. Allerede på styremøte den 3/10-1979 hadde Verket behandlet en anmodning fra Stiftelsen om å

¹⁴⁵ Stiftelsens vedtekter, vedtatt 4/5-1979, (NPA)

¹⁴⁶ Avtalen om bruksrett mellom Verket og Stiftelsen, gjort den 7/10-1981 (EVPA)

disponere Bettum-verkstedet til museum.¹⁴⁷ Dette viser at man, allerede før kampen om bevaring av de gamle arbeiderboligene i Bråtagata var vunnet, hadde ambisjoner om å utvide bevaringen til å gjelde annen bebyggelse på stedet. Dette målet ble først og fremst oppnådd gjennom å sikre seg bruksrettighetene til bygninger som man mente Verket allikevel ville rive. Stiftelsen hadde siden starten hatt ambisjoner om å overta eiendomsretten til disse bygningene, noe man også til en viss grad virkeliggjorde i løpet av perioden. I 1991 ble bygningen Lappestad revet, og det var vendepunktet som ikke bare markerte slutten på Stiftelsens geografiske ekspansjon, men en hendelse som også førte til en dramatisk prøvelse for samarbeidet mellom Verket og Stiftelsen. Parallelt med avslutningen på den geografiske ekspansjonen, blomstret den kulturelle virksomheten, og Eidsfoss var i ferd med å utvikle en identitet som kunstnerlandsby. Gerhard Sørensen og Kåre Holts ideer om å bruke husene til kulturell virksomhet og boliger for kunstnere, ble med andre ord en realitet på slutten av 1980-tallet. Hvilke faktorer som lå bak denne utviklingen blir diskutert under overskriften *Den kulturelle omskapingen*.

GEOGRAFISK EKSPANSJON OG ØKONOMISK KONSOLIDERING

Stiftelsen hadde som nevnt ytret ønske om å disponere Bettum-verkstedet allerede i 1979. Det fikk de også, parallelt med avtalen om bruksrett til bygningene i Bråtagata.¹⁴⁸ Stiftelsen hadde planer om museum, noe de etablerte i den ene halvdel av bygningen. Det var imidlertid ikke før 1987 at bygningen fikk denne bruken, og grunnen til at det tok så lang tid var et omfattende restaureringsbehov.¹⁴⁹ Stiftelsen hadde altså tidlig ambisjoner om å utvide sin virksomhet til å gjelde andre bygninger enn de tre i Bråtagata, noe som preget arbeidet deres i tiden etter avtalen med Verket var inngått i 1981.

Det å utvide definisjonen av hva som skulle inngå i det bevaringsverdige miljøet, handlet for Stiftelsen om å sikre et mest mulig helhetlig vern, og ifølge Nordseth var som nevnt tida hans på miljøvernlinja på Telemark distriktshøgskole

¹⁴⁷ Brev fra Verket til Stiftelsen, uten dato med påskriften ”avt møte 17/12-80” (EVPA)

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Nordseth, intervju 14/4

1977 – 1978 avgjørende for et slikt helhetlig syn på vern.¹⁵⁰ At Stiftelsen var på linje med de antikvariske myndigheter i dette spørsmålet kom tydelig frem i rapporten fra Riksantikvaren oktober 1980, der man uttalte at ”det vil være en fordel om man får sett og vurdert miljøet som en helhet.”¹⁵¹

Det prosjektet som kan sies å ha vært et av Fred Nordseths viktigste, ved siden av den helhetlige bevaringen, var planene om leirskole. Han hadde selv vært med å drive en i Vats på Ål i Hallingdal året etter hans studier ved miljøvernlinja i Telemark, og hadde utarbeidet et pedagogisk opplegg for en leirskole på Eidsfoss. Han husker at fylkesskolesjefen i Vestfold uttrykte entusiasme overfor ideen, som innebar at vestfoldbarn kunne oppleve innlandsnatur/kultur uten å være nødt til å dra helt til Gudbrandsdalen.¹⁵² Allerede i et brev til Verket 8/6-1979 skisserte han disse planene, og kom med forslag på mulige bygninger til formålet. Disse var Hallen, det eldste arbeiderforsamlingslokalet, Larsen-villaen og Lappestad.¹⁵³

Stiftelsens første fremstøt i forhold til en utvidelse av verneområdet var et brev til Verket 6/10-1986. Her siterte man Riksantikvarens uttalelse om at Eidsfoss utgjorde en unik industrihistorisk enhet, og at dette gjaldt både arbeidermiljø og bygninger som var knyttet til det gamle verket. Dette var et viktig faglig argument for en utvidelse av verneområdet, som var i tråd med målsettingen bak Arkitekturvernåret 1975. Nødvendigheten av en helhetlig verneplan ble påpekt, og man skisserte de bygningene man ønsket skulle inngå i en slik plan.

Lappestad hadde fungert som et slags omsorgshjem i jernverkstida, og ble flyttet til Vassbotn i forbindelse med byggingen av Kirken i 1904. Andre bygninger man ønsket disposisjon over var: Det lille stabburet, som fungerte som fengsel i jernverkstida, Slottet, fellesvaskeriet som fikk sitt karakteristiske navn fordi det var hvitkalket, en mer eksklusiv farge enn den røde fargen arbeiderboligene var malt i. Man ønsket også bruksrett til Pusserstallen, den eneste gjenstående bygningen fra Eidsfos-Tønsberg-banen, der kanalene ble pusset før returen til Tønsberg, Hallen, arbeidernes forsamlingshus som ble oppført i 1909 på initiativ av fru Verkseier Trine Schwartz, den gamle skolen fra midten av 1700-tallet, det gamle fellesbadet fra 1915 og Kølabånn, området ved Eikeren der man i tidligere tider brant kull. Stiftelsen

¹⁵⁰ Nordseth, mail 1/4-2011

¹⁵¹ RA's rapport, 31/10-1978 (EVPA)

¹⁵² Nordseth, mail 7/3-2011

¹⁵³ Brev fra Nordseth til Verket 8/6-1979 (EVPA)

ønsket å eie Lappestad på Gamle Vassbotn, som man tenkte å bruke til leiligheter, mens disposisjonsrett ble foreslått for de øvrige bygningene. Mens man oppnådde eierskap til Hallen, Pusserstallen og Badet, skulle Lappestad, som Nordseth også hadde tenkt som leirskole, lide en ganske annen skjebne.¹⁵⁴

Det å skaffe finansiering preget Stiftelsens arbeid i denne perioden. Tross god dugnadsdeltakelse, var det stadig behov for tilføring av nye midler. Dette behovet økte med den geografiske ekspansjonen, og en avklaring av eierskap var nødvendig for å kunne stille pantesikkerhet ved banklån. Ifølge avtalen om overdragelse av bruksrett av 7/10-1981, kunne Stiftelsen som nevnt vederlagsfritt forvalte eventuelle leieinntekter fra bygningene i Bråtagata i 50 år, samtidig som man sto ansvarlig for vedlikeholdet.¹⁵⁵ Når det gjaldt å stille sikkerhet for lån var derimot ikke dette nok. I forhold til denne og fremtidige avtaler ønsket Stiftelsen i utgangspunktet å eie bygningene de skulle restaurere. Geir Gartmann fra Horten, født 1952, var sentral i arbeidet med å skaffe lånefinansiering. Han skulle ifølge Fred Nordseth ”hatt en medalje...”, så det er liten tvil om at det arbeidet han gjorde for Stiftelsen ble satt pris på.¹⁵⁶

Gartmann begynte sammen med Nordseth å presse på for å overdra eiendomsrettighetene til grunnen til bygningene i Bråtagata. Dette var ifølge Gartmann viktig for å sikre et Husbanklån på maksimalt 300 000 kroner. Denne lånefinansieringen skulle være fordelt på Husbanken, som hadde spesielle løsninger for lån til antikvariske formål, Postbanken og den lokale sparebanken i Hof. I et brev underskrevet av Gartmann/Nordseth av 19/5-1983, vises det til finansieringsløsninger ved andre restaureringsprosjekter drevet av stiftelser i Sande bygdetun, Fossesholm/Vestfossen og Stokke. Her eide de ideelle stiftelsene bygningene de hadde ansvaret for å restaurere. Til slutt understreket de to at bygningene ikke hadde hatt noen verdi for Verket dersom det ikke hadde vært for Stiftelsens arbeid.¹⁵⁷

Fremstøtet førte ikke frem, men i et brev til Verket 4/9-1983 ble begrunnelsen for at Stiftelsen ønsket å eie utdypet. Her het det seg at de nåværende eiendomsforhold vil ”skape et avhengighetsforhold som trolig ingen av partene har noen interesse av.” Man foreslo at Verket skulle overdra eiendomsretten til

¹⁵⁴ Årsmelding 1990 (EVPA)

¹⁵⁵ Avtalen av 7/10-1981 (EVPA)

¹⁵⁶ Intervju Fred Nordseth 27/1-2011

¹⁵⁷ Brev fra Gartmann/Nordseth til Eidsfoss Verk 19/5-83 (EVPA)

bygningene eller inngå en bygselskontrakt med Stiftelsen.¹⁵⁸ Husbanken hadde krevd enten overdragelse, festekontrakt (bygselskontrakt) eller garanti fra kommunen, for å kunne gi lån.¹⁵⁹ Resultatet ble at Stiftelsen fikk festekontrakter på bygningene i Bråtagata, men Stiftelsens drøm om å eie noen av de gamle bygningene ble ikke oppgitt. Utover på 1980-tallet skulle Stiftelsen komme til å utvide sin virksomhet til å gjelde en stadig større del av de gamle bygningene på det gamle industristedet, og noen av disse skulle også komme på Stiftelsens hender rent formelt. At man ønsket å eie de bygningene man restaurerte, vitner om en langsiktig målsetting. Var man på dette tidspunktet redd for bygningenes skjebne etter de 50 årene som avtalen omfattet?

Verket var ikke videre positive til salg av bygningene. Dette kom klart til uttrykk i et brev til Stiftelsen 27/5-1983, der det het; ”Det er byrdefullt for oss å ta opp spørsmålet om salg av bygningene”.¹⁶⁰ Hva Verkseieren la i dette er uklart, men Astrid Solbakken ved Verkets kontor, tegner et bilde av Hans Jørgen Schwartz som en gammeldags type leder som tok vare på sine egne. Han gav heller aldri opp å redde den gamle industrien, som på denne tiden fortsatt var en del av bedriften. I den forbindelse var det nødvendig å ha arbeiderboliger til disposisjon.¹⁶¹ Verket, industrien og stedet hadde siden jernverkstidas begynnelse i 1690-åra vært uløselig knyttet sammen. Var det dette som gjorde det ”byrdefullt” for Verkseier Schwartz å ta opp spørsmålet om eiendomsoverdragelse?

Verket stilte seg også tvilende til nødvendigheten av å overdra eiendomsrettighetene for å kunne ta opp lån til utbedringen. Man mente det ville være tilstrekkelig dersom Verket samtykte i en pantsettelse, noe man stilte seg villig til. Svaret fra Husbanken på Stiftelsens planer om å søke om utbedringslån på antikvarisk grunnlag til 3 gamle bygninger bestående av (foreløpig) 5 leiligheter, kom i brevform, der man skisserte en liknende løsning som det Verket hadde foreslått. Husbanken kunne dermed gi tilsagn på utbedringslån med pantesikkerhet i den utbedrede eiendom.¹⁶² 28/10-1983 ble det gjort en påskrift på avtalen om bruksrett fra 1981, og disponent Schwartz og Nordseth godkjente begge endringen. Med dette

¹⁵⁸ Brev til Eidsfoss Verk fra Nordseth/Gartmann, 4/9-1983 (EVPA)

¹⁵⁹ Brev fra Husbanken med tilsagn, 24/8-1983 (EVPA)

¹⁶⁰ Brev fra Eidsfoss Verk til Stiftelsen, 27/5-1983 (EVPA)

¹⁶¹ Solbakken, intervju 30/3-2011

¹⁶² Brev fra Husbanken til Stiftelsen 24/8-1983 (EVPA)

inngikk man en festekontrakt, og festenumrene ble påført avtalen for hånd.¹⁶³ Dermed kunne lånefinansiering komme på plass.

Det var imidlertid først på slutten av 1980-tallet at Stiftelsen faktisk fikk eierskap til noen av bygningene. Det gjaldt Hallen og det gamle badet, og var en oppfyllelse av Stiftelsens gamle drøm. Ikke bare utvidet man verneområdet, disse bygningene hadde potensial til å være rom for sosialt samvær for lokalbefolkningen. Hva Stiftelsen i utgangspunktet tenkte Hallen/Badet brukt til, kom til uttrykk i årsmeldingen deres 1990; ”Vakker har bygningen blitt, men store oppgaver gjenstår innvendig og en setter pris på impulser når det gjelder bruken – innenfor rammen – allaktivitetshus.”¹⁶⁴ Var dette bygningen som skulle bli lokalsamfunnets nye sosiale møteplass etter rivingen av Kølåbånn i 1975?

ARBEID FOR TRYGD

Arbeidsmarkedstiltaket ”Arbeid for trygd” var et av datidas mest kontroversielle tiltak for å redusere effektene av den voksende arbeidsledigheten. Midlene til tiltaket ble bevilget over Miljøverndepartementets post i statsbudsjettet, og gjennom ordningen var det mulig å få støtte til formål som ikke ble oppfattet som ordinært arbeid. Som det står å lese i Aftenposten 13/7-1989, ble det dette året gitt en tilleggsbevilgning på 10 millioner kroner til slike formål.¹⁶⁵ Disse midlene kom ikke bare gamle bygninger til gode, istandsetting av ”Skibladner” og andre fartøy ble også finansiert over programmet, som dermed representerte et stort løft for kulturminnevernet. NHO var derimot i økende grad skeptisk til ordningen, som de mente undergravde virksomheter og virket mot sin hensikt ved å bidra til at også ordinære arbeidsplasser forsvant, og i 1991 ble ordningen faset ut.¹⁶⁶

Det finnes svært lite dokumenter fra denne prosessen, og noe av grunnen til det kan være at det i stor grad bygde på muntlige avtaler. Nordseth husker at ordningen møtte motstand også blant det lokale næringslivet i Hof, som delte NHOs skepsis, men at denne avtok etter hvert, da istandsettingen av husene gav oppdrag for

¹⁶³ Avtalen mellom Verket og Stiftelsen 7/10-1981 (EVPA)

¹⁶⁴ Årsmelding Stiftelsen 1990 (EVPA)

¹⁶⁵ Aftenposten morgen, 1989

¹⁶⁶ Dagens Næringsliv morgen, 1992

diverse lokale bedrifter (rørlegging, elektrisk, trelast).¹⁶⁷ Uten at vi i dag vet den eksakte summen, er det ingen tvil om at aktiviteten under ”Arbeid for trygd” omregnet i kroner og øre, representerte den største enkeltbevilgning til restaureringsprosjektet.¹⁶⁸ Ifølge Nordseth dreide det seg om 25 årsverk fra 1988 til 1991, og disse ble engasjert i restaurering av gamle bygninger, kultursti, bro ved kraftstasjonen og rydding av den gamle kull- og malmveien Bergstigen.¹⁶⁹ I tillegg til at man oppnådde programmets målsetting om sysselsetting og istandsetting av verneverdige bygninger, hadde ”Arbeid for trygd” også en annen effekt, nemlig et økt konfliktnivå mellom Verket og Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss.

”Arbeid for trygd” kom både Verket og Stiftelsen til gode. Programmet kan settes i sammenheng med Verkets eiendomsutvikling, men var også viktig for Stiftelsens geografiske ekspansjon. Verket solgte flere av arbeiderboligene på Gata og Hauane på slutten av 1980-tallet og Hovedgården ble overdratt til en ideell stiftelse med samme navn i 1991. Det var første gang i historien Verket solgte noen av sine eiendommer på stedet, og kan ses i sammenheng med at Verket hadde et annet syn på bygningsvern enn Stiftelsen. Det lå også større strukturelle endringer bak.¹⁷⁰ Industrien ble skilt ut som egen enhet og solgt i januar 1988, og den gamle Verkseier Hans Jørgen Schwartz død 22. mai samme år markerer slutten på en tid da Verket, industrien og stedet var uløselig knyttet sammen.¹⁷¹ Som vi husker, syntes Schwartz det var ”byrdefullt” å snakke om salg av eiendommene. Etter hans død fikk Verket derimot et mer pragmatisk forhold til dette spørsmålet.

Arbeidsinnsatsen under ”Arbeid for trygd” skulle fordeles likt mellom det man kalte ”allmenntilgittige formål” og Verkets interesser.¹⁷² Verket benyttet anledningen til å få pusset opp og solgt omtrent ti bygninger på Gata og Hauane. Premissene knyttet til programmet var godt kjent hos Stiftelsen, som så positivt på salget, da dette ville føre til økt tilflytting.¹⁷³ Ifølge disponent Paul Schwartz var interessen for å kjøpe

¹⁶⁷ Nordseth, F. intervju 14/4-2011

¹⁶⁸ Talleraas, L. intervju 24/1-2011

¹⁶⁹ Nordseth, F. intervju 27/1-2011

¹⁷⁰ Nordseth, intervju 14/4-2011

¹⁷¹ Solbakken, intervju 30/3-2011

¹⁷² Nordseth, intervju 14/4-2011

¹⁷³ Nordseth, E-mail 2/5-2011

”enorm”, og salget førte til økt tilflytting til stedet.¹⁷⁴ Nordseth husker at det var Hallen det var størst uenighet om. Verket ønsket ikke at denne bygningen skulle inngå i verneområdet, og Nordseth innkalte derfor til et møte om prioriteringen av midlene. Rådmann i Hof kommune, Jon Tveiten og ordfører Arne Gravdal fra Senterpartiet møtte daværende direktør Enger og en prosjektleder ved Verket på deres kontor. Ifølge Nordseth var det ordføreren som krevde at Hallen skulle være med på prioriteringslisten.¹⁷⁵ Dette viser hvordan konflikten i forhold til prioriteringene av ”Arbeid for trygd” – midlene ble løst ved forhandlinger. Tross uenighet og ulike motiver, opplevde Nordseth at Verket og Stiftelsen ”dro i samme enden av kjerra” på denne tiden.¹⁷⁶

Hva Verket ønsket å gjøre med de restaurerte bygningene var ingen hemmelighet. I protokollen fra styremøte i Verket 6/10-1988 står det at man hadde engasjert arkitekt Jan Øyvind Berntzen til å komme med en situasjonsrapport for bygningene på Hauane. Her står det også å lese at ”Det vurderes opp-pynting/rydding ved boligområdene for å redusere innrykket av forfall.”¹⁷⁷ Bakgrunnen for istandsettingen var Verkets planer om salg, og på generalforsamlingen 11/5 året etter var dette punkt 6 på dagsorden. Verket hadde også utviklet en brosjyre i forbindelse med salg av Eidsfoss hovedgård og utviklingen av stedet generelt.¹⁷⁸ Her redegjorde man for muligheter for salg og utleie både av boliger og næringseiendom.¹⁷⁹ Ifølge Solbakken hadde Paul Schwartz den holdningen at ”folk tar bedre vare på sine egne hus”.¹⁸⁰ Selv om dette var på linje med Arkitekturvernårets tanker om ”bevaring gjennom bruk”, innebar det ingen anerkjennelse av Stiftelsens ideelle arbeid eller helhetlige miljøtankegang. Dette avviket i synet på bevaring kan kanskje være med på å forklare den økende graden av konflikt mellom Stiftelsen og Verket som preget slutten av 1980-tallet.

Samtidig som Verket begynte planleggingen av eiendomsutvikling på Gata og Hauane, lot de Stiftelsen utvide sitt virkefelt. Dette innebar som sagt at Stiftelsen

¹⁷⁴ Drammens tidende, Buskerud Blad (DT-BB), ukjent dato, ”Eidsfoss-boliger selges” (EVPA)

¹⁷⁵ Intervju med Nordseth på tlf 14/4-2011

¹⁷⁶ Nordseth, E-mail 2/5-2011

¹⁷⁷ Styremøte-referat 6/10-1988, (EVPA)

¹⁷⁸ Protokoll fra generalforsamling 1989, 26/5-1989, (EVPA)

¹⁷⁹ Brosjyre i forbindelse med salg/utvikling, vedlagt protokoll fra generalforsamlingen, (EVPA)

¹⁸⁰ Solbakken, intervju 30/3-2011

overtok eierskapet til Hallen og Badet, og det ble gjort avtale om overdragelse av bruksretten til Pusserstallen, det gamle stabburet og Slottet.¹⁸¹ Med bakgrunn i dette gav Riksantikvaren tilsagn om 150 000 kroner i støtte til ”kvinnekultur” den 14/7-1987, og Lisen Bull i Riksantikvaren ble oversendt en skisse til verneplan for disse bygningene av Stiftelsen.¹⁸²

1988 – 1989 fungerte Knut Enger som direktør ved Verket, og Hans Jørgen Schwartz’ bror, Paul Schwartz, etterfulgte ham som direktør. Knut Dahl, en av de første kunstnerne som flyttet til stedet, minnes forholdet mellom Paul Schwartz og Fred Nordseth som problematisk, og at han flere ganger fikk rollen som meklingsmann mellom de to.¹⁸³ Ifølge Astrid Solbakken, som siden den gang har vært verkets kontorsjef på stedet, hadde denne konflikten rot i hendelser fra før Hans Jørgens Schwartz’ død.¹⁸⁴ Selv om Nordseth har en følelse av at han og disponenten stort sett delte synet på bevaring, hadde de hatt sine uoverensstemmelser. Det er sannsynlig at Paul Schwartz hadde fått gjengitt disse konfliktene fra sin brors synspunkt, og at det var med på å forme hans forhold til Stiftelsen og Nordseth.

Tross konfliktene hadde Nordseth en følelse av at man samarbeidet godt under årene med ”Arbeid for trygd”.¹⁸⁵ Det er ingen tvil om at det ved inngangen til 1990-tallet hersket en optimistisk stemning omkring den videre utviklingen av Eidsfoss. Kommunestyret i Hof bevilget 750 000 kroner til prosjektet på Hovedgården i 1990, og daværende Fylkeskonservator Lise Fossmo (nå Talleraas), uttrykte glede over at det samme år ble bevilget nye 1,3 millioner kroner som var øremerket ”Arbeid for trygd”.¹⁸⁶ Eidsfoss blir spennende”, uttalte hun til Tønsbergs Blad i en artikkel i forbindelse med bevilgningen fra Hof kommune 18/5-1990.

Evtun, daværende formann i Stiftelsen Eidsfoss hovedgård, uttalte i samme artikkel at man på Eidsfoss hadde muligheten til å skape et ”Røros i Vestfold”, en karakteristikk som har blitt stående på folkemunne og som har vært brukt i markedsføringen av stedet. Videre sa han at man ønsket å skape et ”kulturelt sentrum”, slik man hadde gjort med hell da sementstøperiene begynte å gå dårlig i

¹⁸¹ Årsmelding Stiftelsen 1990, (EVPA)

¹⁸² Brev fra Nordseth til RA 14/7-1987 (EVPA)

¹⁸³ Knut Dahl, intervju 25/2-2011

¹⁸⁴ Solbakken, intervju 28/2-2011

¹⁸⁵ Nordseth, intervju 27/1-2011

¹⁸⁶ Ukjent avis, Utklipp med påskrevet dato 18/5-1990, (NPA)

Holstebro i Danmark.¹⁸⁷ Her ser man de første tegn på den kulturelle omskapingen av stedet som skulle prege utviklingen på 1990-tallet. Denne utviklingen var imidlertid allerede i gang, og det skal vi se nærmere på under overskriften *Den kulturelle omskapingen*.

GRENSEOPPDRAGNINGEN

Som nevnt, hadde den gamle Flisestua, senere kalt Lappestad, vært Nordseths førstevalg som lokaler til en leirskole på Eidsfoss. Allerede i 1979 hadde han tatt kontakt med skolesjefen i Vestfold og Eik lærerhøgskole, og ifølge brevet han sendte til Verket angående saken, hadde begge de offentlige etater ønsket å drøfte saken ytterligere.¹⁸⁸ I dag mener Nordseth å huske at fylkesskolesjefen senere sogar antydte at etaten kunne være med på å finansiere en full stilling som leirskolelærer.¹⁸⁹ Boligen var en stor bygning som inneholdt tre arbeiderleiligheter, og Fylkeskonservator Erling Eriksen anså i 1986 en utbedring å være ”meget verdifull”.¹⁹⁰ Eidsfoss-historiker Erling Christensen skrev en historisk gjennomgang av bygningens historie, der han knyttet første etasje til jernverkstida på 1700-tallet, og hevdet også at den ble brukt som en del av stedets fattigvesen på slutten av 1800-tallet. Da kirken ble bygget, ble bygningen flyttet fra sin opprinnelige plassering til Vassbotn, der den fortsatt stod i 1991.¹⁹¹ Stiftelsen hadde ifølge Nordseth fått muntlig tilsagn fra Verket om å overta bygningen, samt tillatelse til å skifte ut ødelagte takstein.¹⁹² Muligheten for å realisere prosjektet innen rimelig tid lå også til rette i og med ”Arbeid for trygd”.

I brevet til Verket 8/8-1986, der Christensens bygningshistorikk var vedlagt, reagerte Stiftelsen på at verket ønsket å rive bygningen Lappestad. Man nevnte også at Norsk Kulturråds daværende formann og professor i Nordisk litteratur, Edvard Beyer hadde karakterisert bygningen som ”meget interessant” da han besøkte

¹⁸⁷ TB 18/5-1990, Utklipp (NPA)

¹⁸⁸ Brev fra Stiftelsen til styret i Eidsfoss Verk 8/6-1979, (EVPA)

¹⁸⁹ Nordseth, mail 1/4-2011

¹⁹⁰ Brev fra fylkeskonservatoren 23/6-1986, (EVPA)

¹⁹¹ Erling Christensen, ”Flisestua og kirken” (EVPA)

¹⁹² Nordseth, E-mail 2/5-2011

Eidsfoss i 1979. Stiftelsen hadde håpet at man kunne kjøpe/overta bygningen for en symbolsk sum, restaurere den og finne en fornuftig bruk for den.¹⁹³

Ifølge Solbakken var bakgrunnen for å rive, at man vurderte restaureringen til å være et for omfattende prosjekt. I tillegg lå bygningen utenfor det man anså som et naturlig verneområde.¹⁹⁴ Nordseth er ikke enig i denne karakteristikken. Ifølge ham var det riktignok store utfordringer, som vann i kjelleren, men loftet var tørt. Han vektlegger det at man hadde funnet ”en fornuftig bruk” for huset, i og med hans planer om leirskole, samt bygningens historiske verdi.¹⁹⁵

Samtidig som Verket gjennom ”Arbeid for trygd” hadde gått med på å utvide Stiftelsens virkefelt, holdt man igjen når det gjaldt bygningen Lappestad på Vassbotn. Verket leverte høsten 1991 en søknad om rivningstillatelse, og denne gikk i gjennom i bygningsrådet i Hof, med fire mot tre stemmer den 9/10-1991. Samtidig som Verket fikk vedtaket skriftlig den 12/10, hevdet teknisk sjef Terje Kr. Thoresen at han ringte og opplyste om at vedtaket ville bli påklaget av blant andre fylkeskultursjefen, og at vedtaket derfor ikke kunne omsettes i praksis foreløpig.¹⁹⁶ Verket ventet derimot ikke lenge med å ”omgjøre vedtaket i praksis”. Hadde man lært av hendelsen i Bråtagata, der man kanskje ventet for lenge? Bevaringstilhengerne oppfattet dette som at Verket ignorerte ankeretten, noe som skapte store reaksjoner.

Knut Dahl husker at når han hørte at rivingen av Lappestad var i gang, tok han med seg videokameraet sitt for å filme det som skjedde. Han ble truet til å slutte å filme av arbeiderne som utførte saneringen, og opplevde situasjonen som truende.¹⁹⁷ Fred Nordseths erindring av hendelsene gir ikke et mindre dramatisk bilde. Ifølge ham ble rivingen igangsatt mens han satt i kirken i sin egen fars begravelse.¹⁹⁸ Selv om disse opplysningene må betraktes med ettertidens kritiske briller, tegner det et bilde av hvordan hendelsene som utspant seg denne mandagen ble opplevd av bevaringstilhengerne.

Rivingen førte til åpen konflikt mellom Verket og Stiftelsen. I Drammens Tidende står det 26/10-1991 å lese at et enstemmig styre i Stiftelsen var enig i å anmelde Eidsfoss Verk for ulovlig riving. Striden stod om hvorvidt Verket var blitt

¹⁹³ Brev fra Stiftelsen til Verket 8/8-1979 (EVPA)

¹⁹⁴ Solbakken, intervju 4/4-2011

¹⁹⁵ Nordseth, intervju 27/1-2011

¹⁹⁶ DT-BB 21/10-1991, Utklipp (NPA)

¹⁹⁷ Knut Dahl, intervju 25/2-2011

¹⁹⁸ Intervju med Nordseth 27/1-2011

gjort kjent med at vedtaket kunne ankes av for eksempel Fylkeskultursjefen, slik Eriksen ved Teknisk etat sa. Verkseier Paul Schwartz benektet dette, og sa at det ikke ble opplyst om noen ankerett i selve vedtaket. Verket sa til Drammens Tidende at bygningen var en fare for omgivelsene, og viste til en underskriftskampanje blant folk på stedet som krevde at bygningen ble revet.¹⁹⁹ Det han her referer til, kan ha vært en uformell rundspørring på stedet. Solbakken mener det var mange som ønsket bygningen revet, men verken hun eller Nordseth husker at det ble foretatt en formell spørreundersøkelse, slik Schwartz hevdet i avisen.²⁰⁰

Rivingen av Lappestad markerte slutten på Stiftelsens geografiske ekspansjon. Det kan ses som en grenseoppdragning fra Verkets side, enten dette var tilsiktet eller ikke. Det er også interessant å spørre seg om det ikke også var et forsøk på å redusere Fred Nordseths innflytelse, en leirskole på Lappestad hadde tross alt vært et av hans hjertebarn. Med denne grenseoppdragningen kan man også si at bevaringskampen var over. De frivillige kreftene samlet seg om å utvikle stedets kultur i større grad enn tidligere, og i den forbindelse spilte tilflyttingen en viktig rolle. Den la grunnlaget for det jeg har valgt å kalle ”den kulturelle omskapingen av stedet”, som innebar framveksten av de institusjoner, arrangementer og virksomheter som skulle utgjøre stedets identitet. Verkets interesseområde var etter grenseoppdragningen konsolidert til Hovedgården, den eneste fredete bygningen på stedet, og området rundt, Gata og Hauane. Dette var det området Verket hadde uttrykt ønske om å bevare siden starten. Ved dannelsen av en ideell stiftelse til bevaring av Hovedgården, kom også Hof kommune på banen. Selv om ”Arbeid for trygd” kom både det ideelle bevaringsarbeidet og Verket til gode, begrenset det samtidig det ideelle bevaringsarbeidets omfang. Verkets eiendomsutvikling førte imidlertid til den tilflyttingen som skapte forutsetninger for den kulturelle omskapingen av stedet. Den ble langt på vei en iscenesettelse av myten om Eidsfoss som et alternativt kunstnersamfunn, og det er denne utviklingen vi skal se nærmere på i neste kapittel.

¹⁹⁹ DT-BB 21/10-1991

²⁰⁰ Solbakken, intervju 4/4-2011 og Nordseth, mail 1/4-2011

DEN KULTURELLE OMSKAPINGEN

Søker man på frasen ”fra industrikultur til kulturindustri” på Internett i dag, får man flere tusen treff. Begrepet illustrerer en større omformingsprosess i den vestlige verden, der lokalsamfunn går fra å være preget av tradisjonell industri til å satse på turisme og kultur. Dette ledsages av en akademisk interesse for det samme fenomenet. Det finnes det mange eksempler på dette; Røros, Blaafarveverket og Berger, for å nevne noen. Eidsfoss kan settes inn i en slik sammenheng, og som vi skal se, preget framveksten av kulturindustri utviklingen mot slutten av 1980-tallet, samtidig som Stiftelsen utvidet sitt handlingsrom og den frivillige bevaringskampens økonomiske situasjon langt på vei var konsolidert.

Det var nærheten til naturen, og samtidig den relative nærheten til store byer som Drammen og Oslo og Vestfoldbyene som var avgjørende for at Knut Dahl flyttet til stedet på midten av 1980-tallet. Han er opprinnelig fra Oslo, men knivmakeren og grafikereren finner mye av sin inspirasjon i naturen. Det var tilfeldigheter som gjorde at den første kunstneren fant veien hit.²⁰¹ Noe kunstmiljø hadde ikke Eidsfoss fått ennå.

Det var først ved inngangen til 1990-tallet at kulturproduksjon begynte å prege stedet. Selv om slike ideer for første gang ble lansert av Hans Gerhard Sørensen og Kåre Holt i 1978 og var med i de første ideene for bruken av arbeiderboligene i Bråtagata i 1979, tok det altså over ti år før det ble en realitet. Slik Dahl husker det i dag, stod han en dag på midten av 1980-tallet og jobbet i smia han hadde fått istandsatt med ”Arbeid for trygd”/AMO - kurs - midler, da det stod noen fremmede mennesker i døren som spurte: ”Hvor er alle kunstnerne hen?” Dahl kunne ikke annet enn svare at han strengt tatt var den eneste kunstneren på stedet.²⁰² Dette viser hvordan det hadde bygget seg opp et rykte om at Eidsfoss bestod av et levende kunstmiljø før dette faktisk var tilfelle.

Når kunstnere og andre som drev på med en eller annen form for kulturproduksjon begynte å etablere seg på Eidsfoss, var mediene raske til å plukke det opp. I kulturbilaget til Drammens Tidende 2/11-1990 står det å lese under overskriften ”Eidsfoss et levende kultursenter”, at komponisten, musikereren og

²⁰¹ Dahl, intervju 25/2-2011

²⁰² Dahl, intervju 25/2-2011

astrologen Morten Alexander Joramo, billedhuggeren Harald Oredam og keramikeren Karin Aashamar hadde etablert seg på stedet.²⁰³ Eidsfoss var dermed på begynnelsen av 1990-tallet i full gang med å bli ”et kulturelt sentrum”. Det er usikkert om dette først og fremst hang sammen med de første tankene om kunst og kunsthåndverk som en del av ”bevaring gjennom bruk”. Det er kanskje mer sannsynlig at det delvis var tuftet på tilfeldigheter, som i Dahls tilfelle, og at det hadde bygget seg opp et rykte om at det allerede var et vitalt kunstmiljø på Eidsfoss. Faktorer som inspirerende omgivelser, et kreativt miljø og lave bo-kostnader må også ha spilt en rolle for at det fikk et så stort omfang. Det at avisene raskt fulgte opp når noen kulturelle aktører hadde søkt seg dit, var med å forme forestillingen om Eidsfoss som en kunstnerlandsby, som igjen kan ha lagt grunnlaget for tilflyttingen av kulturelle aktører.

I jubileumboka som Morten Alexander Joramo skrev på oppdrag for Verket i 1997, får man et bilde av hvordan de som hadde flyttet til stedet så på den utviklingen de selv var en del av; ”Fra 1990 og fremover ble så en god del av disse husene solgt, og de eies i dag av en blanding av innfødte og innfløtte. I sistnevnte kategori er det en stor overvekt av kunstnere, musikere og fritenkere.”²⁰⁴ Husene han henviser til var de på Gata og Hauane som Verket solgte på slutten av 1980-tallet. Slik la endringer i Verkets holdninger til salg tilrette for tilflyttingen.

Det er imidlertid verdt å merke seg at den kulturelle omskapingen innebar mer enn tilflytting av kulturelle aktører. Man fikk også en økning i antallet stiftelser, som Stiftelsen ”Hovedgården” i 1990 og stiftelsen ”Eidsfoss industrihistoriske samlinger” i forbindelse med etableringen av en museumsutstilling med samme navn i 1991, som skulle formidle stedets jernverkshistorie. Stiftelsen Eikerns Dampskipsselskap med formål å heve og restaurere dampskipet Stadshauptmand Schwartz (etter hvert som kulturminne på land) ble også dannet i 1991. I tillegg var det på 1990-tallet at man etablerte de fleste av arrangementene som Eidsfoss er kjent for i dag, så som Knivtreffet, Eidsfoss-dagen og musikkfestivalen. Denne perioden kan derfor på mange måter ses som stedets ”gullalder”.

Fred Nordseth, primus motor i bevaringskampen på Eidsfoss, fikk anerkjennelse fra sin gamle motstander Hof kommune i 1991 i og med overrekkelsen av kommunens først kulturpris. Kulturstyret, som hadde gått inn for riving av

²⁰³ DT-BB 2/11-1990, (NPA)

²⁰⁴ Joramo, 1997

arbeiderboligene i Bråtagata i 1977, stod for prisutdelingen i peisestua i Gamle Eidsfos Kro. Prisen, som var på 5000 kroner, ble gitt ”for utrettelig arbeid gjennom mange år for å bevare historien og lokalsamfunnet Eidsfoss”.²⁰⁵

Det er etter min mening fruktbart å se denne perioden som en realisering av myten om ”annerledessamfunnet Eidsfoss”. Når bevaringskampen var vunnet, grensen mellom Verkets og Stiftelsens virkefelt oppdratt og den økonomiske situasjonen konsolidert, lå alt til rette for en periode der man både forfulgte målet om å gjenskape en ”tapt idyll”, samtidig som man realiserte de tankene om bruk som Kåre Holt og Gerhard Sørensen hadde presentert i 1978. Slik sett kan man se utviklingen på 1990-tallet som en ”selvoppfyllende profeti”.

Det er mulig å hevde at den kulturelle omskapingen av Eidsfoss kun var mulig i en periode da det Ziehe kaller *kulturelle orienteringsforsøk* i stor grad preget kulturen. Man kan jo hevde at kunstnere er søkende mennesker, og alltid vil operere på siden av samfunnet, men det spesielle på Eidsfoss var hvor aktive mange av de ”innfløtte” var i forhold til den kulturelle omskapingen av stedet. Dette var noe mer enn 1970-tallets motkulturelle fortidssavn og autoritetsopprør. De mange arrangementene kan ses som individuelle forsøk på identitetskonstruksjon, som til sammen dannet rammene for stedets identitet slik vi kjenner den i dag. Mens Holt og Sørensen hadde sett for seg boliger og verksted for kunstnere, ble det i realiseringen av ”annerledessamfunnet” rom for alt fra astrologer, fritenkere, musikere, knivmakere og en motorsykelklubb, som igjen satte sine individuelle preg på stedet gjennom ulike arrangementer.

OPPSUMMERING

De ti årene mellom 1981 – 1991 var preget av en kontinuerlig kamp for bevaring. Verdien som ble skapt med ”Arbeid for trygd”, var noe Stiftelsen måtte dele med Verket. Dette førte til økt konflikt, men også en endelig grenseoppgang mellom de to hovedaktørene. Hans Jørgen Schwartz’ død medførte at Verket endret sin strategi i forhold til salg av eiendom, men også i forhold til bevaring. Den tidligere verkseieren hadde nok hatt sine uoverensstemmelser med bevaringsforkjemperne, men han delte allikevel mange av deres mål. Om det var disse endringene eller

²⁰⁵ Nordseth, E-mail 2/5-2011

arbeidsmarkedstiltaket som var avgjørende for det økte konfliktnivået er vanskelig å si. Det endte uansett i en åpen konfrontasjon med Stiftelsens anmeldelse av Verket for ulovlig riving. Anmeldelsen endte med henleggelse. Det ble ord mot ord om hvorvidt Verket hadde fått opplyst om retten til å anke. Om konflikten vanskeliggjorde det fremtidige samarbeidet mellom Verket og Stiftelsen, slik Nordseth spådde i Drammens Tidende 26/10-1991, er vanskelig å si.²⁰⁶ Det markerer uansett en endelig grenseoppdragning mellom Verkets og Stiftelsens interesser. Ved å rive Lappestad signaliserte man at man ikke ønsket en ytterligere geografisk ekspansjon av verneområdet, og hendelsen kan ses som en maktdemonstrasjon. Kanskje Verket på denne tiden betraktet Stiftelsen og Nordseths innflytelse som truende og unaturlig. Det er allikevel tydelig at det hele tiden manglet vilje hos Verket til å støtte opp om Nordseths leirskoleprosjekt, noe som kan henge sammen med at man var redd for at han i tillegg til å sitte i styret i Stiftelsen, ville skape ytterligere irritasjon og problemer for Verksledelsen dersom han skulle drive leirskole på Vassbotn. Det at man rev allerede to dager etter å ha mottatt rivingstillatelsen, kan bygge på at man hadde tatt lærdom av hendelsene i Bråtagata, der sen igangsetting gjorde det mulig for bevaringstilhengerne å reagere. Uansett hva som lå bak, markerte denne hendelsen slutten på bevaringskampen. Nå som handlingsrommet til Stiftelsen var endelig definert, gikk man inn i en periode der den kulturelle omskapingen preget stedet. Det var en periode der myten om ”annerledesamfunnet” langt på vei ble realisert, og en periode da museale aktører og Hof kommune engasjerte seg i større grad enn tidligere. Det er utenfor den perioden som jeg vil kalle ”bevaringsengasjementets æra”, som strekker seg fra 1978 til 1991, og som var preget av en kontinuerlig kamp for å bevare hele det gamle jernverksmiljøet. Fra slutten av 1980-tallet handlet det om konsolidering av handlingsrommet man hadde oppnådd innflytelse over, og i den forbindelse var det viktig å fylle bygningene med aktivitet. Det var en mulighet mange kunstnere og kunsthåndverkere så verdien av.

Verkets eiendomsutvikling på samme tid la også tilrette for tilflyttingen, og med den startet utviklingen av det kulturelle sentrum som mange i dag forbinder med Eidsfoss. Siden starten var bevaringssaken preget av en heterogen gruppe mennesker med lokal forankring som i stor grad jobbet mot de samme målene, som først og fremst var knyttet til restaurering av gamle bygninger. Når Stiftelsens handlingsrom

²⁰⁶ DT-BB 26/10-1991, utklipp (NPA)

var konsolidert, og tilflyttingen tok til mot slutten av 1980-tallet, endret dette seg. Som Dahl svarte på spørsmålet om hvordan han følte at han passet inn i miljøet på Eidsfoss; ”Ja, på mange måter, men samtidig så jeg at det kommer mange sterke individer til Eidsfoss, som er veldig selvstendige, men det er ikke alltid like mye kommunikasjon mellom alle sammen.”²⁰⁷ Dette er en observasjon som stemmer med det inntrykket jeg som museumsvert og guide har fått av stedet. Når bevaringskampen var vunnet og den geografiske ekspansjonen var over, kan det virke som man mistet mye av det samlende elementet, eller lokalsamfunnets ”lim” om man vil. Myten om ”annerledessamfunnet” var viktig både for tilflyttingen av kulturaktører og den kulturelle omskapingen som gjorde stedet attraktivt for postmoderne strategier. Denne utviklingens individualistiske preg kan være med på å forklare Dahls følelse av manglende kommunikasjon. Hvordan samarbeidet mellom ”innfløtterne”, de originale bevaringsforkjemperne og de museale aktørene fungerte videre, ligger utenfor grensene for denne avhandlingen. Det kan eventuelt være med å danne utgangspunkt for et senere arbeid.

²⁰⁷ Dahl, K. intervju 25/2-2011

8. KONKLUSJON

Da jeg startet på dette prosjektet, hadde jeg tenkt til å behandle kampen for bevaring som en sosial bevegelse med opphav i mentalitetsskiftet ”1968”. Dette var basert på en følelse av at framveksten av det alternative kunstnermiljøet på Eidsfoss hadde sammenheng med 1970-tallets motkultur. Bevaringskampen viste seg imidlertid å være lokalt forankret på Eidsfoss og uten noen klar politisk eller sosial profil. De motkulturelle ideene stammet antakelig fra Fred Nordseth, og spilte en mer indirekte rolle enn først antatt.

Når det gjelder å forklare hvorfor bygningene ikke ble revet, har vi sett at aktører som motsatte seg riving kom på banen i avisdebatten i VA 1978. På grunn av manglende avklaring på ansvarsforholdet stod allikevel kampen for bevaring av de tre arbeiderboligene i Bråtagata høsten samme år i fare for å være tapt. Det at Stiftelsen til aktiv bevaring av kulturminner og miljø på Eidsfoss tok på seg det ansvaret som verken de antikvariske myndigheter, fylkeskommunen eller Hof kommune så seg i stand til å ta, var derfor avgjørende for å hindre riving.

Selv om Riksantikvarens støtte var viktig for å legge tilrette for at Bråtagata ble reddet fra sanering, hadde aldri prosjektet fått det samme omfanget uten arbeidet Stiftelsen og de frivillige gjorde. Riksantikvaren spilte en aktiv rolle for at Stiftelsen fikk på plass en avtale med Verket i 1981, men når det gjaldt definisjonen av hvilke bygninger som skulle inngå i det bevaringsverdige miljøet, var det Stiftelsen som hele tiden spilte den mest aktive rollen. I løpet av 1980-tallet lyktes det Stiftelsen å utvide definisjonen av verneområdet, og dermed sitt eget handlingsrom. Slutten av perioden jeg har behandlet var preget av en økende grad av anerkjennelse av bevaringsarbeidet, både fra gamle motstandere som Hof kommune og allierte som Riksantikvaren. Samtidig ble forholdet mellom Verket og Stiftelsen preget av et økende konfliktnivå, og når dette kulminerte med Verkets grenseoppdragning i 1991, overtok utviklingen av stedets identitet som det prosjektet man samlet seg om.

Jeg ser Fred Nordseths studier ved miljøvernlinja på Distriktshøgskolen i Telemark i 1978 som sentral for at bevaringskampen lyktes så godt som den gjorde. Der ble han presentert for de nye tankene innen kultur- og miljøvern, og dette brakte ham på linje med den helhetlige vernetanken som hadde gjort seg gjeldende innen kulturminnevernsektoren siden Arkitekturvernåret 1975. At han også fikk kjennskap

til mediebruk og forvaltning gjennom disse studiene må også ha spilt en rolle. Interessefellesskapet med de antikvariske myndigheter var viktig for bevaringsarbeidet i hele perioden, særlig når det gjaldt å skaffe faglig legitimitet og store ressurstilføringer som ”Arbeid for Trygd”.

Fred Nordseth kan derfor ses som representant både for de nye tankene innen kultur- og miljøvern på 1970-tallet, og for tidens motkulturelle strømninger. Gjennom mediedekningen mobiliserte bevaringskampen engasjement også utenfor lokalmiljøet, noe som kan settes i sammenheng med disse tankenes resonans i samfunnet. Det handlet om å gjenskape en følelse av ”tapt idyll”, og bevaringskampen kan ses som en arena for motmakt mot uønskede tendenser i det norske samfunnet. Den egentlige fienden var storsamfunnets og Verkets lønnsomhetstankegang og moderniseringsprosjektet i etterkrigstiden, og bevaringskampen hadde innslag av motkulturelle idealer som desentralisering, kvinneperspektiv og antikapitalisme. Det som hele tiden var en kamp for å bevare, representerte også en drøm om et samfunn bygget på fellesskap, som et alternativ til det moderne, ”kjølige”, samfunn.

Mentalitetsendringer i forhold til bygningsvern var også viktig for at bevaringskampen lyktes. Det er rimelig å si at Arkitekturvernåret 1975 og de frivilliges engasjement begge var uttrykk for en ny tidsånd, med røtter i en fornyet interesse for arbeiderkultur og endringer i det kollektive minnet knyttet til arbeiderboliger som symboler. Når man hadde samklang mellom de antikvariske myndigheters ideer om helhetlig bevaring av arbeidermiljøer og en gruppe frivillige med lokal tilknytning som var villige til å ta på seg ansvaret for gjennomføringen, stod bevaringskampen sterkt.

De antikvariske myndigheter fulgte i hele perioden opp sitt engasjement på Eidsfoss. I tillegg mottok Stiftelsen bevilgninger fra fylkeskultursjefen, fortidsminneforeningen, Anders Jahres Stiftelse og Hof kommune. Med ”Arbeid for Trygd” i 1989-1990, anerkjente også Riksantikvaren Stiftelsens viktigste aktivum til alle tider, nemlig dugnadsarbeidet, og slutten av 1980-tallet kan på mange måter sies å være starten på stedets ”Gullalder”. Den økende graden av bevilgninger og støtte som bevaringsarbeidet mottok i denne tiden, kan ses som uttrykk for at Arkitekturvernårets syn på bevaring gjorde seg gjeldende i en større del av samfunnet i løpet av perioden.

Uenighet om hvilke bygninger man skulle bevare, og hvilken modell for bevaring man skulle legge til grunn, dannet utgangspunkt for konflikten mellom Stiftelsen og Verket i perioden. De områdene som Verket hele tiden ville bevare ble

solgt på det åpne marked, etter å ha blitt istandsatt gjennom arbeidsmarkedstiltaket ”Arbeid for trygd”, mens Stiftelsen fikk disponere de ”allmenntytige formål”.

Mens årene etter inngåelsen av den første avtalen med Verket i 1981 var preget av relativ ro, tiltok konflikten mellom Stiftelsen og Verket i denne perioden. Det kan ha kommet som følge av Verkets holdningsendring i forhold til bevaring og eiendomsutvikling, men det hang også sammen med en uenighet om forvaltningen av verdiene som ble skapt med ”Arbeid for Trygd”. Arbeidsmarkedstiltaket førte til en økning av bygningenes reelle verdi, og Verkets planer om eiendomsutvikling stod i sterk kontrast til Stiftelsens ideelle bevaringsarbeid. Denne motsetningen kan også forklare Verkets ”gi og ta” - holdning på slutten av 1980-tallet, da man lot Stiftelsen utvide sitt geografiske handlingsrom samtidig som man åpnet for salg. Dette utgjorde en endelig begrensning for bevaringsarbeidet, men det førte også til økt tilflytting.

Tilflyttingen kan også ses i sammenheng at det var skapt en myte om ”annerledessamfunnet Eidsfoss”. Myten besvarer annen del av problemstillingen, nemlig i hvilken grad framveksten av et kunstnersamfunn hang sammen med bevaringskampen. Med opphav i motkulturelle forestillinger om et alternativt og mer autentisk samfunn, ble myten gjennom mediedekningen ispedd et postmodernistisk element. Dette formet tilflyttingen som Verkets salg av eiendom la tilrette for, og ble slik en selvoppfyllende profeti. Selv om rivingen av Lappestad markerte slutten på bevaringskampens geografiske ekspansjon, og en deling av Verkets og Stiftelsens interesser, var man derfor samtidig inne i lokalmiljøets ”Gullalder”, med høy grad av restaurering og en tiltagende kulturell aktivitet. Det er grunn til å tro at den høye aktiviteten kom som et resultat av de frivilliges bevaringsengasjement, og den oppmerksomheten den fikk. Hvilke bygninger Verket og Stiftelsen har stått ansvarlig for restaureringen av, reflekterer aktørenes sosiale status og historiesyn. Verket ville restaurere Hovedgården og bygningene i nærheten av den. Arbeiderboligene i Bråtagata lå utenfor det området Verket så på som bevaringsverdig.

Historiebevisstheten som var knyttet til bevaringskampens motkulturelle røtter, hadde et ”nedefra og opp” – perspektiv, med fokus på det enkle, ”egentlige” livet. Dette synet bygde på framveksten av et nytt kollektivt minne knyttet til gamle arbeiderboliger på 1970-tallet, som også kom til uttrykk i Arkitekturvernåret 1975. Mens de for eldre generasjoner hadde vært et symbol på en overvunnet nød, var de for mange unge et symbol på et mer miljøvennlig og mindre stressende liv.

Dette spilte en viktig rolle for dannelsen av myten om ”annerledessamfunnet”, som ble skapt i interaksjon med, og spredt gjennom media. Med røtter i 1970-tallets idealer om individuell frigjøring og alternativ livsstil, førte denne myten til at stedet tiltrakk seg en viss type mennesker. Myten om ”annerledessamfunnet Eidsfoss” hadde også røtter i ideene Kåre Holt og Hans Gerhard Sørensen presenterte i 1978. Mens rammene for hvilken type virksomhet som skulle være innholdet i ”bevaring gjennom bruk” hadde et åpent preg i den første tiden, fikk stedets identitet sin endelige utforming gjennom den kulturelle omskapingen på slutten av 1980-tallet. Dette kan ses som en postmodernistisk iscenesettelse av myten om ”annerledessamfunnet Eidsfoss”.

Mens den tidlige bevaringskampen innebar en protest mot forbrukssamfunnet og lønnsomhetstankegangen i storsamfunnet, var den kulturelle omskapingen av stedet knyttet opp mot de tankene om individuell frigjøring og selvrealisering som preget det postmoderne 1980-tallet. I starten var det bevaringskampen som bandt Stiftelsens medlemmer sammen. På slutten av 1980-tallet var det dette identitetsarbeidet som utgjorde lokalsamfunnets ”lim”. Mens kampen for bevaring kan ses som en reaksjon på en følelse av avmakt i forhold til skyggesidene av etterkrigstidens modernisering av Norge, kan man hevde at myten om ”annerledessamfunnet Eidsfoss” vokste frem som følge av en følelse av fremmedgjøring i møte med kommersialismen på 1980-tallet og den frakoblingen fra sammenheng i tid og rom som Giddens beskriver. Felles for prosjektene som ble etablert i den kulturelle omskapingen på slutten av 1980-tallet, var det faktum at de alle oppfylte tidens krav til selvrealisering. Slik ble stedets identitet i denne fasen bygget opp rundt prosjekter som ”Knivmarkedet”, ”Steintreffet”, ”Eidsfoss-festivalen”, salg av kunsthåndverk og arbeidsrom for kunstnere og musikere. Handlingsrommet som ble skapt gjennom bevaringskampen hadde gjort stedet attraktivt for alternative identitetsstrategier, og det gamle arbeidermiljøet og dets beliggenhet gjenspeilet både en drøm om ”det enkle livet til virkelige mennesker i periferien” og et fokus på estetiske verdier, slik Inglehart hevdet var en viktig del av det postmoderne.

Mens drivkraften bak bevaringskampen kan tolkes som en restaurasjon av en ”tapt idyll”, som gjorde at man grep tilbake til det man så på som den tradisjonelle arbeiderklassens enkle og solidariske liv, mener jeg at den ”kulturelle omskapingen” kan forstås som et ønske om å skape et nytt og alternativt samfunn med en stor grad

av individuell handlefrihet. Dette setter bevaringskampen på Eidsfoss inn i den generelle mentalitetsendringen i glidningen fra det moderne og inn i det postmoderne. Samtidig er hendelsene et eksempel på styrkingen av det sivile samfunn i Norge på 1980-tallet. Uten et økt politisk fokus på samspeillet mellom frivillige og det offentlige er det ikke sikkert Stiftelsen hadde fått et like stort handlingsrom. Dette gjenspeiles i Arkitekturvernårets målsetting om ”bevaring gjennom bruk”.

Arkitekturvernårets målsetting var i stor grad avhengig av at det eksisterte et generelt engasjement for vern av gamle bomiljøer. Noen måtte jo sørge for et innhold i slagordet ”bevaring gjennom bruk”, og faktisk ønske å bo og virke i gamle bygninger. Det at dugnadsånden og engasjementet stod så sterkt på slutten av 1970-tallet, var også avgjørende for at bevaringsengasjementet skulle lykkes, og det er derfor paradoksalt at utviklingen som skulle sørge for at dette slagordet fikk sin endelige utforming, var den samme som førte til en fragmentering av det samme fellesskapet. Dette var en generell tendens som på Eidsfoss kom til uttrykk i de mangeartede individuelle prosjektene som inngikk i den kulturelle omskapingen.

Man kan hevde at bevaringskampen virket samlende i hele perioden jeg har behandlet. Etter definisjonen av verneområdet ble avklart med rivingen av Lappestad i 1991, mistet man på mange måter det fellesprosjektet som kampen for bevaring hadde vært. Knut Dahls følelse av manglende kommunikasjon kan ha vært uttrykk for en følelse av fragmentering som følge av en økende individualisering. Sejersted beskriver den generelle utviklingen i Norge og Sverige i denne perioden som et individualistisk frigjøringsprosjekt, der likhet og enhet ble erstattet av frihet og mangfold, og dette kan også beskrive det som skjedde på Eidsfoss.²⁰⁸ Ifølge Ziehe preger dette paradokset framveksten av den postmoderne kulturen på 1980-tallet, som også kom til uttrykk i en dyrking av fortiden. Denne lengselen etter det Tønseth kaller ”landet gamledager” var like mye en lengsel etter en alternativ fremtid. Dette definerte Eidsfoss’ identitet via myten om ”annerledessamfunnet”, en identitet hvis paradoksale preg etter min mening illustreres godt med Arkitekturvernårets slagord; ”En fortid for fremtiden”.

²⁰⁸ Sejersted (2005) s. 518

Antall ord: 26302

KILDER OG LITTERATUR

UTRYKTE KILDER

Arkiver:

Eidsfoss Verk, Privat arkiv (EVPA), Ringperm med påskriften: *Bråtagata / Stiftelsen og Bevaringssaken*

Nordseths, F. Privat arkiv (NPA)

Telemark Distriktshøgskoles arkiv (TDHA), *Studiehandbok 1973 – 1974*.

Intervjuer:

Dahl, K. 25/2-2011

Nordseth F. 27/1-2011

Nordseth F. 14/4-2011, telefon

Solbakken, A. 28/2, telefon

Solbakken, A. 30/3-2011, telefon

Solbakken, A. 4/4-2011, telefon

Talleraas, L. 24/1-2011

E-post:

Nordseth, F. 7/3-2011, e-post fra Nordseth til forfatteren

Nordseth, F. 1/4-2011, e-post fra Nordseth til forfatteren

Nordseth, F. 2/5-2011, e-post fra Nordseth til forfatteren

TRYKTE KILDER

Arbeid for alle, (1945) *De politiske partienes felles program*, Oslo, I: Ebbestad

Hansen J. E. (red.) (2001) *Norsk Tro og Tanke, bd III: 1940 – 2000*, Oslo,
Universitetsforlaget

Arkitekturvernåret (1974), *Hva er det Europeiske Arkitekturvernåret 1975?* Oslo

Brundtland G. H (1975) *Det europeiske Arkitekturvernår, Vern og virke .*
årsberetning fra Riksantikvaren, Oslo, Riksantikvaren

Det Norske Arbeiderparti (DNA) (1949), *Grunnsyn og Retningslinjer*, Oslo, I:
Ebbestad Hansen J. E. (red.) (2001) *Norsk Tro og Tanke, bd III: 1940 – 2000*, Oslo,
Universitetsforlaget

Fellesprogrammet, *Arbeid for alle, De politiske partienes fellesprogram, Oslo 1945*,
I: Ebbestad Hansen J. E. (red.) (2001) *Norsk Tro og Tanke, bd III: 1940 – 2000*, Oslo,
Universitetsforlaget

Jakobsen, Neverdalen og Steen (1980), *Arbeiderboligene på Eidsfoss, I: Eike-nøtter /*
Småskrift om forskning og pedagogisk utviklingsarbeid ved Eik lærerhøgskole. s. 51-
91, (1981), Tønsberg, Utlånt av Halvdan Eikeland.

Kaul, S. (1976), Miljøer for mennesker, I: Tschudi Madsen S. og Bull L. (red.) *Arkitekturvernåret 1975 : Innhugg og Rapport*, s. 20-27, Oslo, Dreyers Forlag.

Rapport, (1976), I: Tschudi Madsen S. Og Bull L. (red.) *Arkitekturvernåret 1975 : Innhugg og Rapport*, s. 45-116, Oslo, Dreyers Forlag.

The Amsterdam Declaration (1976), I: Tschudi Madsen S. Og Bull L. (red.) *Arkitekturvernåret 1975 : Innhugg og Rapport*, s. 115-116, Oslo, Dreyers Forlag.

Tschudi Madsen S. (1976) Hva er verneverdig? I: Tschudi Madsen S. og Bull L. (red.) *Arkitekturvernåret 1975 : Innhugg og Rapport*, s.11-20, Oslo, Dreyers Forlag.

AVISER

Frostad J. (1978) Fylkeskultursjefen ønsker arbeider-boligene bevart, Vestfold Arbeiderblad 17/2-1978, Seksjon ukjent

Frostad J. (1978) Bør bevaras, men da må det skje noe fort, Vestfold Arbeiderblad 10/7-1978, Seksjon: Nordfylket, s.14

Frostad J. (1978) Billigst for oss å la arbeiderboligene stå, Vestfold Arbeiderblad 29/9-1978, Seksjon: Nordsfylket, s. 4

Frostad J. (1978) Bevaringsarbeidet gikk i vasken 9 arbeiderboligene blir revet, Vestfold Arbeiderblad 8/11-1978, Seksjon: Nordfylket, s.5

Holt K. (1978) Arbeiderboligene på Eidsfoss må få stå! Tønsberg Blad juli 1978, Seksjon: ukjent

Nordseth F. (1978) Bevar de gamle arbeider-boligene på Eidsfoss, Leserinnlegg i Vestfold Arbeiderblad 19/7-1978, Seksjon: Lokalreportasjer, s.14

Rosendal, Ivar (1981) ”Stiftelsen vant drakampen om arbeiderboligene i Eidsfoss”, kopi med påskrevet dato 6/8-1981, Seksjon: ukjent (NPA)

”Tre Eidsfoss-patrioter” (1978) Hva med kafe i arbeiderboligene på Eidsfoss, Leserinnlegg i Vestfold Arbeiderblad 21/3-1978, Seksjon: Min mening

Ukjent journalist, (1989) Fredede hus gir jobber, Aftenposten morgen 13/7-1989, s.5

Ukjent journalist, (1992) Dagens Næringsliv morgen 7/12-1992

Ukjent journalist, (1978) Bygningsrådet vil rive Riksantikvaren bevare, Vestfold Arbeiderblad 14/1-1978, Seksjon: Aktuelt

Vagnild S. (1978) Arbeiderboligene på Eidsfoss, Leserinnlegg i Vestfold Arbeiderblad 11/9-1978, Seksjon: Lokalreportasjer, s. 4

LITTERATUR

Beck U. (1999), *World Risk Society*, Cambridge, Polity Press.

Berntsen B. (1994), *Grønne linjer- Natur- og miljøvernets historie i Norge*, Oslo, Grøndahl og Dreyers Forlag AS.

Christie, N. (1982), *Hvor tett et samfunn?*, Oslo, Universitetsforlaget.

Jørgensen, T. E. (2008), The scandinavian 1968 in a european perspective.

Scandinavian Journal of History, 33(4), side 326-338

Doi: 10.1080/03468750802423136

Førland, T.E. (2006) Innledning. I: Førland, T. E. Og Rogg Korsvik, T. (red.) *1968 / Opprør og motkultur på norsk*, s. 7-9, Oslo, Pax forlag.

Furre, B. (2000) *Norsk historie, b. 6: Norsk historie 1914 – 2000 / Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*, Oslo, Det Norske Samlaget.

Giddens A. (1996), *Modernitet og selvidentitet : selvet og samfundet under sen-moderniteten*, København, Hans Reitzels Forlag.

Glette K. (2004), *Presentasjon: Kåre Holt* (Internett) Tilgjengelig fra: <http://www-lu.hive.no/vestfoldportalen/forfattere/holt1.htm> (lest: 20/3-2011)

Inglehart, R. (1990), *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton N. J. , Princeton University Press.

Halbwachs M. Og Coser L. A. (1992), *On Collective Memory*, Chicago, University of Chicago Press.

Joramo M. A. (1997), *Eidsfos (Jern)Verk – 1697-1997 Jubileumsbok*, Eidsfoss, A/S Eidsfos Verk.

Kaldal, I. (1995), Frå ”folkekultur” til ”arbeidarkultur”? *Historisk Tidsskrift*, 74(1), side 65-81.

Karlsen, J. (2004), Den norske arkitekten etter 1945. *Samtiden*, 4 – 2004 s. 88-100

Le Corbusier (1970), *Towards a new architecture / by Le Corbusier ; translated from the thirteenth French edition with an introduction by Frederick Etchells*, London, Architectural Press.

Lindhjem-Godal A. (2006), ”Kjernefamilien er en sosial sjukdom” I: Rogg Korsvik T. Og Førland T. E. (red.) *1968 / Opprør og motkultur på norsk*, s. 93-119, Oslo, Pax forlag.

Rogg Korsvik, T. (2006), Opprørsskolen, I: Rogg Korsvik T. Og Førland T. E. (red.) *1968 / Opprør og motkultur på norsk*, s. 46-74, Oslo, Pax forlag.

Seip, J. A. (1963), *Fra embedsmannsstat til ettpartistat. I*: Ebbestad Hansen J. E. (red.) (2001) *Norsk Tro og Tanke, bd III: 1940-2000*, Oslo, Universitetsforlaget.

Sejersted, F. (2005), *Norge og Sverige gjennom 200 år, b. 2: Sosialdemokratiets tidsalder / Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo, Pax forlag.

Sjøli, H. P. (2005), *Mao min Mao : historien om AKPs vekst og fall*, Oslo, Cappelen.

Slagstad, R. (1998), *De nasjonale strateger*, Oslo, Pax forlag.

Thurén T. (2005), *Källkritik*, Stockholm, Liber.

Tønseth, K. (1995), *Drømmenes bydel – om handling og forvandling på Nordnes*, Hovedfagsoppgave i Etnologi ved Universitetet i Bergen, Institutt for Kulturstudier og Kunsthistorie.

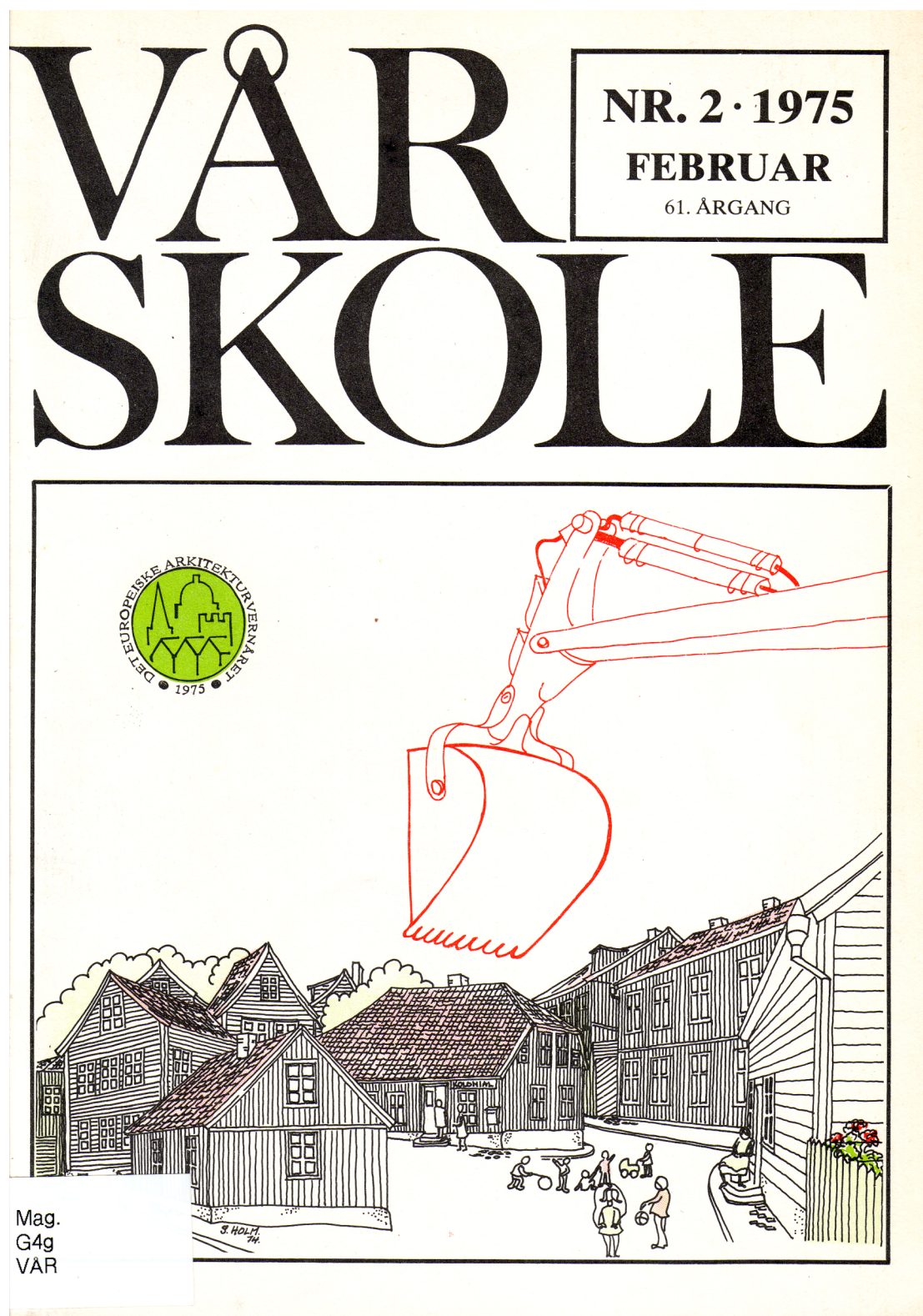
Ziehe, T. (1986), *Inför avmystifieringen av världen : Ungdom och kulturell modernisering I*: Løfgren, M og Molander, A (red.) *Postmoderna tider*, s. 344-362, Nordstedts förlag.

Vedlegg 1.

Willi Midelfarts plakater illustrerer Arbeiderpartiets fremtidsoptimisme i etterkrigstiden. Arbeiderklassen skulle lede an i moderniseringen av Norge.

Vedlegg 2.

Arkitekturvernåret 1975 la vekt på opplæring av fremtidige generasjoner. Her er forsiden til et hefte for skoleverket, som illustrerer kampanjens ideer om et bevaringsverdig miljø og den overhengende trusselen som man mente saneringspolitikken representerte.

Folk i husan

Kari og Ola Bremnes' store gjennombrudd som plateartister tidlig på 80-tallet, hentet fra platealbumet med samme navn. På platen har visa tittelen «Bruksnr. 3», men har overveieende blitt omtalt som «Folk i husan» – derfor er denne tittelen valgt her.

nes

H m G A Dmaj7
 Pi - pa på hus - ta - ket ho e på raus, en
 Em7 A Dmaj7 F#7 H m
 stein ligg i gra - set og sleng. Torv - hal - let
 G A Dmaj7 Cmaj7
 sprengt sæ, jer - nan e laus, tel års så vil
 F#7 H m Refr.: H m
 torv - ta - ket heng, Det sku bo folk i
 Em A Gdim Dmaj7 C7
 hu - san. Hu - san e som folk. Folk treng
 F#7 H m G Cmaj7 F#7 H m
 hus og hus treng folk i aill si ti.

Et vindu på sørveggen sleppte inn sola
 Nu e det åpent førr regn
 Når vøta kjem inn vil det snart

komme floa
 av råte og mått ifra næraste egn

Refr.:
 Det sku bo folk i husan... osv.

Døra mot nord ho e skeiv i karmen
 Sylla punn bislaget tertes bort
 Ingen går inn førr å komme i varmen
 I dørlause hus man kjølna fort

Refr.:
 Det sku bo folk i husan... osv.

Grunnmurn e sprukken, – held ikkje stangen

Tela har hevve han opp og ned
 Et stormkast blir tel begravelsessangen
 når heile huset går bort, – i fred

Refr.:
 Det sku bo folk i husan... osv.

På møtene i Stiftelsen sang man "Folk i husan" av Kari Bremnes.²⁰⁹ Sammen med dugnadsarbeidet kan dette ha bidratt til å skape en følelse av samhold.

²⁰⁹ Møte med Fred Nordseth 27/1-2011

Eidsfoss-mann med nye tanker og håp om bevaring:

Leirskole i arbeiderboligene på Eidsfoss?

Fred Nordseths planer om leirskole i den gamle arbeiderboligen Lappestad, var et av hans hjertebarn.

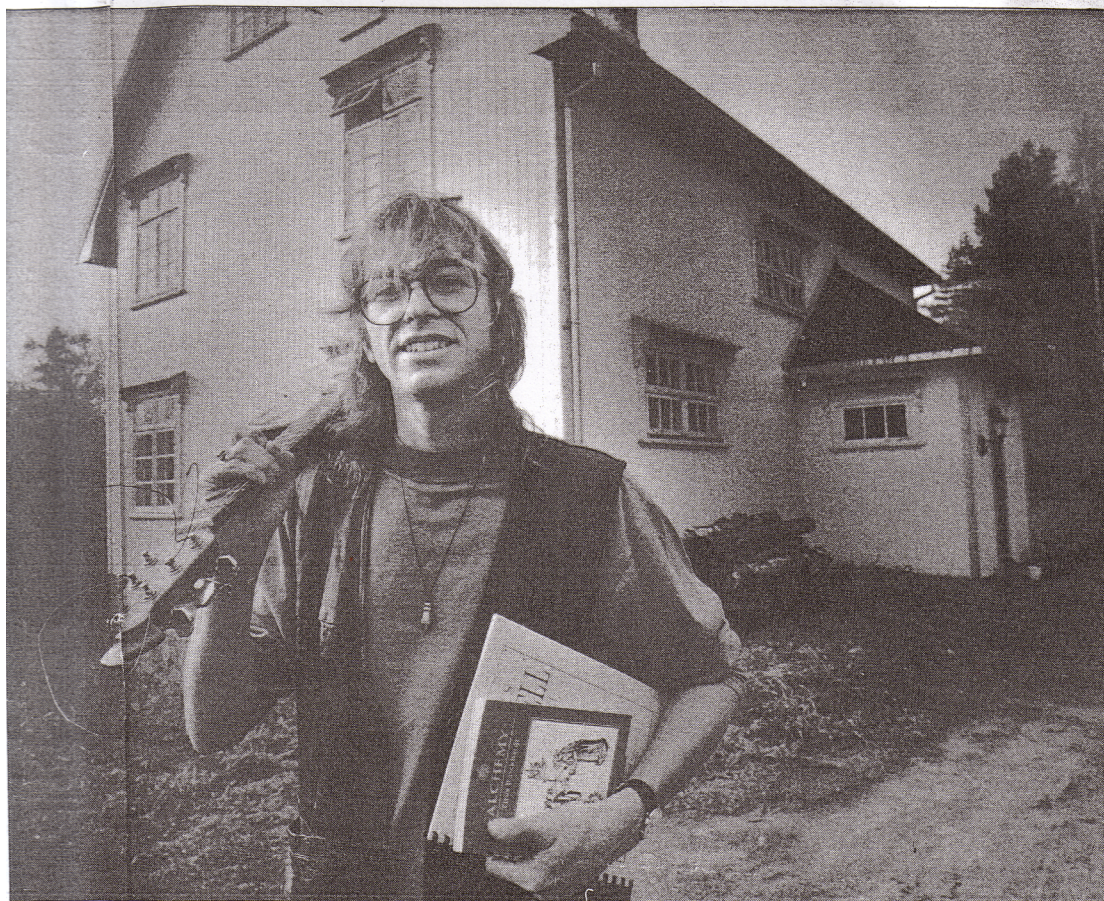
Vedlegg 5.

Restaurering av arbeiderboliger på Gata. Sysselsettingsprogrammet "Arbeid for trygd" førte til stor aktivitet i bevaringsarbeidet på Eidsfoss 1988-1991.

Vedlegg 6

Fredag 2. november 1990 DT 88

Den sist ankomne kunstner er Morten Alexander Joramo, – komponist, musiker og astrolog.

Stedet har flerand, og nå er komponisten og musikeren Morten Alexander Joramo flyttet til Eidsfoss fra Skravelt opptatt med å restaurere eldre bolighus, hvor det skal innredes et musikstudium. Joramo forsikrer at han trives.

– Etter to måneder her føler jeg meg mer hjemme enn hva jeg opplevde i løv fem år i Ski, sier han.

Joramo er seriøs og anerkjent astrolog. Han arrangerer kurs over høstlandet i astrologi.

En av de beste verkstedshallerne på verkbygd er blitt et flott verksted for den dante billedhuggeren Harald Hørdam. Han er kunstneret det monumentale arbeidet i Konserthuset i Oslo, og et øyeblikk i Molde i anledning nye skulptur foran Møre og Romsdal fylkeshus.

I det nye vaskeriet til arbeiderbolig finner vi keramikeren Kåshamar. Her har hun bygget sitt eget verksted.

I 1990 hadde mange kunstnere flyttet til Eidsfoss. Bakgrunnen for dette var myten om ”annerledessamfunnet” og Verkets eiendomsutvikling.

Vedlegg 7

Eidsfoss ligger i Vestfold, på grensen til Buskerud kommune, mellom de to lange vannene Bergsvannet og Eikeren. Vann var gamle tiders ferdselsåre, og "Eid" er et gammelnorsk navn på et sted mellom to vann der man kan dra båten over.

Vedlegg 8

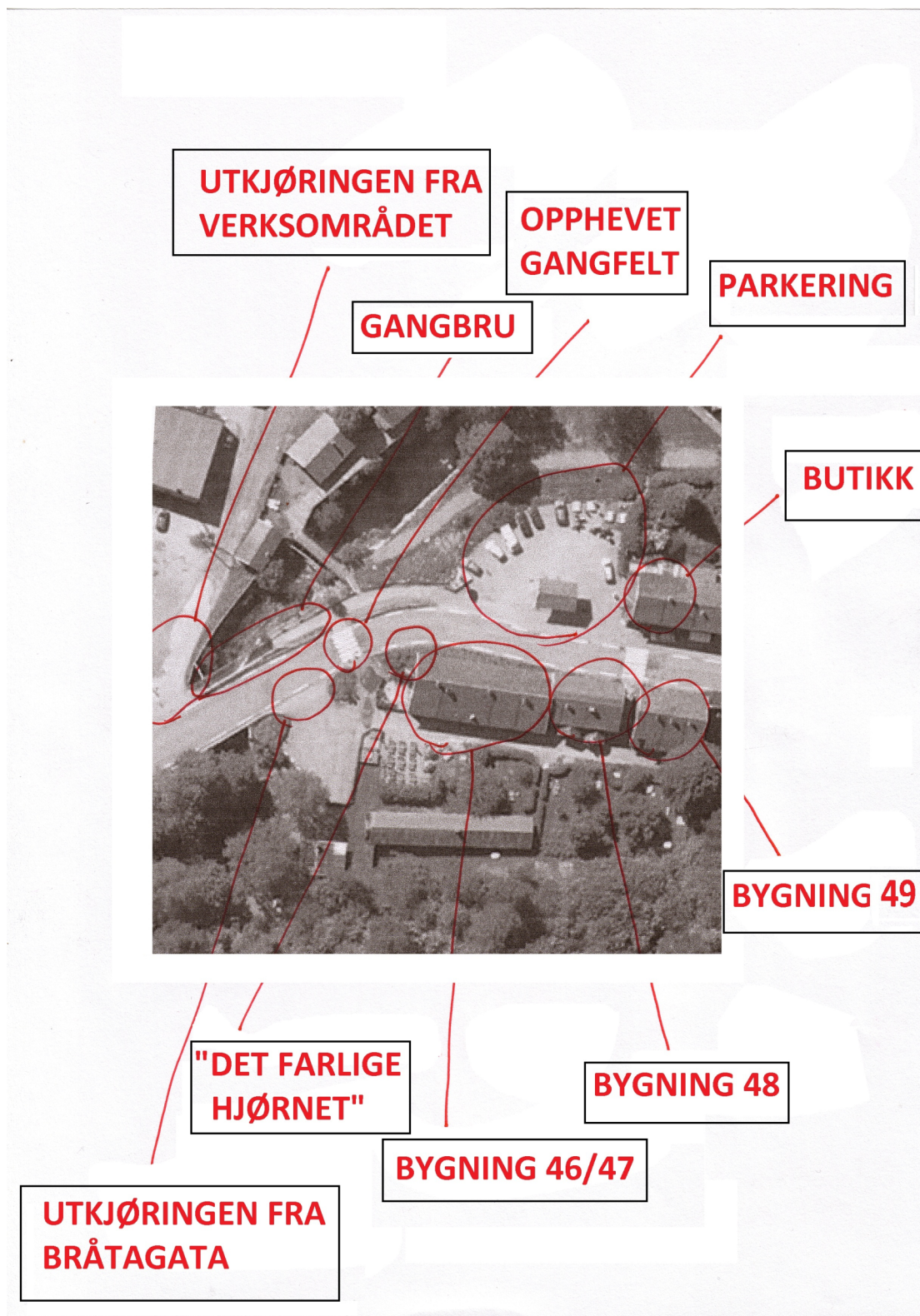

Oversikt over kulturstien. Her er også de fleste bygningenes plassering inntegnet.

Unntaket er arbeiderboligen Lappestad, som lå nord for Gata.

”Det farlige hjørnet” i Bråtagata er på dette kartet markert med ”1”.

Vedlegg 9

Spesielt bygning nr. 46/47 stod i veien for planer om ny vei, der sikten ved avkjøringen fra Verksområdet og sikring av persontrafikken stod sentralt.